

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
obor Sociální a kulturní ekologie

Diplomová práce

Obraz českých ekofarem po roce 89
Motivace českých ekofarmářů k nekonvenčnímu zemědělství

Bc. Lenka Vocílková

Vedoucí práce: PhDr. Ivan Rynda

Praha 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu. Prohlašuji, že předkládaná práce nebyla využita k získání jiného titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací a v souladu s autorským právem používána ke studijním účelům.

V Praze dne 24. 6. 2014

Lenka Vocílková

Poděkování

Děkuji vedoucímu této práce PhDr. Ivanu Ryndovi za trpělivé provázení procesem. Stejně tak ostatním vyučujícím katedry za přívál inspirativních informací během celého studia a tajemnici Bc. Martině Suché za nekonečné rady mé osobě. Děkuji své rodině, která mi umožnila studovat, svým drahým přátelům za všestrannou péči při posledních dnech psaní. Ale především všem zúčastněným farmářům, kteří mi nevěnovali jen svůj čas, ale předali mi kus sebe a svého inspirativního pohledu na svět.

Abstrakt

Tato diplomní práce přináší podrobný obraz šesti českých ekologických farem – šesti českých ekologických farmářů, kteří působí v různých místech České republiky. Zaměřuje se na jejich motivace k nekonvenčnímu způsobu zemědělství, vypráví příběh jejich podnikání, mapuje a srovnává jednotlivé aspekty, které mohou hrát důležitou roli v podání celistvého obrazu českého ekologického zemědělství po roce 1989.

Klíčová slova

Ekologické zemědělství, biodynamické zemědělství, ekologická farma, ekologický farmář, motivace

Abstract

This diploma thesis provides a detailed picture of the six Czech organic farms – six Czech organic farmers, who work in different locations in the Czech Republic. It focuses on the motivation for nonconventional methods of agriculture, tells the story of their business, explores and compares the different aspects that may play an important role in bringing holistic picture of Czech organic farming after 1989.

Keywords

Organic farming, biodynamic agriculture, organic farm, organic farmer, motivation

Obsah

ÚVOD	7
1. TEORETICKÁ ČÁST	9
1. 1 První kroky ekologického zemědělství	9
1. 2 Co předcházelo ekologickému zemědělství v České republice	12
1. 3 Vývoj po roce 1989	15
1. 4 Akční plán pro rozvoj EZ	19
1. 5 Definice pojmů	21
1.6 Východiska ekologické zemědělství	28
1. 7 Ekologické zemědělství v kontextu trvale udržitelného rozvoje	32
2. METODOLOGIE	35
2. 1 Případová studie	35
2. 1. 1 Využití případové studie	36
2. 1. 2 Výběr případu	36
2. 1. 3 Multipřípadová studie	37
2. 1. 4 Fáze případové studie	38
2. 1. 5 Analýza dat v případové studii	38
2. 2 Metody sběru dat	40
2. 3 Analýza dat	42
2. 3. 1 Otevřené kódování	42
2. 4 Interpretace dat	43
2. 5 Etika výzkumu	44
3. EMPIRICKÁ ČÁST	45
3. 1 Profil farmy – základní představení	45
3. 1. 1 Farma Mlýnec – Jaroslava Marková, Jindřiška Kopková a rodina	45
3. 1. 2 Biofarma Sasov – Josef Sklenář	47
3. 1. 3 Biofarma Slunečná – Pavel Štěpánek	49
3. 1. 4 Biofarma Brzkov – František Matoušek	50
3. 1. 5 Ekologické hospodářství rodiny Abrlovy – Jarmila Abrlová	51
3. 1. 6 Camphill České Kopisty / Svobodný statek na soutoku – Jaroslav Lenhart	52
3. 2 Kategorie vzešlé z otevřeného kódování	53
3. 2. 1 Kvalita podmínek, specifika oblasti	53
3. 2. 2 Předci	55
3. 2. 3 Vztah k půdě a místu	56
3. 2. 4 Vzdělání	58
3. 2. 5 Komunismus, sametová revoluce, restituce	61
3. 2. 6 Rozdělení rolí, vedení, zaměstnanci	63
3. 2. 7 Propagace	67
3. 2. 8 Koncový zákazník versus distributor	69
3. 2. 9 Největší problémy, obavy, krizové okamžiky	73
3. 2. 10 Úspěchy	75
3. 2. 11 Přesah do jiných činností	77
3. 2. 12 Zákon a byrokracie	80
3. 2. 13 Dotace	82
3. 2. 14 Proč eko?	85
3. 2. 15 Šetrnost	89

3. 2. 16 Reakce okolí	91
3. 2. 17 Srovnání ekologického zemědělství ČR versus svět	93
3. 2. 18 Budoucnost, plány	95
3. 2. 19 Předání potomkům	97
4. ZÁVĚR.....	100
Seznam literatury.....	104
Přílohy	109

ÚVOD

Po roce 89 byla půda částečně navracena do rukou původních majitelů, právě z nich vzešla i část farmářů s odlišným přístupem k půdě. V té době nastala první vlna potřeby českých zemědělců vyhranit se proti konvenčnímu zemědělství, které určitým způsobem symbolizovalo komunistickou éru (nezdravé potraviny, družstva apod.) Příchod trendu „bio“ zvláště po roce 2000 lze považovat za další vlnu, stejně jako současný trend návratu k přirozenému jakožto zdravému, správnému... Práce se proto zabývá „mapováním“ vzniku českých ekofarem, hledá faktory jejich vzniku a specifika českého ekofarmaření.

Práce se ptá po motivacích těchto šesti ekofarmářů, ale zároveň chce baterií otázek dojít ke zjištění dalších aspektů ekologického farmaření, fungování šesti českých farem a jejich srovnání (míra šetrnosti, pocit uspokojení, reflexe zvenčí, vystřízlivění, vzdělání farmářů, pokus-omyl, inspirace historickou zkušeností, spojení ekofarmaření s komunitními či kulturními akcemi apod.) Získává tak informativní obraz polistopadového přístupu k nekonvenčnímu hospodaření.

Předpokladem této práce je, že je jednodušší věnovat se konvenčnímu zemědělství, které někdy bývá zděděné (jako stav hospodářství i jako návyk). Naopak právě ekofarmáři často nebývají ze zemědělských rodin, dokonce ani nemají zemědělské vzdělání. Mají k této činnosti odlišné motivy, které nejsou dané jen potřebou uživit se, pracovat, ale hraje zde větší roli motiv seberealizace, naplnění zvoleného životního stylu apod.

Roli v tomto může hrát i dějinný vývoj v naší zemi (před listopadem 89 vs. po něm).

Ekofarmaření bývá často doplněno o další činnosti – komunitní, kulturní, vzdělávací. I tomuto aspektu se práce věnuje. Stejně tak se ptá po tom, jaký vliv na motivace farmářů mají grantové programy? („Chtěl jsem a proto to dělám.“ vs. „Byla příležitost a proto jsem se rozhodl chtít.“)

Cílem práce je vyhledat a shrnout data a vytvořit komplexní obraz o českém ekologickém farmaření. Práce prozkoumá motivace, které vedou v českém kontextu k rozhodnutí

hospodařit ekologicky. Nakolik zde hraje roli vliv zkušenosti s hospodařením, s ideovým zaměřením zakladatelů farmy, před- a polistopadový vývoj a přístup k zemědělství, vztah k půdě, ...

Diplomová práce má charakter multipřípadové studie šesti záměrně vybraných českých ekofarmářů či farmářských rodin, které se rozhodly pro ekofarmaření v době po roce 1989 dodnes. Vzorek je vybrán záměrně pro dosažení co největší diversity za účelem získání co nejroznorodějších přístupů k ekofarmaření (restituent, dříve konvenční farmář či z farmářské rodiny, životní styl, odborné vzdělání, laik, příchod z města, venkovský původ apod.).

Jde o kvalitativní otevřený výzkum – multipřípadovou studii s využitím otevřeného kódování polostrukturovaných rozhovorů.

Práce se snaží odhalit důvody vzniku českých ekofare, motivace českých ekofarmářů (výdělek vs. životní filosofie). Práce tak může být i odrazovým můstkem pro širší kvantitativní výzkum. Zatím se mi nepodařilo nalézt práci věnovanou tématu ekologického zemědělství v České republice, jež by se pomocí kvalitativních metod zabývala přímo konkrétními ekofarmáři ze zaměřením na jejich motivace. Práce tak přinese pohled do zákulisí českých ekofare, pomůže nahlédnout okolnosti jejich vzniku tohoto současného fenoménu a jeho fungování v českých podmínkách, odlišných od zemí, kde má ekologické farmaření hlubší kořeny, neovlivněné řízeným komunistickým hospodářstvím.

1. TEORETICKÁ ČÁST

„Zemědělství jako odvětví materiální výroby má v životě každého národa svoje nezastupitelné místo a význam, a proto každý kulturní národ si váží práce zemědělců. Abychom mohli náležitě zhodnotit význam a výsledky českého zemědělství a vzít si poučení z působení našich předků vzdělávajících půdu, je třeba se obrátit k historii. Teprve studiem a srovnáváním historických a jiných souvislostí získáme představu o síle, bohatých tradicích a nezastupitelném poslání našeho zemědělství v minulosti.“ (Beranová; Kubačák, 2010: 9)

1. 1 První kroky ekologického zemědělství

Ekologické zemědělství je všeobecně uvažováno jako moderní forma zemědělství, přitom není pro lidstvo žádnou novinkou. Tradiční způsob obhospodařování půdy byl rozvíjen tisíce let, tato kontinuita byla přerušena až příchodem průmyslové revoluce, masivního stěhování lidí do měst a tudíž nutným přechodem od samozásobitelské funkce zemědělství k jeho zprůmyslnění. S tím přišlo i masivní používání hnojiv, pesticidů i pokrokové techniky, ale také například změna vztahu zemědělce k půdě či k chovaným zvířatům, ohrožení životního prostředí apod.

Kvůli tomuto pokroku začínají být v období po první světové válce zjevné negativní tendence. „Vinou těžkých strojů a minerálních hnojiv bylo pozorováno snížení kvality půdy (utužení a eroze), projevíly se problémy s plodností hospodářských zvířat nebo s klíčivostí osiv.“ (Urban; Šarapatka, 2003: 11) Objevují se první dokumentace škodlivých účinků intenzifikace jako okyselení půd, problémy s chorobami, škůdci, s kvalitou potravin.

A právě s těmito pozorováními přicházejí i první reakce jako například „přednáškový cyklus Rudolfa Steinera pro zemědělce, či zahájení pokusů sira Alberta Howarda v Anglii.“ (Urban; Šarapatka, 2003: 11) Právě Rudolf Steiner jako průkopník biodynamického zemědělství či Albert Howard, zakladatel organického zemědělství, přispěli ke vzniku toho, co dnes shrnujeme pod pojmem ekologického zemědělství. V německy mluvících zemích se vedle biodynamického zemědělství, jehož výchozí bod tvořil antroposofický obraz člověka a

přírody, rozvíjí také přírodní zemědělství, které se vrací k důslednějšímu uplatňování biologicky zaměřených znalostí v zemědělské produkci. Některé snahy jsou inspirovány staršími snahami mimokontinentálními. (Urban; Šarapatka, 2003: 29)

Tyto snahy byly v začátcích vnímané jako romantické protiklady k urbanizaci. Odchod na venkov v této době skýtal určitou možnost nezávislosti, jistoty oproti neustále rostoucím a zrychlujícím se městům. Nicméně v prvních desetiletích dvacátého století se pak do tradice romantických přírodních přístupů dostaly vědecky formulované přírodní koncepty. Reforma života položila základy výživy, zdravotní a tělesné kultury. Vycházela nejen z nutnosti způsobu života blízkého přírodě, ale také z vědeckých poznatků. (Urban; Šarapatka, 2003: 29)

Konkrétní směry ekologického hospodaření více rozebírá kapitola **Východiska ekologického zemědělství.**

Ještě závažnější změny v intenzitě hospodaření přicházejí v období po druhé světové válce, zvláště pak v padesátých a šedesátých letech dvacátého století. „Důvodem byl nedostatek potravin ve válce a po ní a politické snahy o potravinovou soběstačnost států i tehdy soupeřících politických bloků. V zemích západní Evropy se toto období nazývalo „Zelená revoluce“, u nás spíše „Socializace zemědělství“. Projevy intenzifikace zemědělství byly však jak v západní Evropě, tak i u nás obdobné (a v principu napodobovaly velkovýrobní systémy USA a SSSR mezi dvěma válkami).“ (Urban; Šarapatka, 2003: 11)

Narozdíl od západního světa, došlo u nás navíc došlo k systematickému rozkladu celého, po staletí budovaného a funkčního systému zemědělství. Zatímco na západě začaly rychlým tempem vznikat například farmy řídicí se doporučeními zmiňovaných zemědělských novátorů Steinera, Howarda či dalších, u nás byly dle Hradila (2011) všechny tyto snahy s nástupem komunismu zastaveny.

Režim zlikvidoval rodinné farmy, a tedy i osobní zodpovědnost zemědělce za vlastní půdu, majetek a chovaná zvířata. Samozřejmě nepřicházela v úvahu jakákoli popularizace průkopnických myšlenek ekologického zemědělství. Například kniha Zahrádkářova čítanka s podtitulem biodynamické pěstování zeleniny a ovoce vzhledem k nástupu komunismu vyšla

až po revoluci, ač ji její autor Luděk Přikryl napsal již v roce 1948. (www.bioinstitut.cz)

První průkopníci alternativního zemědělství tehdy začali upozorňovat na další budoucí problémy způsobené například používáním DDT, jehož rezidua dodnes zatěžují potravní řetězce na celém světě, ač odborníci léta tvrdili, že jde o nezávadný insekticid.

Zajímavé je, že prvními ekozemědělci byli nejprve nadšenci z měst, až později ke „konverzi“ docházelo i v tradičních zemědělských rodinách. „Často o nadšence z měst, kteří začali hospodařit velmi jednoduchým způsobem (šedesátá léta – Anglie, Německo, Francie, Nizozemí, soukromé farmy i různá společenstva). Na stranu se přidali i někteří vědci a známé osobnosti. Kombinace ekonomických a idealistických důvodů motivovala k přechodu (konverzi) na ekologické zemědělství i tradiční zemědělské rodiny (sedmdesátá léta).“ (Urban; Šarapatka, 2003: 13)

Právě tito první nadšenci se zasloužili o prosazení myšlenky ekologického zemědělství tím, že „nečekali na výsledky výzkumu a na státní podpory, dobrovolně se zřekli agrochemikálií a dalších industriálních postupů a v praxi dokázali, že tento nový (staronový) způsob hospodaření je životaschopný. Klíčové tehdy bylo také navázání kontaktů se spotřebiteli, kteří byli ochotni za biopotraviny zaplatit vyšší cenu a případně si pro ně i dojet.“ (Urban; Šarapatka, 2003: 13)

V 70. letech pak došlo k založení IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements – Mezinárodní federace hnutí organického zemědělství) se sídlem v Německu. Tato organizace se zásadně zasloužila o uznání ekologického zemědělství v Evropě a přispěla k vzniku zákonných opatření jako například nařízení Rady EHS č. 2092/91 o ekologickém zemědělství a označování zemědělských produktů a potravin. „Šlo o první zákonnou normu definující produkční postupy ekologického zemědělství a hlavně určující závazné mechanismy pro kontrolu, certifikaci a označování.“ (Urban; Šarapatka, 2003: 34)

S touto normou přišla i výhradní označení „bio“ a „eko“, které usnadňují orientaci odběratelů a také posílily jejich důvěry v ekologické produkty. Neméně pak usnadnilo obhajobu dotací ekologickým zemědělcům. Na to pak navázaly další podpůrné programy Evropské unie i

jednotlivých států.

1. 2 Co předcházelo ekologickému zemědělství v České republice

Zatímco v západním světě se vedle industrializovaného zemědělství dařilo rozvíjet i nový alternativní způsob obhospodařování půdy, u nás nastala doba temna. Jakékoli počínající snahy o reakci na zprůmyslněné zemědělství byly zastaveny v podstatě dříve, než se mohly projevit. Nastupující komunistický režim zlikvidoval rodinné farmy, a tedy i osobní zodpovědnost zemědělce za vlastní půdu, majetek a chovaná zvířata. Samozřejmě nepřicházela v úvahu jakákoli popularizace průkopnických myšlenek na ekologické zemědělství. Například kniha Zahrádkářova čítanka s podtitulem biodynamické pěstování zeleniny a ovoce vzhledem k nástupu komunismu vyšla až po revoluci, ač ji její autor Luděk Přikryl napsal již v roce 1948. (www.bioinstitut.cz)

Ekologické zemědělství se tak v Česku mohlo začít rozvíjet až po pádu režimu. Nicméně pro úplné pochopení jeho vývoje je třeba alespoň ve zkratce vzpomenout „vývoj“ zemědělství u nás v předchozích dekadách 20. století, ať už předválečné období, na které mohlo částečně navázat, tak především období komunismu a jeho zemědělských praktik, s kterými se muselo v počátcích vyrovnávat.

Zatímco v období takzvané první republiky ještě české zemědělství vycházelo z do velké míry přirozených postupů, zásadní přeměny v zemědělských postupech nastaly po 2. světové válce, kdy začalo docházet k radikálním změnám v systému státní správy, které „rozrušovaly předválečnou dobře fungující zemědělskou správu a samosprávu. V politickém životě společnosti, ale i samotných zemědělců docházelo k omezování samotné demokracie...“ (Beranová; Kubačák, 2010: 373) Zesilovaly i snahy „o direktivní řízení zemědělské výroby a autoritativní přístup k zemědělcům a jejich zájmovým organizacím.“ (Beranová; Kubačák, 2010: 373)

KSČ si krátce po osvobození navíc „prosadila v zájmu politického ovládnutí venkova zákaz agrární strany a sama převzala ministerstvo zemědělství. Tak mohla připravovat pozemkovou

reformu, aby získala na svoji stranu drobné rolníky a bezzemky.“ (Beranová; Kubačák, 2010: 373) Dále se k našemu území vrátila dříve zabraná území a KSČ začala rozdávat tyto usedlosti a půdu lidem, kteří k daným územím ani tomuto způsobu obživy měli povětšinou pramalý vztah.

Tyto přeměny a další postupné oklešťování demokracie pak byly dovršeny s nástupem komunismu v roce 1948 a radikálně změnil život zemědělců.

„Byla to doba radikálních přeměn, importovaných většinou ze SSSR, avšak bohužel uskutečňovanými našimi lidmi. Příchod komunistické diktatury v roce 1948 předznamenal rychlý zánik tradičního zemědělství založeného na různých formách vlastnictví půdy a osvědčených výrobních postupech jak v jednotlivých výrobních oblastech, tak zemědělských závodech. Začalo cílevědomé likvidování přirozených vztahů v zemědělství.“ (Beranová; Kubačák, 2010: 412-413)

Zemědělství tehdejší doby bylo přitom váženým odvětvím založeným na širokém spektru soukromovlastnických vztahů a různých formách podnikání a vycházelo z progresivních materiálních a duchovních změn v polovině 19. století. (Beranová; Kubačák, 2010: 412-413) Tato kontinuita byla zcela přetřhána novým režimem, který zlikvidoval vlastnické vztahy i podnikatelskou strukturu, typickou pro právní a demokratický stát, kterým ČSR byla v meziválečném období a „namísto vžité tržní ekonomiky dosadil tvrdý centralistický a direktivně řízený systém sovětského typu. Zemědělská prvovýroby byly zbavena možností přímo i nepřímo se spolupodílet na finančním zhodnocení realizovaných finálních potravinářských i nepotravinářských výrobků, a dostala se tak do plné výrobně ekonomické a tím i finanční závislosti na státu.“ (Beranová; Kubačák, 2010: 413)

Následovala nucená kolektivizace a po roce 1975 koncentrace výroby do velkých celků . Vznik družstev byl podporován i ekonomickými opatřeními, následně pak docházelo k omezování družstevní samosprávy až k téměř úplnému setření rozdílu mezi státními a družstevními podniky. (Beranová; Kubačák, 2010: 413) „Vedle vzniku podniků formálně družstevního charakteru v podstatě kolchozního typu se ve velkém měřítku uskutečnilo zcizení majetku zemědělců státem do podoby velkých státních statků, které se

z ekonomického hlediska projevovaly jako ztrátové. Přesto byly státem všemožně podporované.“ (Beranová; Kubačák, 2010: 413)

V šedesátých letech pak došlo k určitému uvolnění v řízení, a snaze o postupné rozšiřování prvků tržní ekonomiky, nicméně to vše bylo zastaveno sovětskou okupací v roce 1968 a následnou normalizací. Nastal ještě větší boj o zajištění potravinové soběstačnosti, vše bylo podřízeno plnění plánů a maximalizaci hektarových výnosů. Vystavěla se velkokapacitní síla, velkovýrobní a také plošná struktura zásobování zemědělskou technikou a chemií (Beranová; Kubačák, 2010: 413) „Hrubá zemědělská produkce v roce 1980 v porovnání s rokem 1970 stoupla o 21,6 %, ale vyrobené zemědělské přebytky byly převážně dodávány do bývalého SSSR, ale i sovětským vojskům u nás za inflační platby. Zvýšení zemědělské produkce však vyvolávalo nepřiměřené dotace do zemědělství ze státního rozpočtu.“ (Beranová; Kubačák, 2010: 413)

Jak dále popisují Beranová a Kubačák (2010) po roce 1975 zvítězil názor, který prosazoval koncentraci zemědělské půdy a nastalo rozsáhlé slučování družstev. Tato cesta však způsobila mnoho škod, které se významně projevovaly v ničení životního prostředí.

V období 1948-89 tedy došlo k „likvidaci selského stavu, soukromovlastnických vztahů a celé podnikatelské struktury, která se vytvářela po desetiletí v našich podmínkách zdomácněla. Nástup kolektivního a státního způsobu organizace výroby se projevil v odcizení rolníka od půdy a ostatního majetku a v jeho převodu do podřízeného a podřadného poměru.“ (Beranová; Kubačák, 2010: 414) Nenahraditelnou ztrátou byl ovšem i odchod nejlepších hospodářů a jejich nahrazení nezkušenými lidmi, dosazenými stranickým aparátem, kteří „rušili vše životaschopné a nahrazovali je v zájmu cizí ideologie novými „revolučními“ směry jak v hospodářství, tak v morálce.“ (Beranová; Kubačák, 2010: 414)

Zemědělské praktiky KSČ přinesly převážně negativní vlivy do života venkova, přispěly k zásadní změně selského způsobu života, ztrátě krajových tradic a kulturních specifíků, nicméně autoři Beranová, Kubačák socialistickému zemědělství přiznávají i určité úspěchy a to především v oblasti kvalifikace pracovníků. Spolu s celosvětovým vědeckotechnickým pokrokem vedoucím ke zprůmyslnění zemědělství rostly nároky na zaměstnance a jejich

vzdělání. A také v oblasti „dosažení soběstačnosti v potravinách a relativní srovnatelnost některých výrobních oborů s vyspělým západním zemědělstvím.“ (Beranová; Kubačák, 2010: 414) Ač neopomenou zdůraznit, za jakou cenu tohoto pokroku bylo dosaženo.

K nadprodukcí potravin docházelo i za cenu vyšších nákladů, obrovské dotační podpory a ekonomických ztrát, důsledkem používání těžké techniky a rozsáhlé chemizace se zhoršovaly produkční podmínky a to vedlo následně k rapidnímu snižování přirozené úrodnosti půdy, v některých případech i k zhoršení jakosti výrobků. Dále byl zásadní vliv škodlivých emisí a imisí zamořujících půdu a ovzduší, vodní i větrná eroze, vyplavování živin a mnoho dalších příčin. To vše vedlo ke snižování úrodnosti a kvality, s kterou se muselo vyrovnávat po pádu režimu právě i ekologičtí zemědělci, kteří právě tuto půdu dědili.

1. 3 Vývoj po roce 1989

Jak už bylo řečeno, určité známky zájmu o ekologické zemědělství byly v Československu ještě před nástupem režimu. Nestačily se však rozvinout. Zásadnější diskuse o šetrném způsobu hospodaření přišly až v letech 1985-1987. Podle Urbana šlo pouze o jednoduché zprávy v odborných časopisech, které měly malou odezvu, případně negativní. Důvod vidí v tom, že odosobnění správci zemědělských podniků měli pramalou motivaci k zájmu o lepší péči o půdu, zvířata či kvalitu potravin. (Urban; Šarapatka, 2003: 35)

Hybnou silou tak museli být sami spotřebitelé, kteří se začali zajímat o kvalitu produktů, především v souvislosti s jejich působením na zdraví. „V samizdatu byly publikovány informace o špatném zdravotním stavu populace ve srovnání se zeměmi západní Evropy, o vysokém výskytu onkologických onemocnění, o výskytu reziduálních látek v potravinách, o velmi nízké pravděpodobné době dožití atp.“ (Urban; Šarapatka, 2003: 35)

Mezi lidmi tak začal růst zájem o zdravou výživu, začaly vycházet publikace na toto téma a objevily se první skupiny „orientované ve- getariánsky, či jinými směry alternativní vý- živy, které byly východiskem z tehdejších, mnohdy nesmyslných výživářských norem a doporučení.“ (Urban; Šarapatka, 2003: 35) Právě ty začaly doporučovat potraviny bez chemie

a vzhledem k jejich nedostupnosti i postupy, jak si je sami vypěstovat.

Impuls tak podobně jako na západě v 60. letech přišel z měst, a ne od zavedených zemědělců. Reakce na něj však vzhledem k vládnoucímu režimu, který nepřipouštěl žádnou kritiku, nemohla být tak rychlá, přesto jeho základy byly položeny ještě před rokem 1989, když skupina agronomů z Moravy založila pod formálním zastřešením Československé vědeckotechnické společnosti (ČSVTS) a v rámci Biotechnologické komise „Odbornou skupinu pro alternativní zemědělství“ (1988). Nezdržovali se výzkumem či teorií, převzali základní informace ze zahraničí a začali prakticky ekologicky hospodařit. Urban zdůrazňuje: koordinační práci tehdy vykonali i reformně orientovaní novináři a členové tehdy povolených mládežnických organizací ochránců přírody. (Urban; Šarapatka, 2003: 36)

Ekologické zemědělství tak bylo ještě před revolucí vyzkoušeno ve třech podnicích: v Zemědělském družstvu (dále jen ZD) Dubicko (zelinářství Leština), v Nových Losinách v Jeseníkách (tehdejší statek Hanušovice) a ve Starém Hrozenkově v Bílých Karpatech. Tento podnik – nyní ZD Starý Hrozenkov, hospodaří ekologicky dodnes a je tak nejstarším ekologickým statkem v ČR. (Urban; Šarapatka, 2003: 35) V té době také začal vycházet Bulletin alternativního zemědělství.

Podle Urbana se mezi akademiky o ekozemědělství mluvilo málo a spíše s despektem, světlou výjimkou byla katedra rostlinné výroby Provozně-ekonomické fakulty VŠZ Praha v Českých Budějovicích, která uspořádala již v roce 1987 odbornou konferenci o ekologickém zemědělství. (Urban; Šarapatka, 2003: 36) Velká mezinárodní konference s odbornou asistencí IFOAM následovala až po revoluci v lednu 1990 ve Velké Bystřici u Olomouce. „Navštívilo ji několik set zemědělských praktiků a byla hlavně díky demokratickým změnám ve společnosti významnou startovní akcí pro vznik ekologického zemědělství v tehdejší Československu.“ (Urban; Šarapatka, 2003: 36)

Důležitý byl rychlý krok porevolučního náměstka ministra zemědělství ČR Richarda Bartáka, který ihned prosadil přijetí rámcové směrnice IFOAM a první dotace pro ekologické zemědělce. V letech 1990–1991 vzniklo pět svazů. Největší a nejstarší z nich je svaz PRO-BIO, který působí na území celé ČR dodnes. Další poměrně rychlý rozvoj charakterizuje

tabulka s vývojem výměr ekologicky obhospodařovaných ploch a počtem ekologických podniků a historický přehled. (Urban; Šarapatka, 2003: 36)

Jedním ze zásadních milníků: 1992 byly dotace pro EZ bez náhrady zrušeny a znovu byly zavedeny až v roce 1998. Od tohoto roku se EZ v ČR rozvíjí zejména v horských a podhorských oblastech na trvalých travních porostech. Zrušení plošného vyplácení dotací v roce 1992 podnítilo rozvoj odděleného zpracování ekoproduktů, rozvoj domácího prodeje biopotravin a také jejich export. (Urban; Šarapatka, 2003: 37)

Shrnutí **Vývoje ekologického zemědělství v ČR a hlavních událostí** formou časové linky si dovoluji vypůjčit právě z Urbanovy publikace:

1987: Konference o EZ pořádaná VŠZ Praha – PEF České Budějovice; Praktické ověřování EZ jako systému vhodného pro CHKO v Bílých Karpatech.

1988: Založení odborné skupiny pro alternativní zemědělství při ČSVTS.

1989: Zahájení přechodu na EZ v prvních třech podnicích v Jeseníkách a v Bílých Karpatech.

1990: Mezinárodní konference o EZ ve Velké Bystrici ve spolupráci s IFOAM; Kurz ekologického zemědělství v Hornej Maríkovej (SR) se zahraničními přednášejícími, na kterém byla vyškoleni většina budoucích hlavních aktérů rozvoje EZ v ČR; Kurz EZ ve Švýcarsku pro zájemce z celé ČR (vznik SVWO – švýcarského podpůrného spolku pro EZ ve východní Evropě, který významně napomohl praktickému rozvoji EZ v ČR); Funkce náměstka ministra zemědělství pro EZ, přijetí a úprava směrnic IFOAM, vznik pěti svazů EZ, první dotace pro EZ.

1991: První vlna nových podniků hlásících se k EZ, svazy přijímají vlastní směrnice, probíhají svazové kontroly všech podniků, certifikace, jsou zapůjčovány svazové známky; Založení Nadace rytíře F. Horského pro podporu rozvoje EZ v ČR a Nadace FOA Praha se stejným účelem.

1992: Založení Spolku poradců a kontrolorů EZ – začátek sjednocení standardů poradenství a kontroly v EZ; Zrušení dotací pro EZ bez náhrady; Založení PRO-BIO s. r. o., Staré Město pod Sněžníkem (první zpracovatelská a obchodní organizace s biopotravinami v ČR).

1993: Dohoda svazů EZ ČR na společných směrnicích EZ, které zastřešilo MZe ČR jako Metodický pokyn pro EZ; Dohoda na celostátní (společné) kontrole a certifikaci – zavedení

národní známky „BIO“ pro označování biopotravin; Soukromá firma KEZ Brno pověřena MZe ČR výkonem jednotné kontroly EZ v ČR.

1994: Sloučení svazů PRO-BIO, Naturvita a Altervin. PRO-BIO rozšiřuje svou činnost.

1994-98: Stabilizace EZ v ČR, rozvoj národního trhu s biopotravinami, úspěšné exporty.

1998: Opětné zavedení dotací pro EZ.

1999: Svaz PRO-BIO, Epos – Spolek poradců a kontrolorů EZ v ČR a Nadační fond FOA zakládají kontrolní organizaci KEZ o. p. s., která byla Ministerstvem zemědělství ČR pověřena výkonem kontroly EZ v ČR.

2000: Přijetí zákona o EZ v ČR. Svaz PRO-BIO zakládá autonomní regionální skupiny svazu po celé ČR; Začátek prodeje biopotravin v supermarketech.

2001: Konání prvního ročníku Evropské letní akademie EZ (Bioakademie) v ČR.

2003: Vyhlášení národního Akčního plánu rozvoje EZ v ČR na dalších 10 let.

(Urban; Šarapatka, 2003: 37-38)

Podle Urbana (2003) jsou nyní důvody pro přechod k ekologickému zemědělství především ekonomické (zvýšená poptávka po bioproduktech a dotace). Nadprodukce potravin ve vyspělých zemích a uznání ekologického zemědělství dle něj podpořily bouřlivý rozvoj trhu s bioprodukty v druhé polovině devadesátých let minulého století.

Jako hlavní důvod dnešní konverze zemědělců v České republice vidí stabilizované dotace na tento způsob hospodaření. „Proto nyní přibývají nové podniky zejména v horských a podhorských oblastech s chovem dobytka, které jsou zaměřeny i na údržbu krajiny. Ve vyspělých zemích EU jsou to kromě toho vyšší výkupní ceny za bioprodukty, větší zájem spotřebitelů o biopotraviny, možnost přímého prodeje, což je šance pro přežití i malých rodinných farem. Lepší odbytové možnosti budou i u nás stále významnějším faktorem.“ (Urban; Šarapatka, 2003: 13) Přitom je známo nemálo případů českých porevolučních „amatérů“, kteří začali ekologicky hospodařit z čistě idealistických důvodů podobně jako zmiňování „ekopionýři“ z šedesátých let.

Práce Jiřího Urbana a jeho kolektivu končí rokem 2003. Stav ekologického zemědělství shrnuje s tím, že toto odvětví dosáhlo v Česku cílů, které si vytyčilo, stát je uznává a podporuje. Poukazuje na to, že ekozemědělci pokrývají více než 5 % celkové výměry

zemědělské půdy, ač jde převážně o území horská a podhorská, tedy zaměření na údržbu krajiny. V době vstupu do Evropské unie jsme dokonce byli na prvním místě v rozsahu ploch zařazených do ekologického zemědělství a v rozvoji domácího odbytu. Co vidí naopak jako nedostatečné je malé množství bioproduktů, chybějící hotové výrobky, ovoce, zelenina, trh s biopotraviny je dle něj nedostatečně rozvinutý, produkty tvoří jen 0,06 % celkového potravinového trhu, výzkum není institucionalizován, chybí specializované poradenství, není zajištěna dostatečná propagace a osvěta.

Další období -do roku 2008- se do velké míry podařilo zpracovat autorům knihy Lištičky na vinici s podtitulem Program rozvoje venkova a příčiny stagnace bioprodukce. Autoři v něm v úvodu uvádějí, že byli při zpracování studie konfrontováni s všeobecně známou, nicméně velmi citlivou skutečností, že „transformační proces v českém zemědělství se neobešel bez řady zklamání, negativních emocí, tragických událostí soukromého charakteru i mezních životních situací, které se sice vymykají empirickému popisu, ale zcela jednoznačně se nedají obejít, neboť základním postulátem každé studie týkající se udržitelného rozvoje je předpoklad, že nejvýznamnějším obnovitelným zdrojem společnosti je lidský potenciál, kreativita, naděje, sny a motivace.“ (Dittrichová et al., 2008: 9) Právě tato úvodní informace výstižně ilustruje období rozvoje českého ekozemědělství.

Přínos studie Lištičky na vinici je i v tom, že se snaží ukázat současný vývoj a situaci EZ z různých úhlu na případech konkrétních farmářů a především, že reaguje na stížnosti ekofarmářů na zákonné problémy a chování státu, a to v tom smyslu, že „jinak prospěšný zákon o ekologickém zemědělství, rovněž tak zákon o půdě, není beze zbytku v praxi účelně realizován a že drobnými nedostatky realizace zákona mohou být ekofarmáři masivně postihováni.“ (Dittrichová et al., 2008: 247) Autoři upozorňují především na problém nedostatečného odstupňování sankcí, které mohou farmáře demotivovat či i zcela zlikvidovat a také na to, že tolerance státu k vlastním chybám vede u farmářů k pochybám o rovnosti účastníků řízení. (Dittrichová et al., 2008: 247)

1. 4 Akční plán pro rozvoj EZ

Vláda České republiky schválila dne 17.3.2004 dokument „Akční plán pro rozvoj ekologického zemědělství v ČR do roku 2010“, který si mimo jiné kladl za cíl dosáhnout do roku 2010 desetiprocentního podílu zemědělské půdy obhospodařované ekologicky nebo v přechodu na ekologické zemědělství.

V roce 2006 ale přijalo Ministerstvo zemědělství ČR dokument „Program podpory ekologického zemědělství v České republice do roku 2010“, který kritizoval neúčinnost akčního plánu a navrhoval, aby úspěšnost akčního plánu byla posuzována dle následujících ukazatelů udržitelného rozvoje trhu s biopotravinami:

1. posílit povědomí veřejnosti o EZ tak, aby v roce 2010 alespoň 80 % spotřebitelů znalo značku „BIO“, vědělo, co znamená a dokázalo definovat principy ekologického zemědělství.
2. Podpořit rozvoj českého trhu s biopotravinami a zvyšování podílu českých biopotravin na něm tak, aby:
 1. Do konce roku 2010 byl zajištěn 1% podíl biopotravin na celkové spotřebě potravin v ČR
 2. Alespoň 25 % českých občanů pravidelně (min. jedenkrát týdně) kupovalo biopotraviny
 3. Do konce roku 2010 byl zajištěn alespoň 60% podíl biopotravin vyrobených v České republice na celkové spotřebě biopotravin v ČR

Rok 2010 už dávno minul, jak byl tento plán tedy úspěšný. Původní akční plán byl vystřídán akčním plánem 2011-2015.

Tabulka 1. Nejnovější dostupná statistika shrnuje rok 2012

	31. 12. 2011	31. 12. 2012	Meziroční nárůst za rok 2012	Nárůst za leden-srpen 2012 (%)
Počet ekofarem	3 920	3 934	14	0,4
Výměra zemědělské půdy v ekologickém zemědělství (ha)	482 927	488 658	5 731	1,2
Podíl ekologického zemědělství na celkové výměře zemědělské půdy (%)	11,40	11,46	0,06	-

Výměra orné půdy (ha)	59 281	58 489	-792	-1,4
Výměra trvalých travních porostů (ha)	398 060	407 219	9 159	2,3
Výměra trvalých kultur (sady) (ha)	6 453	6 672	219	3,3
Výměra trvalých kultur (vinice) (ha)	965	1 000	35	3,5
Výměra trvalých kultur (chmelnice) (ha)	10	11	1	9,1
Ostatní plochy (ha)	18 158	17 371	-787	4,3
Počet výrobců biopotravin	646	454*	-192	-29,7

*Úbytek počtu výrobců biopotravin je způsoben omezením činnosti společnosti Billa, která ukončila v průběhu roku 2012 dopékání biopečiva ze zmražených polotovarů ve svých provozovnách

Zdroj: (www.eagri.cz)

1. 5 Definice pojmů

Aby se předešlo nejednoznačnosti, a aby bylo zaručeno jednotné chápání pojmů, které jsou v této práci používány, je třeba tyto pojmy nejdříve definovat.

Ekologické zemědělství

aneb kde není tragédií, když nejsou všechna jablka bez kazu a hlávky zelí jedna jako druhá

Definovat pojem ekologické zemědělství (dříve v ČR označované jako alternativní) lze několika způsoby. Jedním z nich je pohled zákona – českého i evropského práva, další definice přináší odborníci, zemědělská sdružení, neziskové organizace věnující se tomuto tématu, naprosto různorodě si jej pak pro sebe definují sami jednotliví zemědělci. Nicméně právě definice ze zákona je pro zemědělce určující. Pokud ji splňují, mohou oficiálně používat značku „eko“ či „bio“ a získávat tak finanční dotace určené pro ekologické hospodaření.

Zákon č. 242/2000 Sb. o ekologickém zemědělství „stanovuje podmínky hospodaření v ekologickém zemědělství a podmínky pro výrobu biopotravin. Dále upravuje systém osvědčování původu bioproduktů a biopotravin a jejich označování, jakož i výkon kontroly a dozoru nad dodržováním tohoto zákona.“ (Zákon č. 242/2000 Sb.)

Podle toho zákona je ekologické zemědělství „zvláštní druh zemědělského hospodaření, který dbá na životní prostředí a jeho jednotlivé složky stanovením omezení či zákazů používání látek a postupů, které zatěžují, znečišťují nebo zamožují životní prostředí nebo zvyšují rizika kontaminace potravního řetězce, a který zvýšeně dbá na vnější životní projevy a chování a na pohodu chovaných hospodářských zvířat.“ (Zákon č. 242/2000 Sb.)

Toto je zcela základní vymezení, které je dále upřesňováno v celém zákoně, ať už definicemi pojmu ekofarma, bioprodukt, biopotravina, ekologický podnikatel, nebo konkrétními předpisy, které má tento způsob hospodaření splňovat.

Definice dle evropského práva – nařízení Rady (eS) 834/2007 o

ekologické produkci a označování ekologických produktů a o zrušení nařízení (eHS) č. 2092/91 zní pak takto: „Ekologická produkce je celkový systém řízení zemědělského podniku a produkce potravin, který spojuje osvědčené environmentální postupy, vysokou úroveň biologické rozmanitosti, ochranu přírodních zdrojů, uplatňování přísných norem pro dobré životní podmínky zvířat a způsob produkce v souladu s požadavky určitých spotřebitelů, kteří upřednostňují produkty získané za použití přírodních látek a procesů. Ekologický způsob produkce tak plní dvojí společenskou roli, když na straně jedné zajišťuje zvláštní trh odpovídající na spotřebitelskou poptávku po ekologických produktech a na straně druhé přináší veřejné statky přispívající k ochraně životního prostředí a dobrým životním podmínkám zvířat, jakož i k rozvoji venkova.“

Další definici nabízí PRO-BIO Svaz ekologických zemědělců (dále jen Svaz PRO-BIO), jediné celostátní sdružení ekozemědělců, zpracovatelů a prodejců biopotravin. Sdružuje také poradce, školy, spotřebitele a přátele ekologického zemědělství. Ten na stránkách Bionstitutu, jehož je zřizovatelem, uvádí poměrně rozsáhlou definici ekozemědělství:

„Ekologické zemědělství je moderní formou obhospodařování půdy bez používání umělých hnojiv, chemických přípravků, postřiků, hormonů a umělých látek. Jeho prioritou je kvalita, nikoli kvantita produkce. Je založené na zásadách etického přístupu vůči chovaným zvířatům (welfare), ochrany životního prostředí, zachování biodiverzity (rozmanitosti rostlinných a

živočišných druhů), šetření neobnovitelných zdrojů, ochraně zdraví populace ale i udržení zaměstnanosti v zemědělství a na venkově.“ (www.bioinstitut.cz)

Dále tuto definici rozšiřuje o téma vztahu k půdě: „Základem ekologického hospodaření je zdravá půda. Udržení a zlepšování úrodnosti půdy se provádí organickým hnojením, zeleným hnojením, pestrými osevními postupy a šetrným zpracováním půdy. Díky střídání plodin a mnohotvárné kulturní krajině v jeho okolí se vytváří biologická rovnováha, která posiluje schopnost rostlin se bránit proti chorobám a škůdcům. Regulace plevelů se v rámci ekologického zemědělství provádí s využitím moderní techniky přizpůsobené přírodě. Ekologičtí zemědělci nepoužívají průmyslová hnojiva, syntetické pesticidy, herbicidy, růstové regulátory a geneticky modifikované organismy.“ (www.bionstitut.cz)

Vztahu k zvířatům: „Zvířata jsou na ekologických farmách krmena převážně z produkce vlastního ekologického podniku a je jim umožněno, aby si žila tak, jak je jim od přírody vrozené. Ekologická farma se v ideálním případě snaží chovat jen tolik hospodářských zvířat, kolik je schopna uživit vlastní produkcí krmiv. Nákup krmiv je možný pouze z jiných certifikovaných ploch. Zvířatům musí být umožněn pohyb mimo ustájení (a to i v zimě) a je předepsána minimální rozloha pastvin na 1 kus. Zakázány jsou genové manipulace, používání hormonů i přenosy embryí.“ (www.bionstitut.cz)

Jasně také stanovuje cíl nejen produkční, ale především etický: „Cílem je pracovat v co nejvíce uzavřených cyklech koloběhu látek, využívat místní zdroje a minimalizovat ztráty. Hlavním principem je biologický koloběh: zdravá půda - zdravé rostliny - zdravá zvířata - zdravé potraviny - zdraví lidé - zdravá krajina. EZ umožňuje produkovat vysoce hodnotné a kvalitní potraviny - biopotraviny. EZ je jedním z prostředků trvale udržitelného rozvoje a od roku 1994 je součástí zemědělské politiky Evropské unie.“ (www.bionstitut.cz)

Poměrně úplný a zasvěcený pohled na české ekozemědělství přináší práce Jiřího Urbana a Bořivoje Šarapatky z roku 2003, která velmi komplexně sleduje jeho vývoj v Česku po sametové revoluci a zařazuje jej do kontextu jiných i zahraničních přístupů k hospodaření. Do zjednodušující definice se ale nepouští a pouze překládá definici ze zákona – viz výše.

Naproti tomu autoři knihy Ekologické zemědělství se definování ekologického zemědělství nebrání. Podle nich jej lze definovat jako „vyvážený agroekosystém trvalého charakteru, který se zakládá (největší možnou měrou) na lokálních a obnovitelných zdrojích.“ (Petr; Dlouhý, 1992: 6) Doplnění této definice pak zní: „Ekologické zemědělství vychází z holistického pojetí ekologických, ekonomických a sociálních aspektů zemědělské produkce, a to jak z lokální, tak i z globální perspektivy. V ekologickém zemědělství je příroda chápána jako jednotný celek se svou vlastní vnitřní hodnotou. Člověk má morální povinnost provozovat zemědělství takovým způsobem, aby se kulturní krajina stala harmonickou částí přírody.“ (Petr; Dlouhý, 1992: 223)

Definici dále rozvíjejí formulováním cílů EZ:

- produkovat potraviny vysoké kvality a v dostatečném množství,
- trvale zachovat přirozenou úrodnost půdy,
- vytvořit systém chovu zvířat přizpůsobený jejich přirozenému chování a přirozeným životním potřebám,
- vytvořit pestrou obytnou kulturní krajinu, druhově bohatou, s genetickou rozmanitostí uvnitř druhů a se zajištěnými možnostmi vývoje pro všechny živé organismy
- hospodárně využívat přírodní zdroje tak, aby nedocházelo k negativnímu ovlivňování životního prostředí,
- vytvořit dobrý vztah mezi zemědělcem a konzumentem,
- zajistit co největší recirkulaci živin a energie pomocí integrace urbanizované společnosti, agroekosystémů a přírodních ekosystémů,
- snížit energetické vstupy na nezbytné minimum, zejména ty, které představují značné riziko pro živočichy, rostliny a člověka.

(Petr; Dlouhý, 1992: 223)

Ekofarma

Za ekofarmu pak zákon považuje „uzavřenou hospodářskou jednotku zahrnující pozemky, hospodářské budovy, provozní zařízení a případně i hospodářská zvířata sloužící

ekologickému zemědělství.“ (Zákon č. 242/2000 Sb.)

Ekofarmář

Zákonná definice nepočítá s pojmem ekofarmář, který v našem prostředí již zcela zdomácněl. Dokonce ani nepoužívá pojem ekologického zemědělce, jak nejčastěji sami sebe nazývají sami farmáři. Úprava zákona hovoří o ekologickém podnikateli, ekologickém chovateli včel či o výrobcí biopotravin. Ty definuje takto:

- ekologickým podnikatelem osoba, která na ekofarmě zemědělsky podniká a je registrována podle tohoto zákona
- ekologickým chovatelem včel osoba, která není ekologickým podnikatelem, chová včely v ekologickém zemědělství a je registrována v souladu s tímto zákonem
- výrobcem biopotravin osoba, která vyrábí biopotravinu za účelem jejich uvádění do oběhu

(Zákon č. 242/2000 Sb.)

Co je ale opravdu specifické a určující u osoby ekologického zemědělce, a co určuje úspěšnost ekologického zemědělství je to, že jej v podstatě nelze provozovat pouze jako práci. Tento způsob obživy musí být „založen na vnitřním přesvědčení zemědělce, producenta, na určitém filozofickém základě. Lze říci, že jde o zcela určitý životní názor a životní styl.“ (Petr; Dlouhý, 1992: 10) Autoři publikace Ekologické zemědělství dokonce zastávají názor, že trvale úspěšně provozovat ekologické zemědělství může jedině angažovaný soukromý zemědělec. „V podnicích, kde se orientují na tento způsob hospodaření jen pro finanční efekt, není naděje na jeho trvalejší úspěšné provozování.“ (Petr; Dlouhý, 1992: 10)

Motivace a motivy

Podtitul této práce zní „motivace českých farmářů k nekonvenčnímu zemědělství“. Právě po motivacích se ptá praktická část této práce a považují tak za nutné tento pojem, ač patřící do oblasti psychologie, zde alespoň krátce a zjednodušeně definovat.

Základní psychologický slovník Pavla Hartla definuje motivaci a motiv následovně:

Motivace – pohnutka k jednání; pojem m. v psychol. zatím značně nejednotný; nejčastěji chápán jako intrapsych. proces zvýšení n., poklesu aktivity, mobilizace sil, energizace organismu; projevuje se napětím, neklidem, činností směřující k porušení rovnováhy; v zaměření m. se uplatňuje osobnost jedince, jeho hierarchie hodnot i dosavadní zkušenosti, schopnosti a naučené dovednosti; za nežádoucí motivace jsou považovány strach, úzkost, bolest aj. (Hartl, 1996: 110)

Motiv – pohnutka, příčina činnosti, jednání člověka zaměřené na uspokojení urč. potřeby; m. má a) cíl a směr, b) intenzitu, c) trvalost; pramení z podnětů vnitřních, vědomých, bezděčných, podvědomých, a nebo vnějších ; má významnou úlohu při emoční, myšlenkové a fantazijní činnosti člověka (Hartl, 1996: 110)

Oproti tomu Saul Kassin definuje motivaci zcela jednoduše jako „vnitřní stav dodávající jedinci energii při dosahování cíle“. (Kassin, 2007: 407) V kapitole Obecné teorie motivace připomíná, že původní teorie vycházely z předpokladu, že motivace lidí mají biologický základ v instinktech. Tyto teorie byly později zavrženy a psychologové se obrátili k teorii popudu („předpoklad, že fyziologické potřeby navozují stav napětí, který jedince motivuje k uspokojení potřeby“). (Kassin, 2007: 408) Mezi její hlavní nevýhody však patřilo, že neumí vysvětlit, proč se lidé pouštějí do činností, které nevedou jen ke snížení tohoto stavu napětí, ale naopak k jeho zvýšení. Zde nemusí jít jen o adrenalinové sporty, ale také o obyčejné situace, jako patrání po něčem ze zvědavosti, běhání ku zhubnutí, ale také právě rozhodnutí se farmáře k přechodu na obtížnější nekonvenční zemědělství.

Kvůli těmto nedostatkům přišla teorie aktivační, která pracuje, zjednodušeně řečeno, s tématem větší lidské spokojenosti při překonávání výzev. A nakonec i teorie incentivní, která vychází „z předpokladu, že jakýkoli stimulující objekt, který si jedinec na základě zkušenosti spojí s pozitivními nebo negativními následky, slouží jako incentiva (školní známky, úcta, zmrzlina, poklepaní na záda a další)“. (Kassin, 2007: 409)

Další definici nabízí novější psychologický slovník R. Corsiniho (2002), který pojem motivace vymezuje jako „proces iniciující a zaměřující psychologické nebo fyzické aktivity, zahrnující interní síly, takové jako impulzy, popudy (drives) a přání dané v tomto procesu.“ (Nakonečný, 2013: 180)

Rozsáhleji pak budiž rozebrána motivace za pomoci významného českého psychologa Milana Nakonečného, který ve svém obsáhlém Lexikonu psychologie (Praha, Vodnář, 2013) nejdříve upřesňuje původ slova motivace. Jde o odvozeninu z latinského „moveo“, hýbám, a vyjadřuje tedy „přeneseně hybné síly chování, tj. jeho činitele“. (Nakonečný, 2013: 179) Podle Nakonečného se psychologové shodují především na tom, že „otázka motivace je otázka, proč se člověk chová tím nebo oním způsobem“, a odpovědí na toto „proč“ jsou psychologické důvody chování.

Psychologický smysl chování má dva aspekty: „jeden se vztahuje k zaměření chování na dosažení určitého cíle, například najíst se nebo získat podporu pro určité jednání, a druhý se vztahuje na způsob chování. V prvním případě je to téma motivace, ve druhém případě je to téma kognitivních procesů, respektive učení, tj. závislosti způsobu chování na povaze situace; téhož cíle se v různých situacích dosahuje různým způsobem (chování je instrumentální, tj. je prostředkem dosažení nějakého cíle).“ (Nakonečný, 2013: 179)

Dodává, že v tomto smyslu byly v psychologii vytvořeny dva základní koncepty: koncept kognitivních procesů, respektive učení, který objasňuje, za jakých podmínek, jak probíhají změny způsobu chování (behaviorálních vzorců), a koncept motivace, jímž se vysvětluje, proč se lidé snaží o dosažení určitých cílů; oba koncepty spolu úzce souvisejí.

C. F. Graumann (1966) zjednodušeně vidí motivaci jako „to v nás a kolem nás, nás vede, žene, nutí, abychom se chovali tak, a ne jinak“, což se však podle Nakonečného vztahuje jak k zaměření chování, tak i k jeho způsobu. K tomu dále uvádí další definici trojice A. R. Baron, D. Byrne a B. H. Kantowitz (1980), kteří motivaci chápou jako hypotetický vnitřní proces, který poskytuje chování energii a zaměřuje je vůči specifickému cíli. Tato definice podle něj překonává starší pojetí, v němž byla motivace behavioristy chápána jen jako proces energetizace chování. Podle Nakonečného totiž směr chování, tj. jeho cíl a jeho intenzita,

tvoří jednotu a obojí nelze od sebe oddělovat. (Nakonečný, 2013: 180)

Více nakonec rozvádí novější pojetí motivace z posledního desetiletí, kdy byla tomuto tématu věnovaná velká pozornost v německé psychologii. Například V. Brandstätter a J. H. Otto (2009) chápou motivaci jako hypotetický konstrukt, který má něco vysvětlit, a to, jak již bylo naznačeno, psychologické důvody chování, které jsou podle uvedených autorů emociogenní; proto se v mnoha učebnicích, jak píše Nakonečný, spojuje problematika emocí a motivace: „bez motivace žádná emoce a bez emoce žádná motivace“. (Nakonečný, 2013: 180)

Dále cituje ony autory: „objekty, resp. události, vyvolávají emoce jen tehdy, když mají pro postupování osoby, její cíle, potřeby, motivy, význam, jsou tedy motivačně relevantní.“ Nakonečný toto shrnuje slovy: „to, co nás v životě vzrušuje, a tedy to, co má pro nás význam, je vždy něco emocionálního, a proto je to také spojeno s nějakou snahou, motivací zabývat se tím, například přiblížit se, získat, nebo naopak vzdálit se, vyhnout se. Základními životními vztahy k objektům a událostem jsou totiž apetence a averze, přitažlivost a odpudivost, tj. dvojí druh motivace.“ (Nakonečný, 2013: 180)

1.6 Východiska ekologické zemědělství

Pojem ekologické zemědělství může být v určitých ohledech vcelku nejednoznačný. V kontextu České republiky a i v této práci jde o takzvané alternativní ekologické zemědělství, které je nejrozšířenějším typem, který je spojením původně vyhraněných směrů jako organické, biologické či biodynamické zemědělství. Dá se říct, že se pod tímto pojmem sdružují „konvertující zemědělci, kteří se nehlásí k žádnému konkrétnímu směru, ale splňují základní podmínky definice ekologického zemědělství.“ (Petr; Dlouhý, 1992: 234) Také výzkumy na univerzitách se většinou zaměřují právě na tuto formu ekologického zemědělství.

Pro úplné pochopení tohoto pojmu v následujících řádcích práce představí základní specifika ostatních metod ekologického zemědělství, které mohly být inspiračním zdrojem alternativního ekologického zemědělství a to s použitím knihy Ekologické zemědělství autorů Jiřího Urbana et al.

Přírodní zemědělství

Přírodní zemědělství, někdy také označované jako zemědělství podle přírody nebo biologické zemědělství, je pravděpodobně prvním systémem ekologického zemědělství a je spojováno s Němcem Ewaldem Könemannem. Staví na principech samozásobení, vegetariánství a tělesné práce. Ve své původní formě zcela nepočítá s chovem zvířat a tím ani využitím hnojiva živočišného původu. Klade místo toho nárok na porozumění půdě a znalé hospodaření s humusem.

Biologicko-dynamické zemědělství (Biodynamické hospodaření)

Vychází z antropozofické filozofie německého filozofa Rudolfa Steinera, která zemědělská hospodářství považuje za „dobře vyvážené organismy, složené z půdy, rostlin, zvířat a člověka. Ve všem živém pak působí jisté formující síly, které mají svůj původ v kosmu.“ (Urban; Šarapatka, 2003: 30) S biodynamickými produkty se spotřebitel setká například pod značkou Demeter.

Základní principy tohoto systému jsou:

1. podnikový organismus – statek musí být relativně uzavřený, aby si uchoval vlastní zdraví; měl by mít rostlinnou i živočišnou produkci
2. podniková individualita – každý podnik je jiný podle klimatických podmínek i individuality zemědělce
3. biodynamické preparáty – pro péči o půdy se používají preparáty z léčivých rostlin i živočišných orgánů; důraz je kladen na statková hnojiva a kompostování
4. pěstování rostlin – rostlina nemá plnit jen žaludky, ale má sytit člověka jako celek, včetně jeho duše a ducha; pěstování se často řídí postavením kosmických těles; specifické je i rozvinuté semenářství a šlechtění
5. chov zvířat – důraz na význam hnoje, zvláště kravského, přirozenou plemenitbu; nedochází k odrohování
6. organizace, řízení, ekonomika, vlastnické vztahy – často rodinná hospodářství, ale i podniková; člen zodpovídá za příslušný úsek a cítí zodpovědnost za celý podnik;

zemědělec je správcem půdy, vlastníkem je většinou nadace, sdružení apod.

7. výzkum – vlastní pracoviště v několika evropských zemích, která ověřují kvalitu potravin, účinky preparátů, úrodnost půdy, homeopatické léky pro léčení zvířat apod.
 8. Sociální úkoly – statek není jen producentem a pečovatelem o krajinu, ale místem soužití lidí; často zapojení postižených či jinak ze společnosti vyřazených lidí
 9. myšlenková východiska – postupy stojí na antropozofii jako odlišném způsobu uvažování od paradigmatu dnes běžného
- (Urban; Šarapatka, 2003: 30)

Organicko–biologické zemědělství

Vzniklo ve snaze zachovat tradiční selský způsob života v industrializovaném světě. Za jeho zakladatele jsou považováni německý lékař H. P. Rusch a švýcarští biologové, manželé Müllerovi. Jeho mottem je: zdravá půda – zdravé potraviny – zdraví lidé. Vycházelo z diskuzí o humánní medicíně a významu mikroorganismů, respektive jejich vlivu na zdravotní stav rostlin. Toho se má dosáhnout následujícím: pokrytí půdy zeleným porostem, používání zeleného hnojení, užití širokého spektra plodin, použití horninových mouček a biologické ochrany rostlin.

Organické zemědělství v anglicky mluvících zemích (organic agriculture)

Zakladatelem byl botanik sir Albert Howard, vycházel z pozorování indických zemědělců a jejich techniky maximální recirkulace organických látek a kompostování. Velký význam je kladen na mikorrhizu – symbióza hub s kořeny rostlin, což je dané místem vzniku tohoto systému, tedy podmínkami Velké Británie. Nejvíce je rozšířeno v anglicky mluvících zemích, v USA stál u zrodu Robert Rodale. Definice v podstatě odpovídá dnešní obecné definici ekologického zemědělství.

Biologické zemědělství v německy mluvících zemích (biologischer Landbau)

Navázalo na biodynamický a organicko-biologický systém s vlivem nových vědeckých výzkumů a principů agrární politiky. Vychází z práce Johannese Görbinga a jeho metody

určování půdní struktury a jejího respektování při tvorbě osevních postupů. Významnou roli hrají jetelotrávy na obohacení půdy humusem či zelené hnojení a důraz na preventivní ochranu rostlin výběrem vhodných odrůd, optimálním organickým hnojením a také důraz na dobré podmínky pro užitečné živočichy ovlivňující populace škůdců. Možné je nasazení predátorských druhů či použití přírodních pesticidů. Tento systém se stal agrárně-politickou alternativou k industrializovanému zemědělství. (Urban; Šarapatka, 2003: 31)

Biologické zemědělství ve francouzsky mluvících zemích (L'Agriculture biologique)

Vzniklo v 50. a 60. letech 20. století jako reakce na intenzifikaci zemědělství a inspirovalo se systémy z německy mluvící části Evropy. Rozvíjelo se ve dvou směrech: metoda Lemaire-Boucher a Nature et Progrès s. První z metod je charakteristická používáním mořské řady jako hnojiva zemědělci na bretaňském pobřeží pro zvýšení kvality půdy, dosažení vyšších sklizní a lepší kvality i chuti produktů. Druhá odpovídá obecnému popisu ekozemědělství a toto sdružení bylo v roce 1972 iniciátorem založení organizace IFOAM.

Dalšími méně rozšířenými metodami jsou dále například makrobiotické zemědělství, zemědělství mazdaznan či veganické zemědělství.

Ekologické zemědělství v období nacismu

Ani myšlenka ekologického zemědělství nebyla ušetřena ideologického zneužití, například nacistickým režimem. Principy šetrného zemědělství se objevují v úvahách Richarda Walthera Darrého, člena NSDAP, který usiloval o obnovu půdy a podporu organického zemědělství. „Tyto jeho snahy spolu s pokusy říšského ministra Fritze Todta a jeho hlavního plánovače inženýra Alwina Seiferta uzákonit ekologicky citlivé využívání půdy a ekologickou průmyslovou politiku vyústili v roce 1935 k největšímu úspěchu ekologů v podobě Reichsnaturschutzgesetz, zákona na ochranu přírody, který ustanovil pravidla nejen pro ochranu flóry, fauny a „přírodních památek“ na území Třetí říše, ale také omezil komerční využívání ostatních přírodních zdrojů.“ (<http://natura.baf.cz/natura/2004/5/20040507.html>)

1. 7 Ekologické zemědělství v kontextu trvale udržitelného rozvoje

„ Alternativní, ekologické zemědělství přichází v pravý čas. Pravým časem je ovšem hodina dvanáctá,“ píše Richard Barták, porevoluční náměstek ministra zemědělství ČR v předmluvě ke knize Ekologické zemědělství Jiřího Petra a Josefa Dlouhého z roku 1992. (Petr; Dlouhý, 1992: 6)

Intenzivní industrializované zemědělství jistě nemá jediný, ale přesto zásadní podíl na neblahém vývoji životního prostředí. Jeho zefektivnění pomocí vyspělé technizace, průmyslových hnojiv a pesticidů vedlo a vede nejen k přímému poškození půdy, životního prostředí, sociálních vazeb, ale umožnilo také průmyslovou revoluci v tom rozsahu, v jakém ji známe a stojí tak potažmo i za dalšími problémy globálního rozsahu. Právě jeho otevřená kritika je důležitá pro přechod k udržitelnějšími způsobu hospodaření, potažmo k společenské a názorové změně v technizované společnosti.

Konvenčnímu hospodaření se vytýká neudržitelnost snad ve všech jeho oblastech. Intenzivní zemědělství, porušování etologie hospodářských zvířat či jednostranné používání lesů pouze jako producenta dřevní hmoty bez ohledu na jeho další důležité funkce. Vystává tedy naléhavá otázka, jak dál? „Jaká jsou východiska z industriálního zemědělství?“ (Petr; Dlouhý, 1992: 9)

Právě alternativní zemědělství vidí Richard Barták dokonce jako hlavní systém, který je schopný zajistit trvale udržitelný rozvoj. A to ruku v ruce se „změnou výživových zvyků, která je filozofií ekozemědělství blízká, spolu se změnou míry hodnot, kterou alternativní zemědělství provokuje a umožňuje, spolu se zlepšením etiky a humanity zemědělce“. (Petr; Dlouhý, 1992: 6)

Slovy autorů: „Musí to být takové způsoby hospodaření, které respektují ekologická hlediska v pěstování rostlin a etologii hospodářských zvířat v jejich chovech, neprohlubují narušování ekologické stability krajiny, respektují ochranu životního prostředí včetně povrchových i podzemních vod, sledují kvalitu zemědělských produktů a směřují k trvale udržitelnému zemědělství v souladu s přírodou.“ (Petr; Dlouhý, 1992: 9)

Jako určitý kompromis pro přechod z konvenčního zemědělství na ekologické zemědělství připomínají autoři takzvané integrované zemědělství, u kterého je zachován původní systém hospodaření, ale použití minerálních hnojiv a pesticidů je při pěstování rostlin založeno na diagnostických metodách ve výživě a přesném hodnocení výskytu škodlivých činitelů s využitím prahů škodlivosti při jejich regulaci. (Petr; Dlouhý, 1992: 9) Tento způsob upravuje i chov zvířat, zvláště co se týká zlepšení podmínek ustájení.

Nabízí se proto myšlenka, že právě ekologičtí zemědělci jsou nejdůležitějšími nositeli myšlenky trvale udržitelného rozvoje. Právě proto je v této práci zařazena i část věnující se definici trvale udržitelného rozvoje a jeho propojení s ekologickým hospodářstvím.

Definice Gro Harlem Brundtlandové zveřejněné ve zprávě Naše společná budoucnost :

„Trvale udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby.“ (Brundtlandová, 1987)

Tato definice zdůrazňuje především etický motiv zodpovědnosti vůči následujícím generacím, což je i leitmotivem ekologického zemědělství. Bývá ale i kritizována za přílišnou antropocentričnost, přílišný důraz na výsadní postavení člověka jako specifického organismu. (Rynda, 2011)

Klíčové pojmy této definice jsou podle Ryndy „potřeby“ a „možnosti“. Právě ekozemědělství reaguje na nebezpečí vyčerpání zásob, předchází jim šetrným přístupem k půdě, přírodním zdrojům, které má člověk jen ve výpůjčce a není proto sobecké v jejich využití „až nadoraz“, ale má na paměti takový způsob hospodaření, který umožní i potomkům „možnost“ užívat přírodních zdrojů bez nutnosti napravovat chyby svých předků.

Definice Ivana Ryndy:

„Trvale udržitelný rozvoj je komplexní soubor strategií, které umožňují pomocí ekonomických prostředků a technologií uspokojovat lidské potřeby, materiální, kulturní i

duchovní, při plném respektování environmentálních limitů; aby to bylo v globálním měřítku současného světa možné, je nutné redefinovat na lokální, regionální i globální úrovni jejich sociálně-politické instituce a procesy.“ (Rynda, 2011)

2. METODOLOGIE

2. 1 Případová studie

Dosud neprobádané nebo málo známé téma, jev, sociální vztah či událost, zkoumání specifických, velmi komplexních sociálních jevů či jako předvýzkum, po kterém následuje ověřování proměnných v kvantitativních šetřeních u velkého vzorku. To jsou případy, kdy případová či mnohopřípadová studie bývá prospěšná. V podstatě tyto případy souvisí s tématem této práce a případová metoda se tak jeví jako vhodný způsob jeho obsáhnutí.

Vymezení případové studie je mezi jednotlivými autory ne vždy ve shodě. „V zásadě lze říci, že případová studie, jak vyplývá z názvu, je empirickým designem, jehož smyslem je velmi podrobné zkoumání a porozumění jednomu nebo několika málo případů... Základem šetření musí být sběr skutečných dat vztahujících se k objektu výzkumu.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007:97)

Sociolog Robert K. Yin charakterizuje tuto metodu následovně:

- případ jako předmět výzkumu případové studie je integrovaný systém s vymezenými hranicemi (prostorové i časové);
- zkoumání sociálního jevu se děje vždy v reálném kontextu, za co možná nepřírozeňších podmínek výskytu jevu;
- pro získání relevantních údajů jsou využívány veškeré dostupné zdroje i metody sběru dat. (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007:98)

Jádrem této metody je vždy samotný případ. Objekt výzkumu, případ, by měl být podle Yina analyzován ve své komplexnosti. Každý aspekt je zkoumán jako součást celku, ne izolovaně. K vysvětlení podstaty případu dochází skrze rozkrývání vztahů mezi těmito součástmi. (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007:98) Požadavkem na badatele je pochopení a poznání případu v jeho přirozeném prostředí. „Cílem je interpretovat interakce mezi případem a okolím.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007:98) Metoda vyžaduje získání velkého množství

údajů z řady zdrojů, klíčové je i využití kvalitativních technik jako pozorování, rozhovor, analýza dokumentů... O konkrétním použití technik samozřejmě rozhoduje povaha zkoumaného jevu, vyloučeny nejsou ani kvantitativní techniky sběru informací. Cílem je vyložit případ jako integrovaný systém, a ne upozornit na jeho dílčí části. (Bassegy, 1999)

Výhodou je dostatečný čas věnovaný tomuto typu výzkumu. Dlouhodobá „spolupráce“ s případem má jednoznačně pozitivní dopady na výsledky celé studie.“ (Švaříček, Šedřová a kol., 2007:99)

2. 1. 1 Využití případové studie

Podle Yina je využití případové studie vhodné v situacích, kdy se ptáme, jak nebo proč se dějí určité jevy, nad kterými máme pouze omezenou nebo žádnou kontrolu a jako výzkumníci jejich existenci ovlivňujeme minimálně nebo vůbec. (Yin, 2003: 9)

Vzhledem k tomu, že tato práce se zaměřuje na fungování ekofaremu a motivace jejich vlastníků, zakladatelů, provozovatelů a počítá s využitím rozmanitých zdrojů, v první řadě tedy osobního kontaktu a rozhovoru s farmářem, ale i přímého pozorování, dokumentů, je právě metoda případové studie, respektive série případových šetření pro tento účel vhodná.

Yin rozlišuje případové studie podle typu výstupu a to na deskriptivní, poskytující narativní zprávy, exploratorní, kdy je cílem průzkum neznámého případu a jeho struktury, explanatorní studie, které mají podat celkový obraz případu, rozkrývají příčinné řetězce a kontextové podmínky, a evaluační, jejichž smyslem je hodnotící analýza případu. (Švaříček, Šedřová a kol., 2007: 102)

2. 1. 2 Výběr případu

Případová studie nikdy nesmí spoléhat na náhodný výběr případu. Vždy se má jednat o záměrnou volbu a to proto, aby vybraný objekt měl vlastnosti, které chce badatel sledovat.

„Klíčovým faktorem výběru jsou výzkumné cíle a otázky.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 103) Další výraznou okolností výběru je „vybrat takové jedince, kteří vyhovují výzkumným záměrům, ale zároveň mají i ochotu podstoupit celé „martyrium“ šetření.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 103)

Pro výzkum motivací českých ekofarmářů proto tato práce považuje za důležité, aby byly výběr co možná nejpestřejší. Proto je zcela záměrný, klíčem při výběru byly proto aspekty jako zemědělský původ nebo nikoli, zemědělské vzdělání či jeho absence, vztah k dané půdě versus nový majitel půdy, případně restituované pozemky, vliv politické situace – převratu, hojné využívání investičních dotací.

2. 1. 3 Multipřípadová studie

V případě multipřípadové studie, nazývané také mnohonásobná případová studie, mnohopřípadová či kolektivní případová studie, se vždy jedná o výzkumy – šetření u více, minimálně dvou případů. „Výsledky se navzájem porovnávají a nakonec vzniká závěrečná zpráva shrnující závěry ze všech zkoumaných případů.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 106) Mnohopřípadový design bývá považován za více průkazný a jeho výsledky za přesvědčivější. Platí pro něj stejná pravidla jako pro zkoumání jednoho případu, výběr případu je opět cílený, s tím rozdílem, že případy jsou zde voleny postupně. „Po vyhodnocení prvního případu výzkumník volí další případy tak, aby a) podpořily a rozšířily výsledky prvního šetření, nebo b) byla na základě apriorně určených odlišných charakteristik v kontrastu s prvním případem.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 107) Kontrastní případy jsou pak vybírány podle určitých vlastností, které „teorie považuje za deterministické z pohledu zkoumaného jevu.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 107) Například u vybraných farmářů zkoumáme motivace k ekologickému způsobu hospodaření, kontrastní případy tak určují faktory jako je vzdělání, rodinná zkušenost se zemědělstvím, vztah ke konkrétní půdě, apod.

V případě této případové studie zaměřené úzce na osobu farmáře se neukázaly jako důležité různé výroční zprávy a interní dokumenty farmy, které navíc farmáři jen neradi dávají z rukou a ve kterých bych těžko hledala informace o osobních motivacích. Zásadní byly ale podrobné rozhovory, terénní poznámky, pozorování, dostatek času strávený na dané farmě, případně

doplňující telefonický rozhovor či mailová korespondence.

2. 1. 4 Fáze případové studie

Plánování a promyšlení detailů je stejně jako u ostatních výzkumných strategií i u případové studie nezbytné. Bassey (1999: 115) si uvědomuje unikátní charakter každého šetření, ale přesto navrhuje schéma, jak v případových studiích postupovat. Podle něj je lze rozfázovat do několika kroků, ač nevnímaných jako dogma. Počítá také s prolínáním těchto fází.

Prvním krokem je určení výzkumného tématu a definování otázek bádání, vytyčení oblasti zájmů, vysvětlení potřebnosti výzkumu, jeho účelu. Důležité může být i vymezení výzkumného prostoru, jeho hranic, stejně tak do úvodní fáze patří nastínění metody sběru a způsobu vyhodnocení dat. (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 108)

Popsání výběru zkoumaného případu či případů je součástí druhé fáze, stejně tak konkrétní vymezení metod sběru dat. Paralelně s výběrem případů jde definování etických kritérií výzkumu případu. Právě na to klade Bassey veliký důraz vzhledem k tomu, jak velmi osobní bývají případové studie. „Hlavní pravidlo zní, že všechny zamýšlené výzkumné procedury by měly být hlavním aktérům vysvětleny a zdůvodněny. „Citlivé metody“, jako je například zvukové či obrazové zaznamenávání, mohou být prováděny pouze se souhlasem. Samozřejmostí je dodržení anonymity.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 108)

Další fáze, sběr dat ,vyžaduje pečlivé uchování dat, dostatek času pro jejich zpracování, poté následuje jejich analýza a interpretace. „Smyslem analýzy je pak dávat případu smysl, ozřejmovat souvislosti, vysvětlovat, interpretovat a také dokládat zjištění o příčinách a okolnostech dotýkajících se zkoumaného případu.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 108) Poslední etapou je logicky vyvození závěrů.

2. 1. 5 Analýza dat v případové studii

Vzhledem k tomu, že pro případovou studii nejsou vyvinuty čistě specifické analytické procedury, představuje téměř každá studie do jisté míry originální analytický a interpretativní přístup. Většinou dochází k použití postupů z etnografického designu či využití interpretativních technik vyvinutých v rámci zakotvené teorie. (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 109) Přesto někteří metodologové předkládají alespoň rámcové návody postupu. Autoři Miles a Huberman poukazují na dva způsoby a to soustředění se na předem definovaná kritéria či proměnné, nebo analytický přístup orientovaný na celistvost případu a vyložení všech jeho aspektů. Tyto přístupy pak lze kombinovat.

Vhodným shrnutím je pak uvážení předností a nedostatků případové studie, které vhodně shrnuje následující tabulka:

Přednosti

Výsledky jsou zpravidla snadněji srozumitelné širšímu spektru zájemců. Mohou je číst lidé, jejichž profesí se studie týkají, neboť nejsou psány pouze pro vědce a teoretiky daných disciplín.

Zachycují unikátní vlastnosti, faktory, okolnosti zkoumaných problémů, které jsou zpravidla ostatními přístupy ztraceny. Velmi často jsou tyto jedinečné vlastnosti klíčem k porozumění celé situace.

Výsledky studií jsou velmi pevně zakotveny v realitě. Nemohou zkoumat nic, co se skutečně neodehrává v reálném životě.

Výsledky dobrých studií poskytují zájemcům porozumění a vhled do jiných situací a případů, které mají stejné či velmi podobné vlastnosti jako zkoumané případy.

Mohou být vykonávány samotným výzkumníkem. Zpravidla nevyžadují žádný výzkumný tým.

Případové studie mohou zkoumat i případy, kde nad jednotlivými proměnnými nemáme žádnou kontrolu a kde se vyskytuje mnoho nepředvídatelných jevu a událostí.

Nedostatky případových studií

Výsledky jsou obtížně zobecnitelné na širší vzorky.

Není jednoduché provádět techniky ověřování spolehlivosti, jako je například nezávislá kontrola (cross-checking), neboť studie jsou často příliš založeny na subjektivních

interpretacích.

Případové studie mají sklon k zkreslení způsobeným zaujatostí výzkumníka, jeho slabou teoretickou citlivostí.

(Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 111-112)

2. 2 Metody sběru dat

Pro účely této práce je použita metoda sběru dat pomocí hloubkového polostrukturovaného rozhovoru, zčásti kombinovaná s pozorováním. Hloubkový rozhovor zkoumá člena určitého prostředí a díky otevřeným otázkám neomezuje jejich pohledy a názory, jak k tomu může odcházet u dotazníku. „Hloubkový rozhovor umožňuje zachytit výpovědi a slova v jejich přirozené podobě, což je jeden ze základních principů kvalitativního výzkumu.“ (Lofland, 1971, cit. Podle Patton 2002, cit. podle Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 160)

Polostrukturovaný rozhovor, který vychází z předem připraveného seznamu témat a otázek, je vhodným typem hloubkového rozhovoru právě pro případovou studii. Důležité je podotknout, že hloubkový rozhovor se neskládá pouze z rozhovoru a přepisu. Zásadní je „celý proces získání dat, který sestává z výběru metody, přípravy rozhovoru, průběhu dotazování, přepisu rozhovoru, reflexe rozhovoru, analýzy dat a z psaní a prezentace výzkumné zprávy.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 160)

Metodologové se shodují na dvou přístupech k rozhovoru, první nahlíží rozhovor jako zdroj dat o skutečnosti, druhý jako spolupráci tazatele a respondenta. Druhý přístup přiznává, že výzkumník se zapojuje svými názory do rozhovoru a právě s otázkou interakce těchto vždy minimálně dvou zúčastněných souvisí debata o neutralitě. „Víceméně panuje shoda, že nelze uskutečnit neutrální rozhovor.“ (Denscombe, 1995; Cohem, 2000, cit. podle Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 161) Vzhledem k tomu, že si výzkumník vybírá téma, otázky i účastníky podle svého zájmu, cílů výzkumu a možností, neutralita v podstatě není možná. (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 161)

Podstatu hloubkového rozhovoru vysvětlují také metafory horníka či cestovatele. Zatímco

horník hledá fakta, které by kvantifikoval nebo pátrá po zrnku podstaty a respondent je v podstatě pasivní, cestovatel je jako poutník, který po návratu z cest vypráví své zážitky ve formě příběhu. (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 161) Právě tato forma je blízká této diplomové práci.

Samozřejmostí použití metody rozhovoru je jeho připravenost, stavět na znalostech tématu, v případě této práce znát například i základní údaje o farmě, farmáři, s kterým je rozhovor vedený, údaje o právní úpravě ekologického zemědělství, terminologii atd. „Příprava rozhovoru by měla vést k tomu, že si badatel vytvoří schéma základních témat, která vycházejí z hlavní výzkumné otázky, a ke každému tématu několik otázek, jak by se na danou skutečnost mohl ptát.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 162)

Samozřejmostí by mělo být představení výzkumníka a výzkumu, požádání o souhlas s nahráváním rozhovoru, informování o anonymitě, empatie výzkumníka při vedení rozhovoru, vyhnutí se sugestivním otázkám, udržení role badatele versus dotazovaného, vhodné a dobře načasované ukončení rozhovoru. Obvyklá délka hloubkového rozhovoru bývá hodinu, hodinu a půl. V případě této práce šlo často o delší dobu, vzhledem ke kombinaci rozhovoru s pozorováním, procházením farmy, vstupy ostatních zaměstnanců apod.

Dobrá struktura rozhovoru je základem pro dobrý výzkum. Úvodní otázky mají ukázat empatii výzkumníka, jeho zájem a navodit spontánní atmosféru. Následující hlavní otázky směřují k jádru věci, musí být „pečlivě konstruovány s ohledem na to, aby neomezovaly nebo nepředurčovaly odpovědi a zároveň, aby pokrývaly zájem výzkumu. Cílem je povzbudit jedince, aby hovořili o svých zážitcích, dojmech a přesvědčeních, spíše než aby podávali „správné odpovědi“, tedy odpovědi v souladu s názorem vedení organizace nebo v souladu s odbornými publikacemi.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 164) Navazující otázky mají lze klást v rámci prvního rozhovoru ku dosažení hloubky a detailů, případně v druhém dodatečném rozhovoru. Ke konci rozhovoru mají svoje místo konfrontační otázky provokující k odhození masky. Ukončení rozhovoru není okamžité, nemělo by být odbyté. Vhodné jsou ukončující otázky jako „Je něco, na co jsme zapomněli? Chtěl byste něco dodat?“

2. 3 Analýza dat

Data z šesti rozsáhlých rozhovorů přeepsaných do formy textu jsou hutným množstvím jistě zajímavého, avšak surového a nestrukturovaného materiálu. Následuje tedy nutnost podrobit je systematické analýze a interpretaci. Tato práce volí takzvaný realistický přístup v chápání statutu nasbíraných dat a přístupu k jejich analýze. Tento přístup považuje „výpovědi respondentů či záznamy jejich aktivit za popis určité vnější skutečnosti nebo vnitřní zkušenosti“ a „nutně implikuje otázku věrohodnosti výpovědí respondentů, stejně jako otázku zkreslení dat pozorovatelem. V takto pojatém výzkumu čelí badatel nebezpečí, že bude nekriticky přejímat tvrzení respondentů.“ (Švaříček, Šedřová a kol., 2007: 208) Je proto třeba nevyhnout se technikám zajišťování kvality výzkumu či ošetření triangulačními mechanismy. K nastartování analýzy je použito jako základ otevřené kódování klasickou metodou papír a tužka a následně technika „vyložení karet“.

2. 3. 1 Otevřené kódování

Tento přístup „představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem.“ (Švaříček, Šedřová a kol., 2007: 211) Text je rozdělen na jednotky, v tomto případě většinou věty či odstavce, zkrátka významový celek, a každé této jednotce je přidělen kód – označení. „Při volbě kódu si klademe otázku, o čem daná sekvence vypovídá, jaký jev či téma reprezentuje.“ (Švaříček, Šedřová a kol., 2007: 211) Jde o vytvoření odpovídajících nálepek, ty jsou poté revidovány, přejmenovávány s tím, jak postupujeme textem. Tyto kódy pak je nutné zpětně dohledat, proto například „při vytváření seznamu kódů vždy zaznamenáváme, na kterém řádku příslušného textu se vyskytuje.“ (Švaříček, Šedřová a kol., 2007: 217)

Souběžně s kódováním tvoříme seznam kódu a ten následně třídíme do kategorií. „Desítky až stovky kódů pak seskupujeme podle podobnosti nebo jiné vnitřní souvislosti. Začínáme tak budovat hierarchický systém – pod hlavičkou nově pojmenované kategorie, slučujeme pojmy – kódy, které se zdají příslušet ke stejnému jevu.“ (Švaříček, Šedřová a kol., 2007: 221) Výsledek tohoto může být provizorní, ale je základem pro výslednou výzkumnou zprávu.

Dalším postupem je volba analytické strategie. V případě této práce se jako nejvhodnější jeví technika „vyložení karet“. „Výzkumník vezme kategorizovaný seznam kódů, kategorie vzniklé skrze otevřené kódování uspořáda do nějakého obrazce či linky a na základě tohoto uspořádání sestaví text tak, že je vlastně převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 226) Ve výsledku se nemusí objevovat všechny kategorie, ale lze vybrat právě ty, které se vztahují k výzkumné otázce. V případě této techniky se „názvy jednotlivých kategorií stávají názvy jednotlivých kapitol. Obsahem těchto kapitol je potom podrobná deskripce a interpretace kódů spadajících do té které kategorie.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 227)

2. 4 Interpretace dat

Důležitým meziobdobím mezi kódováním a sepsáním výsledné zprávy, je vytvoření kostry, které jde částečně souběžně s pokročilým vytvářením kategorizace. Kostra je v podstatě popisem kategorií a vztahů mezi nimi. Jejím účelem je v několika větách formulovat klíčová tvrzení, soustředit se na ústřední jevy a slouží dobře jako osnova pro organizaci výzkumné zprávy. Při vytváření příběhu pomáhá grafické znázornění, kterým se lze elegantně vyhnout určité rozvleklosti, ale i odpoutání od tématu. (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 239)

Dále již následuje interpretace, která zčásti probíhá již při kódování, ale přece jen něčím jiným než analýzou či samotným psaním. Autoři Švaříček, Šed'ová a kol., 2007 rozlišují primární a sekundární interpretaci. První je podle nich paralelním procesem analýzy a je třeba se při ní držet dat, druhá je souběžná s procesem psaní. „Znamená opětovné promýšlení již analyzovaného materiálu s ohledem na to, o čem naše data vlastně vypovídají, co všechna námi vynalezená schémata a tabulky znamenají a především, proč k popsáním jevům dochází.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007: 244) Zde je zároveň už prostor pro všechny užitečné zdroje, ať už odborné či beletristické, jiné výzkumy i vlastní zkušenosti. Autoři dodávají, že samozřejmostí musí být striktní odlišování toho, kdy jde o data a kdy už o výzkumníkovu interpretaci, aby čtenář sám mohl posoudit, zda jsou pro něj závěry důvěryhodné.

2. 5 Etika výzkumu

Původním záměrem práce bylo anonymizovat účastníky výzkumu a jejich farmy. Při postupném objíždění a vedení rozhovorů se však ukázalo, že dotyční nemají problém s uveřejněním všech informací, i přes citlivé údaje, které mi byli ochotni poskytnout. Jednotlivé účastníky jsem seznámila se záměrem této práce i způsobem, kterým bude dále využívána včetně informování o tom, že bude veřejně dostupná prostřednictvím internetu.

3. EMPIRICKÁ ČÁST

3. 1 Profil farmy – základní představení

SEZNAM FARMÁŘŮ

1. Farma Mlýnec – Jindřiška Kopková a Jaroslava Marková
2. Biofarma Sasov – Josef Sklenář
3. Biofarma Slunečná – Pavel Štěpánek
4. Biofarma Brzkov – František Matoušek
5. Ekologické hospodářství rodiny Abrlovy – Jarmila Abrlová
6. Camphill České Kopisty / Svobodný statek na soutoku – Jaroslav Lenhart

3. 1. 1 Farma Mlýnec – Jaroslava Marková, Jindřiška Kopková a rodina

„SLYŠ VELKÝ ZÁKON, TEN AŽ TVŮJ KROK ŘÍDÍ, BUĎ STRÁŽCEM STROMŮ,
KVĚTŮ, ZVÍŘAT, LIDÍ. A NETKNI SE JICH NEŠETRNOU DLANÍ,
JEŽ Z NEZNALOSTI MNOHDY HRUBĚ ZRANÍ.“

(www.mlynec.blog.cz)

Malá Šumava. Tak se mimo jiné říká nejsevernější části jižních Čech. Jistebnicko, Čertovo Kopyto, Krajina Srdce, zní alternativy. Jen pár kilometrů nad obcí Borotín je u silnice v malé osadě Smrkov – Boratkov vidět nenápadná, opršelá cedule „Farma Mlýnec“. Téměř polní cestou musí člověk jet prudce dolů, pokud jede autem, sešlehlají mu ho ostružiny, pokud pěšky, může je ochutnat. Rozhodně nejsou od aut zaprášené, velký provoz tu v údolí není. Rozkládá se v něm totiž pouze jedno stavení – farma Mlýnec nebo také Mlejneček, jak mu laskavě říká zakladatelka biofarmy Jaroslava Marková, která tento rok předala žezlo své dceře Jindřišce Kopkové, která tu žije se svým mužem a malou dcerkou.

Nové dějiny Mlýnce se začaly psát v podstatě díky vyčerpání zakladatelky biofarmy z její

práce v jahodářství. Jak sama říká, čas pro Mlýnec nastal, když se málem zbláznila a taky už chtěla naplnit slib, že až se něco naučí ve světě, vrátí se a ty „ošklivé věci, co tu byly změni.“ Dav žáků, který měla v předchozí práci zvládat, a jejich chování ji v tom jen utvrdilo. „Když bylo hezky, byl úspěch a kolegové mi to nějak oplatili, aby úspěch nebyl. Když bylo takhle ošklivo, děti na sběr jsme zase odvezli zpátky, jahody zůstaly na poli a všichni se mi smáli. Psychiatři tomu říkají salámový efekt, ukrajují z toho vědomí, až nic není.“ (Rozhovor 7) Danou práci tak paní Marková vyměnila za relativní svobodu na farmě, kde věci šly podle ní, ale vykoupila ji obrovskou dřinou a léty bojů s větrnými mlýny.

V době, kdy se vzpamatovávala z předchozích útrap, v podstatě vymyslela projekt farmy. „Že budeme žít z dotací, dělat to, co děláme dosud, okrašlovat to tady s manželem a budeme šťastný.“ (Rozhovor 7) Jenže nakonec ustoupila od úvahy, aby farma byla založená pouze na masném skotu a následovala tak zahradnická dřina a dřina, ale také období začínajících bedýnek, čerstvých nadšených zájemců, prvních úspěchů, které následovaly zase hordy neúspěchů. „Zaregistrovali jsme se, všechny ty kontroly, spustili jsme ekofarmu, nikde jsem nemohla ale sehnat peníze. Chodila jsem do lesa, osekávala tyčky na ohrady, trochu jsem si tam vždy pobřečela, že už se mi to snad nepovede,“ vzpomíná Marková. (Rozhovor 7) Nicméně na jaře už přibylo pár zvířat, 13 hektarů, ale nebyly stroje. Na splátky tedy přijel starý traktor, ostatní stroje se půjčovaly. Začalo pěstování bylinek, byl zájemce o odbyt, jenže „kazila jsem to, vyhodil mě, že to není kvalitní“. (Rozhovor 7) Na farmě se žilo od koruny ke koruně. Když nebyla nafta do traktoru, nasázely se květináčky, odvezly do města, prodaly, a za peníze do kanystru nakoupila nafta. „Tak jsme se toho drželi, i když jsme večer brečeli, že už to nedáme. A to trvalo dlouho. Do nějakýho roku 2004.“ (Rozhovor 7)

Jenže nakonec manžel nechtěl v té otročině pokračovat, „chtěl, abychom to zrušili a byl klid“ (Rozhovor 1). Marková proto založila se známým firmu, ale ten když zjistil, že nejde o příliš výnosný podnik, z projektu vycouval. Nějakou dobu tak žila farmářka sama se starou maminkou, až se nečekaně vrátila dcera, „tak jsme začali spřádat plány jak a co.“ (Rozhovor 7) V tomto mezičase prý musela být Marková ošklivá na sebe i na ostatní, stála si uemanutě na svém, i když se jí okolí smálo, ať nečeká, že rodina půjde za ní. Stalo se, v roce 2009, 2010 se situace začala překlápět a „teď bojují oni“. (Rozhovor 7) Od letošního roku je velení farmy oficiálně v rukou Jindřišky Kopkové, dcery paní Markové.

Z několika hektarů, na kterých se začínalo, dnes již obhospodařují 53 hektarů půdy. Velmi podstatnou část tvoří pastviny, na kterých se pase masný skot. Na mnohem menší výměře necelých 2 hektarů, přitom neméně zásadní, i přes nepříznivé přírodní podmínky, pěstují zelené natě i kořenovou zeleninu. Na zahradě rozkládající se ve stráni rostou bylinky, koření, trvalky, jedlé květy, řezané květiny, saláty... Na horním poli pak brambory, mrkev, řepa... Těmi zvládá Mlýnec zásobovat dva až tři trhy týdně, několik desítek rodin formou bedýnek, některé restaurace v Táboře a okolí, a obchůdek U Tetky tamtéž, který tento měsíc otevřela snacha paní Markové. Nabídka e-shopu skýtá 37 druhů hrnkovaných bylin, nabídku jedlých květů, řezaných květin a drobného ovoce dle sezóny, 33 druhů zelených natí a 10 druhů zeleniny. (www.mlynec.eshop-zdarma.cz)

„Všechno tu roste pomaleji, ale na druhou stranu, když už něco vyrostе, tak to má hutnější chuť. Tady moc kvalitní půda není, plodiny musí vynaložit víc úsilí, aby vyrostly,“ přiznává Jindřiška Kopková. (Rozhovor 1) Pěstování neusnadňují ani nižší teploty, ale za úrodnou nížinu by farmáři z Mlejnečku neměnili. Tady se prý lépe dýchá. (Rozhovor 1) Farmáři ale musí více přemýšlet, co budou pěstovat, jaká odrůda tu vydrží. Za tu dobu, co tu hospodaří, našli mrkev a řepu, které zvládnají tyto podmínky. (Rozhovor 1) Začátky biofarmy se tu píší od roku 1999, hospodařilo se tu ale už dávno předtím a ani komunistický režim život údolí zcela nepřerušil. Jak by mohl, když tady je prý biofarmaření jen pouhým prostředkem, způsobem „udržení přirozeného způsobu života v našem údolí“. (www.volny.cz/mlynec)

3. 1. 2 Biofarma Sasov – Josef Sklenář

„CO JE EKOLOGICKÉ, JE I EKONOMICKÉ.
DŘÍVE ČI POZDĚJI ZEZELENÁME VŠICHNI.“
(www.biofarma.cz)

Konečná zastávka jihlavské MHD, dál už člověk musí po svých. Do Sasova, příměstské části metropole Českomoravské vrchoviny, kde se rozkládá areál bývalého Školního statku Střední odborné školy v Jihlavě. Od roku 1991 tady hospodaří Josef Sklenář s rodinou a zaměstnanci,

od roku 1999 jako certifikovaný Uznáný podnik ekologického zemědělství.
(www.biofarma.cz)

V Sasově se pěstuje každý rok kolem dvaceti různých druhů plodin, chovají zde skot masných plemen, mají ustájené své i cizí koně, ale čím se nejvíc proslavili, je chov biočuníků, a to jedinečnou metodou rovinového chovu prasat a zapouštěním kojících prasnic. V Sasově se hospodaří na velké výměře 500 hektarů, z toho je 250 hektarů pastvin a luk a 250 hektarů orné půdy. Zde si totiž krmení pro zvířata pěstují sami. Mezi plodiny, které farma pěstuje, patří pohanka, brambory, cibule, sója, lupina, luskovino obilné směsky (ječmen, pšenice, hrách a peluška, vikev), řepka a jako energetické plodiny světlice barvířská a technické konopí. (www.biofarma.cz)

Farma spolupracuje s místní Střední školou obchodu a to formou praktické zemědělské výuky přímo na farmě, ale také na výzkumech s několika univerzitami a výzkumnými ústavami v České republice i v zahraničí. Na farmě se aktivně a prakticky zajímají o zelené energie, nedávno dobudovali bioplynovou stanici. „Usilujeme o co nejlepší využití nových poznatků a moderních technologií ve spolupráci s moudrostí a osvědčenou tradicí předků.“ (Jak se žije Bio, nedat.)

Vzhledem k unikátnímu způsobu chovu prasat považují za nutné alespoň stručně tento způsob popsat. Život sadovského prasete začíná v porodně prasnic, zde je spolu s matkami a sourozenci v hlídaném stájovém prostředí na vyhřívaných podlážkách. Až ve staří 35 dní je přesunuto, a to společně s matkou do rodinné stáje, kterou tvoří cirka 6 prasnic a 1 kanec, který kojící prasnice zapouští. „Prasnice stále kojí selata a tím jim zajišťuje ideální výživu a ochranu proti chorobám a při tom v ní již rostou další selata.“ (www.biofarma.cz) Zvířata jsou stále pohromadě, mají stelivovou slámu, přístup do výběhů, na čerstvý vzduch a slunce. Jsou tak otužilá a odolná k chorobám, není nutné zbytečné očkování a podávání léků. Zkrátka zažívají přirozené životní pochody jako v přírodě. K odstavu dochází ne v 1, ale až ve 3 měsících stáří, během té doby se sele učí na tuhou stravu, odstavení od matky pak probíhá prakticky bez stresu. Sele navíc zůstává ve stejném prostředí, matka odchází do březárny. V 7 měsících je sele dokrmeno a jde na porážku, kterou navíc od roku 2009 zajišťují vlastní ekologická jatka, která ještě víc zaručují co nejmenší stres. „Je třeba zdůraznit, že při všech

přesunech v rámci farmy chodí prasata po svých a nejsou stresována převozy, a to včetně poslední cesty.“ (www.biofarma.cz) Zásadní jsou i farmou vypěstovaná a sestavená krmiva ekologického původu, která neobsahují přidané látky. Vyjádřením úcty ke zvířatům je i „snaha o co nejkvalitnější zhodnocení – unikátní zrání masa a nyní již i faremní výroba masných výrobků a uzenin.“ (www.biofarma.cz) A to i bez povolených aditiv.

3. 1. 3 Biofarma Slunečná – Pavel Štěpánek

„CHTĚL JSEM BÝT JEN FOTOGRAFEM. SLUNEČNÁ, MÍSTO, KTERÉ NEEXISTUJE, BYLA ALE LÁSKOU NA PRVNÍ POHLED.“

Na okraji Národního parku a Chráněné krajinné oblasti Šumava, nad vltavským údolím, v blízkosti Lipenské přehrady, leží místo na kopci, které má zvláštní vlastní mikroklima. Malá osada Slunečná, láska Pavla Štěpánka, láska na první pohled. Našel ji při návratu ze Slovinska, kde rešeršoval materiál pro svou novou reportáž pro německý časopis. Vracel se do Kolína, města, kam emigroval za svobodou, kde měl práci, o které snil a ženu, kterou „hrozně miloval.“ (Rozhovor 3) Přesto nakonec Slunečná zvítězila jak nad vysněnou prací, tak nad původní milovanou.

„Musel jsem se tady zastavit. Ani jsem nevěděl, že je to Šumava. Tohle místo bylo v ruinách, i tak jsem se zamiloval na první pohled. Ani jsem se nerozhlížel, jel domů, vzbudil ženu a jeli jsme sem nazpátek,“ popisuje začátek příběhu fotograf Štěpánek, dnes už biofarmář Štěpánek. Koupě následovala nedlouho poté, trvalo jen pár dnů, Štěpánek vyhledal majitele objektu, který dávno neměl existovat. Jejich otcové totiž farmu oficiálně zdemolovali, od komunistů inkasovali peníze, ale dál využívali místo jako sklad. Od „dědiců“ ji tedy „odkoupil“, ale od pozemkového fondu musel ještě přes náhradní restituce vykoupit okolní pozemky. Časem přibýly i další budovy v osadě, aby například předešel jejich využití jako nočního klubu. (Rozhovor 3)

Přibývala přibývat zvířata, fotograf se začal, jak říká, senzibilovat s místní krajinou, víc a víc se zajímat o zemědělství, pořídil si své oblíbené osly a nakonec se po odchodu ženy za jiným

partnerem na Slunečnou odstěhoval na trvalo. Nějakou dobu ještě jezdil po světě fotografovat, ale zlom nastal v roce 2005, kdy už zůstává jen na farmě. „Stal jsem se otrokem bank, mám zaměstnance, už to není sranda.“ (Rozhovor 3) Od té chvíle buduje Slunečnou naplno, a to s hojnou pomocí investičních dotací; stavby se tu mění před očima, stáj se dá přes léto změnit ve výstavní galerii. V jedné budově funguje penzion, v další restaurace s dalšími ubytovacími prostory. Nechybí ani sýrárna a bourárna.

K tomu 36 hektarů zemědělské půdy, převážně pastvin s chovem ovcí, koz a skotu. Na menších políčkách rostou brambory, řepa, trochu zeleniny a bylinek. Pohybuje se tu také neidentifikovatelný počet koček a kavkazský pastevecký pes jménem Ben. (www.biofarma-slunecna.cz)

3. 1. 4 Biofarma Brzkov – František Matoušek

„NEJDOKONALEJŠÍ JE, KDYŽ ČLOVĚK DOKÁŽE PŘEKONÁVAT SVOJI VLASTNÍ BOLEST. JAK ŘÍKAL JEDEN SIBIŘSKEJ ŠAMAN: CHCEŠ-LI POZNAT, PRVNĚ MUSÍŠ POHŘBÍT SVOJE PŘÁTELÉ, PAK POHŘBÍT VŠE, CO JSI DĚLAL RÁD, PAK POHŘBÍT SVOJE NEJBLIŽŠÍ A NAKONEC, AŽ POHŘBÍŠ SÁM SEBE, PAK TEPRVE BUDEŠ ŠŤASTNEJ NA SVĚTĚ.“

O farmě Františka Matouška toho internet moc neprozrazuje, snad kromě adresy. A ta zní Brzkov. Na mapě tuhle vesničku najdete, když spojíte do trojúhelníků Jihlavu, Havlíčkův Brod a Ždár nad Sázavou a zapíchnete prst někde uprostřed. Možná spíš trošku výše k Příbyslavi. Tam pak na návsi za dřevěnými vraty rodinného stavení hospodaří tento starý mládenec, myšleno v tom nejlepším slova smyslu. Nepotřebuje ženu, nepotřebuje děti, nepotřebuje živočišná hnojiva. Má svých 15 hektarů orné půdy, trochu lesa, trochu luk a věnuje se veganskému hospodaření. Začal v podstatě ještě před sametovou revolucí.

Jeho zahrada je složením úhledných záhonků a divokých experimentů. Pěstuje byliny, obiloviny, špaldu i netradiční druhy, zeleninu jako je červená řepa, mrkev, petržel, cibule a brambory. Stará se o takzvaný polní ekologický sad a les, kde praktikuje francouzskou

probírku, kterou prý nemusím znát a tak mi ji vysvětlovat nebude. Výsledkem ale je, že stromy v jeho lese rostou rovnou do nebe.

Vyučil se na kováře, šel na vojnu a pak na stavbu jaderné elektrárny Dukovany. Když prý chcete něco poznat, musíte se do toho zapojit. Brzy ale odešel do šumavských hvozdů, kde tahal s koňmi dřevo. Vrátil se, když už byli rodiče staří, pracoval v lese, sázel stromky a pak získal v restituci půdu zpět a začal hospodařit. Hned ekologicky, hned vegansky, jen to tak nenazýval.

3. 1. 5 Ekologické hospodářství rodiny Abrlovy – Jarmila Abrlová

„LIDI MUSÍ ZAČÍT U SEBE. NIKDO ZA NÁS V TÉHLE ZEMI POŘÁDEK NEUDĚLÁ. MĚLI BYCHOM BUDOVAT SVOJI ZEMI, PODPOROVAT JEDEN DRUHÉHO, PĚSTOVAT VZTAHY. NE GLOBALIZOVAT, LOKALIZOVAT. ABY SE SVĚT NEZBLÁZNIL.“

Dvě zkamenělé dívky sledují den co den řady révových keřů, vedle kterých povlává řada mandlovníků. Dva skalní útvary, podle kterých dostal název hrad, který je hned nad nimi, chrání vinice před severními větry a vytváří mu srážkový stín. Jsou to Dívčí hrady nebo také Děvičky, jak mu říkají místní. Tyčí se nad obcí Pavlov v Chráněné krajinné oblasti Pálava, kde od začátku 90. let hospodaří Abrlovi.

Další službu rodinné vinici poskytuje hladina Novomlýnské přehrady, která zrcadlovým efektem odrazu od hladiny posiluje už tak velmi silný sluneční svit. Vinné keře obývají jihovýchodní svah tvořený zvětrávajícím vápencem a jílem, tedy půdou kamenitou. Právě ona může za charakteristickou vůni a chuť Abrlových vín. (www.bio-produkty.cz)

Nedaleko odtud pak rodina obhospodařuje druhý pozemek. Na něm pěstuje byliny, které zpracovává ve vlastní sušárně a proměňuje v 10 jednodruhových koření, 6 kořenicích směsí a 5 druhů bylinkových koupelí. (www.bio-produkty.cz)

Josef a Jarmila Abrlovi se o práci na farmě v Pavlově dělí se synem Josefem. Žijí zde od roku 1974, příběh farmy samotné začíná rokem 1994, kdy se podařilo sehnat první pozemky. Farma nazývaná Pollau se tak stala prvním certifikovaným bio vinařstvím a jako jediná pěstuje evropské odrůdy. (Rozhovor 5) Vína Abrlových navíc sbírají ceny po světě a tak se alespoň zčásti navrací energie, kterou těmto farmářům sebraly začátky podnikání, které by bylo možné nazvat až pekelnými.

3. 1. 6 Camphill České Kopisty / Svobodný statek na soutoku – Jaroslav Lenhart

„PŮDU NEVLASTNÍME, NEZDĚDÍME JI. JSEM POUHÝM SPRÁVCI. JSME ZODPOVĚDNÍ ZA KRAJINU, NE ZA KONKRÉTNÍ HEKTARY. JSME OSVOBOZENI OD LPĚNÍ. A TO JE LÉČIVÉ. ČLOVĚK JE POŽEHNÁNÍM PRO KRAJINU.“

Jen kilometr vzdušnou čarou od místa, kde se děla za války ta nejhorší zvěrstva, kde shromáždili desetitisíce lidí kvůli jejich nevhodnému původu a cíleně je likvidovali, leží statek, kde nacházejí útočiště lidé, kteří mají specifické potřeby a byly doby, kdy kvůli tomu byli také cíleně likvidováni či alespoň schováváni před většinovou společností.

Farma Camphill nebo také Svobodný statek na soutoku, leží v obci České Kopisty nedaleko pevnosti Terezín. Domov zde má 7 dospělých osobností s mentálním postižením, několik zaměstnanců místní camphillské ekofarmy a rodina Lenhartova, Jaroslava a Žaneta se svými třemi dětmi, kteří zde od roku 2009 působí jako rodiče domu.

Zakladatelem českého Camphillu je Petr Nejtek, který si přivezl tuto zkušenost ze zahraničí, kde byl v emigraci. V roce 98 se sjeli představitelé myšlenky na statek Nejtkovy rodiny v Kopistech a shodli se, že může jít o vhodné místo pro tuto činnost. Pomalými kroky tady vznikala komunita, rekonstruovaly se stavby, budovalo ekologické biodynamické hospodářství, skupovala se pole, i vedlejší statek. Střídali se tu nejen uživatelé, ale hojně i zaměstnanci a především takzvaní rodiče domu, kteří zaštiťují společenství. Od roku 2009 tu ale již působí ve stálosti Lenhartovi a čekají, kdo jejich společnost doplní a spolunese myšlenku Svobodného statku na soutoku s nimi.

3. 2 Kategorie vzešlé z otevřeného kódování

3. 2. 1 Kvalita podmínek, specifika oblasti

Jednotliví farmáři byli do tohoto výzkumu vybráni i podle odlišných klimatických podmínek, typu lokality, na které působí. Někteří z nich to v rozhovorech nijak nezdůrazňovali, ale tento aspekt je znatelný především u farmy Mlýnec, která leží v Jistebnické vrchovině, v nejsevernější části jižních Čech, v prostředí vhodném spíš pro chov, přesto byla farma postavena na zahradnickém umu zakladatelky Jaroslavy Markové a dlouholetém úpění a dřině, hledání správných odrůd ve stylu pokus – omyl. Na druhou stranu v tom vidí majitelé i výhodu. Zelenina je podle nich hutnější, kvalitnější, musí sice dlouho růst, ale pak chutná jinak než třeba ta z Polabí. (Rozhovor 1)

Hospodaření v Mlýnci se nedá tak úplně srovnávat s farmou v Sasově, kde je zaměření zcela jiné. Platí ale samozřejmě to, že i v Sasově přizpůsobují skladbu plodin podle toho, kterým se na tamních polích daří. Také experimentují a hledají vhodné odrůdy. Co se týká chovu, byly by pro ně výhodnější podmínky, kdy by teploty byly stálejší a relativně nízké. Vrchovinské zimy rozhodně nedovolují celoroční venkovní pobyt prasat. (Rozhovor 2) Poloha farmy na kraji velkého města uvnitř areálu dřívějšího velkého statku, přítomnost všech sítí, přístupových cest, což předpokládá jednodušší rozvoj při velkých projektech jako byla naposled například stavba bioplynové stanice, je v něčem výhodou. (terénní poznámky 5. 6. 2014)

Šumava je jako stvořená pro velké pastviny, přesto zde Pavel Štěpánek z farmy Slunečná pěstuje samozásobitelsky i kořenovou zeleninu, brambory, některé bylinky. Je to větší dřina, než jinde, na pole brambor chodí sbírat mandelinky, ale za vypěstování vlastních zdravých plodin, ač malých, mu to stojí. Poloha Slunečné má ale ještě jednu výhodu a statek tak dělá čest svému jménu. Podle Štěpánka má unikátní mikroklima, které přeje například fotovoltaice, kterou majitel instaloval na střechy hospodářských budov. Dalším zaměřením

farmy je logicky i turistika, ale také výroba vlastních mléčných výrobků a prodej masa ze statku, který umožňuje vlastní bourárna.

Pro Františka Matouška z Brzkova je jeho kraj, zkrátka kraj. Neřeší jeho úrodnost, klimatické podmínky, je to místo, kde pěstuje zkrátka to, co se dá. A proto experimentuje s různými odrůdami a nachází ty nevhodnější. (terénní poznámky 5. 6. 2014)

Biofarma Abrlových leží na místě, které je pro pěstování vinné révy snad nejlepší, které si v České republice můžete přát. Ideální souběh počtu srážek, vhodných teplot, vánků, ale i kvality půdy a slunečního svitu. O trochu méně ideální polohu má jejich bylinkové pole, kde už hrozí katastrofy, jako bobrem způsobené povodně. Tyto charakteristiky vedly mimo jiné k tomu, že se majitelé pustili do podnikání v zemědělství a navíc ekologickém.

Právě v Polabí v Českých Kopistech si na neúrodnou půdu nemohou stěžovat. „Tady sklídím i artyčoky, melouny, nektarinky,“ potvrzuje neobvykle příhodné klima Jaroslav Lenhart, vedoucí zahradník farmy. (Rozhovor 6) I proto si v roce 2009 prosadil, že je škoda nechat ležet takovou půdu ladem a hrát si jen na sociální zahrádku. Výměru zvýšil postupně z jednoho hektaru na 11, z toho deset je orná půda, jeden hektar „odpočívá“. „To je taková naše sociální činnost vůči zemi,“ dodává Jaroslav. I tady ovšem hospodaření má své těžkosti, a to kvůli záplavám. Pozemek Camphillu leží přímo na soutoku Labe a staré Ohře. Když se hladina vody zvýší, jejich polím se rozhodně nevyhne. Zdá se ale, že i z toho umí udělat přednost. Naposled záplavy donesly na část pole pořádné množství písku. „A nám se to zrovna skvěle hodilo na jeden speciální záhon,“ usmívá se šéf zahradník.

Každý z šesti případů – šesti farmářů hospodaří na odlišném území, ať už se to týká úrodnosti či třeba blízkosti města. V podstatě všichni jsou k tomuto území nějak připoutáni emocionálně. Původem svým či partnerovým, zamilováním si místa. Neobjevuje se mezi nimi farmář, který by přímo cíleně zvolil to či ono místo, protože je úrodné a vhodné právě na tu danou činnost, které se chce věnovat a která by byla výnosná. Dá se říct, že motivace farmářů hospodařit na jejich půdě je daná přesvědčením, že jsou na místě, kde mají žít a snaží se najít prostředky, jak se zde uživit. Experimentují, hledají vhodné plodiny či doplňující činnost, která by jim k setrvání

dopomáhala.

3. 2. 2 Předci

Pradědeček byl dobrodružná povaha, vždycky někde koupil mlýn, opravil ho, prodal a šel dál. Až přišel na Mlejneček. Tak končí život prapředka současných obyvatelů Mlýnce, ale jejich příběh tak začíná. Kvůli smrti hlavy rodiny putování po mlýnech skončilo právě u Smrkova, (Rozhovor 7) Zajímavým detailem je, že na této farmě vždy zemědělské břemeno nesly ženy. A teď je tu opět jediným potomkem holčička. „A ty ženy se tu vždy nějak udřely. Obávám se, že se to zlomí, až když se tady narodí mužskej.“ (Rozhovor 7)

U všech dotazovaných farmářů byla poměrně zásadní otázka zemědělské zkušenosti v rodině. Víceméně všichni vypátrali určité zemědělské kořeny, ostatně tak tomu je u většiny našeho obyvatelstva. „Tady se vždycky hospodařilo, na našich pozemcích. Byla tady kráva, měli jsme ornou půdu, dělal se brambory, krávy i bejci byli tady ve chlévě. Ale je fakt, že my jsme tady asi 80 let.“ (Rozhovor 1) U farmy Mlýnec zaznívá i motiv předání zkušeností předků mladší generaci. „Manžel se naučil spoustu věcí od babičky, že se ptal. Ale hodně i intuicí.“ (Rozhovor 1)

Josef Sklenář v Sasově tuhle otázku příliš nepřeceňuje. Jeho rodina se sice v zemědělství pohybovala, všichni ale jako malozemědělci. Jako mnohem zásadnější u sebe vnímá zemědělské vzdělání než původ.

„Já jsem měšťák. Pocházím z vily z Ostravy, žil jsem v Kolíně, v Jeruzalémě, leckde. Můj dědeček byl fotograf a já jsem nechtěl být nic jiného než fotograf,“ říká o sobě Pavel Štěpánek ze Slunečné. Fotograf – biofarmář vyrůstal ve vile v Ostravě, kde se na zahrádce alespoň pohybovaly slepice, někdy i husy, ale jeho velkým přáním byl kůň. To přání trvá dodnes. Přesto připouští, že v jeho rodině zemědělské kořeny jsou; nicméně u děda, kterého sám nikdy nepoznal.

Půdu, na které hospodaří, má jeho rodina už téměř 150 let. Vždy na ni hospodařili, než jim ji

režim v 50. letech vzal. Pan Matoušek si dobře pamatuje, jak chodil s matkou na zahradu. „Jak jsem to nesnášel, když jsem musel být na poli a ostatní se váleli na plovárně. Ale ta zkušenost ve mně zůstala.“ (Rozhovor 4) Že by se přímo svými předky inspiroval i ve způsobu hospodaření, to se říct nedá. S otcem se vždy přel ohledně hnojiv a postřiků.

Oba manželé Abrlovi pocházejí z rodin, kde se hospodařilo. Nicméně ve zcela jiné části republiky – v Pardubickém kraji. „Moji rodiče i za komunismu měli malé hospodářství, takže pro nás to bylo naprosto přirozený,“ dodává Jarmila Abrlová. Tatínek Abrlové byl prý dokonce vyhlášený hospodář a dobrý sedlák prý nebyl ten, který by dával třeba moc ledku. Hospodařit přirozeně bylo zkrátka tehdy prý přirozené. (Rozhovor 5)

Jaroslav přišel na místo zcela bez zkušeností ze zemědělství, v původním bydliště měl prý malý záhonek ve tvaru srdce. „Měl jsem nějaký přirozený vztah k přírodě, ten jsem musel v životě najít.“ (Rozhovor 6) Ani na zemědělství v krvi se přímo odvolávat nemůže.

U ekofarmářů se objevuje velice různorodý původ. Minimum z nich podědilo povolání po svých předcích, na druhou stranu téměř u všech se zemědělský původ objevuje společně s hlubokým vztahem k přírodě, který jsou schopni reflektovat již dlouhodobě, například již v dětství. Někteří vnímají svou predestinaci k zemědělství povahovými rysy („zabejčilost“ apod). U všech se objevují tvrzení, že jim zkrátka už jiný způsob života nedával takový smysl, bydlet na daném místě pro ně dřív či později znamenalo zde i hospodařit.

3. 2. 3 Vztah k půdě a místu

„Chci v údolí žít, proto tu hospodařím,“ říká paní Marková s tím, že si to sama sobě slíbila už dávno. Obrázek štítu farmy zarostlého psím vínem si nesla celým životem v podobě černobílé fotografie, která je už pěkně ohmataná. Navíc věří, že rodina by měla mít místo, kde žije pohromadě. A to její je zkrátka právě tady. (Rozhovor 7) „Mně se tady strašno líbilo. Strávili jsme tu s bráchou všechny prázdniny. Dva měsíce, to bylo jako kdybychom tu žili. Chtěla jsem se sem vrátit,“ říká Jindřiška Kopková a dodává, že tenkrát si ještě myslela, že bude

dojíždět za prací, ne že se i ona pustí do zemědělství. (Rozhovor 1)

V Sasově se bydlí také přímo v areálu statku, vztah k tomuto místu je ale u Josefa Sklenáře značně odlišný. Nepodědil půdu po předcích, ale po velkém molochu dřívějšího školního statku. Dějiny tu tedy začal před tříadvaceti lety psát on sám. Nějakou dobu tu byl v pronájmu, po pěti letech hospodaření se mu podařilo část statku, na kterém hospodaří, zrestituovat. Přitáhla ho sem tedy ne krev, ale chuť hospodařit na svém a hlavně milování koně. „Tam byla ta vize vyhrát Velkou pardubickou. Já jsem byl absolutní blázen do koní... ..jenže nejdřív jsem získal ty krávy, ty prasata a když jsem se už dostal k těm koním, tak jsem zjistil, že vlastně tu steeplechase nepotřebuju, protože ji mám každý den.“ (Rozhovor 2)

Dřív než tudy projížděl po návratu z fotografické reportáže ve Slovinsku, neznal farmář ze Slunečné Šumavu vůbec, natož aby zde měl kořeny. K místu si ale okamžitě vytvořil vztah a teď už bere budování tohoto koutu České republiky jako svoje poslání. Když mluví o megalomanských plánech místních politiků, člověk by neřekl, že není „lokál“. (terénní poznámky 14. 6. 2014) Jak sám říká, na toto místo se „senzibiloval“ a jinde už žít nebude.

Od roku 1869 patří půda, která se táhne daleko za statek v Brzkově Matouškům, kteří ji v tom roce odkoupili. „Kdysi dávno tady byl nějaký rod Kasalů a ten poslední Kasal neměl děti, tak si přivedl synovce Čermáka a tento dvacet propíjel, až to propil.“ (Rozhovor 4) Doma se pan Matoušek cítil dlouhou dobu na Šumavě, kam odešel po vojně. Ještě několik let po návratu do Brzkova se mu stýskalo, ale pak už byl zase doma tady.

Na Pálavu přišli Abrlovi v posledním roce takzvaných umístěnek, a to po vysoké škole, dostali tu práci a zakotvili. Žádné moravské kořeny přitom neměli. Vztah paní Abrlové k půdě se těžko vytvářel při práci v JZD, ale až po revoluci postupujícím hospodaření na vlastních pozemcích. Zatímco pan Abrle jezdil při vysoké škole do vedlejší vesnice za rodinou, kde neměli děti a velmi si ho oblíbili. Tam už koketoval s pěstováním a výrobou vína. „Já osobně bych z Litomyšle nikdy nešla. Já jsem patriot. Pro muže z té mrazové kotliny to byl tady ale ráj na zemi.“ (Rozhovor 5)

Postupně zde však nakoupili půdu, nevyhnuly se jim ani peripetie s restitucemi,

vykupováním restitučních podílů apod a dnes mají pět a půl hektaru vinohradu a zhruba to samé množství půdy pro pěstování bylinek na jiném místě.

„Můj vztah k této půdě, geografické oblasti byl nulový,“ přiznává Jaroslav Lenhart, který pochází ze severní Moravy. Vztah k Polabí si tak hledal skrze manželku a děti, ale také místní zemědělce, od kterých se, ač konvenčních, chtěl inspirovat. (Rozhovor 5) Navíc tu velikou roli hraje to, že narozdíl od jiných zemědělců není Lenhart vlastníkem půdy; jak se říká, nedělá na svém, půda Camphillu je mu dána do správy. Sám říká, že mu tento stav vyhovuje. Cítí se tak osvobozený od lpění na té půdě, které bývá dané dědičností. „To je velmi léčivé, jakmile to máš takhle. Že jdi odpovědná za krajinu celkově,“ přemýšlí zahradník. Navíc si stojí za myšlenkou, že člověku nemůže patřit něco, co ho přežívá. Naopak člověk patří tomu a je povinen tomu sloužit. Silný moment pro získání vztahu právě k tomuto místu ale přišel při narození Lenhartova druhého syna Jiřího. Narodil se v Kopistech jako první dítě po 40 letech. „To mně zprostředkovalo zajímavou věc, díky němu jsem se mohl spojit s místem, do té doby jsem měl nepřímý vztah, čerpal jsem od sousedů, teď už má náš rod přímý přístup.“ (Rozhovor 6)

Vztah k místu je poněkud komplikovanější kategorií. Někteří farmáři měli vztah k dané půdě opravdu daný tím, že tu vyrůstali, měli hezké vzpomínky na čas zde strávený, chtěli se na místo vrátit. Jiní si získávali vztah postupně například skrz první zde narozené vlastní dítě. Někteří se dokonce nikdy nezbavili svého patriotického příslušenství k původnímu rodišti. U jednoho z farmářů se zdá, že vztah k danému místu nereflektuje, spíše dává důraz na vztah k zvířatům, které zde chová. Jiná farmářka a farmář zase chtěla především setrvat na své půdě a proto hledá způsoby, jak se na ní uživit. Ekologické zemědělství se v tu chvíli stává prostředkem k setrvání a dosažení cíle jiného. Přístup k obdělávání půdy se také v mezích možností ekohospodaření liší. Od odmítání jakéhokoli chemického zásahu, ač v povoleném množství, umírněného postoje až po „těšení se“ na možnost časem hnojit ekologickými přípravky, které jsou v cizině k dostání.

3. 2. 4 Vzdělání

Zatímco u konvenčních zemědělců nebývá příliš časté, že by se do hospodaření pustil člověk bez vzdělání, u ekologických je těchto případů více. Přesto ve většině případů vnímají absenci vzdělání jako hendikep. Paní Marková na farmě Mlýnec nezačala podnikat zcela nedotčená zkušeností s půdou. Přinesla si s sebou zahradnické středoškolské vzdělání i léta zkušeností například z jahodárny, ovšem té konvenční, a s hojnými hnojeními a postřiky se to přece jen pěstuje jinak. Ač původně chtěla farmu postavit na chovu skotu, brzy si uvědomila, že na to nemá dostatečné zkušenosti a raději se pustila do zahradnictví. Fyzicky i časově mnohem náročnějšího oboru, zvláště v daném prostředí. Jak sama přiznává, bez vzdělání by pravděpodobně brzy snahu vzdala. „Tyhle lidi většinou zachrání, že se rychle vzpamatují z těch svých snů,“ domnívá se o farmářích, kteří přijedou takzvaně z měst s tím, že budou dělat ekofarmu. (Rozhovor 7)

Za pravdu jí v podstatě dává její dcera, ač zároveň uznává, že dříve se na vzdělání nehrálo, každý přece uměl hospodařit z domova, z praxe. Ji ale otec od zemědělské školy odrazil s tím, že je to „raubírna“, dřina se vším všudy. Nakonec tedy dala přednost strojárně s ekonomickým zaměřením, což se jí teď alespoň trochu hodí. Vysokou školu kvůli zdravotním problémům nedostudovala, obor učitelství náboženství by jí ale do praxe v zemědělství také mnoho neporadil. Absenci vzdělání vnímá jako nevýhodu, zatím si musí vystačit se zkušenostmi matky a nedávno zesnulé babičky. „Jako naivka jsem si myslela, že mi ten kurz bude stačit. Ale bohužel. Tápu ve spoustě věcí. Docela teď přemýšlím, že bych si udělala alespoň bakaláře agropodnikání,“ přiznává Jindřiška. (Rozhovor 1) Nepodceňuje ale ani sílu intuice. „Manžel se spousta věcí naučil od babičky, ale hodně i intuicí. Máme děti, tak to je trochu podobný.“ Manžel Jindřišky se stará na farmě o krávy a absenci vzdělání příliš neřeší. Zkrátka prý pochází ze zemědělského rodu, byl tak vychovávaný, co na tom, že táta už zemědělec nebyl, všichni předci byli.

Josef Sklenář v Sasově rozhodně potvrzuje, že minimálně středoškolské vzdělání, ač v konvenčním zemědělství, je velikou devizou v hospodaření. U vysokoškolského už váhá. Má to totiž dvě stránky. „Je to na jednu stranu výhoda, na druhou ne. Já mám jen střední a vím, že mi ta vejška strašně chybí. Zkousím furt otevírat dveře, za kterými je zeď. Na druhou stranu taky jsem už nějaké takové dveře otevřel, což by někdo s vysokoškolským vzděláním

ani nezkoušel a najednou tam byl otvor, ač mi všichni říkali, že tam nic nemůže být.“ (Rozhovor 2) Jako příklad uvádí jiného farmáře pana Dobrovolného z Ratibořic. „Nemá absolutně žádný zemědělský vzdělání a najednou za ním vidíte nejlepší kozí farmu v České republice. On je elektroinženýr, sic s genama v zemědělství, ale to máme všichni. V každém z nás dříme kus zemědělce.“ (Rozhovor 2)

Vzděláním je farmář ze Slunečné strojař se zaměřením na přesnou optiku. Povoláním byl fotograf. Farmařit se musel učit za chodu. „Přál bych si mít zemědělské vzdělání v krvi. Nemám, tak musím číst, učit se, opakovat, zapomínat a znovu číst. Ale myslím si, že kdybych měl to vzdělání, tak bych se asi do farmy nepustil takovým způsobem.“ (Rozhovor 3)

František Matoušek se vyučil zemědělským kovářem, poté rok pracoval v družstvu, odešel na vojnu a po návratu se vydal na stavbu jaderné elektrárny Dukovany, kde dělal dokonce mistra. Když pochopil o co jde, odešel, protože se nechtěl podílet na něčem, s čím nesouhlasí. Na Šumavě pak tahal s koňmi dřevo, po letech se vrátil zpět, pracoval v lesích u Brzkova a nakonec se začal plně věnovat hospodářství. (Rozhovor 4) Základ vzdělání měl podle svých slov dostatečný, ale vždy hodně věcí dočítal, zajímal se, informoval se a také hodně experimentoval. (terénní poznámky 5. 6. 2014)

Oba manželé Abrlovi mají zemědělské vzdělání, pan Josef i vysokoškolské. Léta pracovali v JZD na různých pozicích, pan Abrle později odešel učit na střední zemědělské učilistě, později se stal ředitelem a sbíral zkušenosti tam. K farmaření proto měli předpoklady a otázka vzdělání tak u nich nebyla určující. Neváhali si ho také doplňovat při různých exkurzích svazu PRO-BIO. (terénní zápisky 12. 6. 2014)

Absenci vzdělání vnímá Jaroslav Lenhart jako nevýhodu, znal by základní postupy, vyhnul by se spoustě chyb. Na druhou stranu by se prý možná nepustil do věcí jako je pěstování vlastní sadby, přišlo by mu to příliš složité. (Rozhovor 6) Vzdělání má zcela z oboru elektrotechniky, dokončené maturitou až v 26 letech. To zemědělské si doplňoval v praxi, a to díky vedení Radomila Hradila, pod kterým nejdříve pár měsíců dělal v Kopistech pomocného zahradníka. „Vedle něj jsem mohl dělat chyby a přitom on za ně nesl odpovědnost,“ říká Lenhart. (Rozhovor 6) Dál sbíral zkušenosti od obyvatel, díval se, co dělají ostatní zelináři a hodně

četl. „Mnohem těžší je možná nakonec prokousat se tou vlastní nasbíranou teorií, než když člověk zná jen několik málo postupů.“ (Rozhovor 6)

Zatímco u konvenčních zemědělců nebývá příliš časté, že by se do hospodaření pustil člověk bez vzdělání. U ekologických je těchto případů více. Ti pak do jednoho vnímají absenci vzdělání jako hendikep. Na druhou stranu zdůrazňují, že kdyby vzdělání měli, nešli by do některých postupů, které se pak ukázaly jako novátorské. Právě tito „nevzdělání“ farmáři vykazují větší míru chuti experimentovat a vynalézat a jsou nakonec jakousi vlajkovou lodí pro zkušené farmáře, často je dokonce v úspěších předbíhají. Musí se samozřejmě ale také vyrovnávat více s nedůvěrou okolí, výraznějšími krizemi, snad i větší dřinou. Velkou inspirací pro všechny dotazované je neustálé doplňování znalostí četbou a také exkurzemi na jiné i zahraniční farmy, což považují za výrazné specifikum ekologických zemědělců.

3. 2. 5 Komunismus, sametová revoluce, restituce

Pro někoho komunismus znamenal přerušení práce předků, pro jiné pak sametová revoluce náboj k tomu, aby se pustil do neznámé vody zemědělského podnikání. Na Mlejnečku se ale ani za komunismu alespoň v malém hospodařit nepřestalo. Část pozemků v roce 1977 přešla k družstvu, protože po smrti muže už matka paní Markové nezvládala vše obhospodařit. „Do té doby tu maminku nikdo neřešil. Tady ten Horákov nikoho nezajímal,“ upřesňuje farmářka Marková. Půda, která k farmě patřila byla svou nedostupností družstvu spíš na obtíž. Ani při restituci nebyl problém s vrácením, rádi se jí zbavili, alespoň tam prý už nemuseli jezdit sekat. (Rozhovor 1)

„Sametová revoluce hrála pro mne roli zcela zásadní,“ říká bez váhání Josef Sklenář. (Rozhovor 2) Chtěl být sice původně žokejem, ale když se uvolnil stav věcí, využil možnosti začít podnikat. Pronajal si první stáje ve stávajícím statku, koupil selata, krávy, pak i koně. „A už to bylo. Získal jsem restituční nároky od lidí, co tu dřív hospodařili. Začal jsem vyřizovat soudní pře, které jsem vyhrál v jejich prospěch. Oni mi ty nároky odprodali a pronajali mi pozemky.“ (Rozhovor 2)

V příběhu farmy Slunečná hraje předchozí režim vsutku zajímavou roli. Statek měli předchozí majitelé zdemolovat, za což dostali i zapláceno, nestalo se a díky tomu se teď zde rozvíjí nový příběh. A nebýt sametové revoluce, jeho nový majitel by se sem nikdy nevydal. „Já emigroval kvůli svobodě. Byl jsem z toho nemocnej, měl jsem vysokej tlak. A i když jsem neměl dělat zkoušky na vejšku, dostal jsem se za vyznamenání na ČVUT, ale pak ztratili moje papíry, protože jsem studoval v podzemí ještě teologii a jiné věci. A to oni věděli. Všechno měli pod kontrolou.“ (Rozhovor 3)

Hospodaření na farmě v Brzkově komunismus přerušil v 50. letech. Socialistický přístup k zemědělství vnímá Matoušek dodneška, dokonce se děsí, že se komunistické megalomanství vkrádá i do ekologie. (Rozhovor 4) U sebe na pozemcích vidí trvalé důsledky v podobě rozoraných mezí a nepřírozených cest, po kterých potřebují projet velké stroje. (terénní poznámky 5. 6. 2014)

Bez komunismu by nebyla dobrá vína Abrlových. Pravděpodobně by se totiž nikdy nenastěhovali do Pavlova, ale zůstali by v rodném Litomyšlsku. V Pavlově se usadili kvůli umístěnce v místním JZD a celý život prý měli problémy, protože odmítali vstoupit do strany. Když pak došlo k sametové revoluci, cítila se paradoxně právě paní Abrlová v práci jako viník. „Lidé měli ten pocit, že nás techniky vyženou a budou si vládnout sami. A to jsem už řekla dost, že se nenechám tady stále od někoho šikanovat.“ (Rozhovor 5) A převrat tak byl podnětem pro jiný způsob obživy, původně sušení ovoce a zeleniny, které se nakonec proměnilo nejdřív v noční můru a pak konečně v úspěšné pěstování bylinek a výrobu vína.

Na otázku, zda na statku v Kopistech stále cítí silný vliv komunismu, mi Jaroslav řekl: „Zkus přejít tady z jednoho statku do druhého. A to už tady léta pracujeme, není to tu tak silné, ale v lidech je to tady silné.“ (Rozhovor 6) A co je podle něj asi nejvíc vnímatelné, je těch ročně 280 000 remízků rozorávaných v padesátých letech. „To vlastně úplně vzalo krajinu z rukou i z vědomí člověka, člověk není schopen obsáhnout ty lány spojené ve velké celky. A když tam půjdeš s nástrojem, kosou, motyčkou, tak pochopíš, co se stalo. Krajina byla vzata člověku, už k ní nepatří jeho ruce, už tam nemají žádný význam.“ (Rozhovor 6) To je pro Lenharta tragika krajiny, velmi hrozné dílo komunismu. Podobně se dívá i na dálnice jako na „místa, kam

člověk nesmí, pokud není zavřený v kabině.“ (Rozhovor 6)

Kapitalistické pětiletky navíc podle něj jen vystřídaly kvazi komunistické pětiletky, kdy se zase plní závazky, tabulky, a to prý bere lidem sílu pro to živé, co konají. (Rozhovor 6)

Právě pád komunismu a následné restituce umožnily povstat Camphillu. Rodina zakladatele Petra Nejtky získala zpátky po 40 letech hospodaření JZD statek ve zbídačelém stavu a s přistavěnými hrůznými budovami (www.antroposof.sk). Ten se začal později přestavovat do takového tvárnosti, aby nepřipomínal agresivní architekturu komunismu. (terénní zápisky 2. 6. 2014)

Politický převrat a následné restituce se dotkly ač rozdílnými způsoby každého z dotazovaných. Po roce 89 si museli buď vyžádat pozemky zpět, v některých případech se smiřovat s jejich socialistickou podobou (zničené remízky, zvětšené cesty pro průjezd těžké techniky), nebo dostali v náhradních restitucích možnost dostat se k nákupu pozemků, na kterých pak začali hospodařit. Všichni dotazovaní rozhodně nesympatizují s komunistickou ideologií, většina z nich proti ní je schopná ostře vystupovat. Jde o lidi, kteří pokud již před revolucí pracovali, měli často problémy se vládnoucí garniturou, ať v podobě nechuti vstoupit do strany či přímo nepřijetím na vysokou školu, na což reakcí byla emigrace. Dva z dotazovaných trpěli zapojením v socialistickém způsobu hospodářství, vůči kterému se později takto vyhranili. Překvapivě jen u jedné farmy je jasným podnětem k zahájení činnosti právě vrácení majetku.

3. 2. 6 Rozdělení rolí, vedení, zaměstnanci

Při obhlídce farem bylo dost znatelné, jak funguje ta, kde jsou jasně rozdělené role a členové farmy zodpovídají za určitý okruh práce, kde tomu tak nebylo, leželo vše na hrbu udřeného majitele – ředitele farmy.

V případě farmy Mlýnec je paní Marková – zakladatelka zodpovědná za zahradnictví, donedávna se vším všudy, dnes už jen prakticky, protože její dcera Jindřiška převzala obecné vedení – účetní záležitosti, vedení evidencí na sebe. Paní Marková má v sezóně k rucedalší dvě zaměstnankyně a jednoho stálého víceméně technického zaměstnance. Jindřiška pak externí účetní. Granty, dotace, účtování chodu musí zvládnout sama. Stejně tak na ní spadá

péče o domácnost, vaření. Její muž pak řeší v podstatě sám dobytek, ohrady, ovce, seno. To je ale jen několik měsíců čerstvý model. Do té doby, jak přiznává Jindřiška, tu panoval trochu chaos. „Poslední čtyři roky byly hodně náročný. Furt se tady bojuje o to, jak by to mělo fungovat, jak by mělo být zaměstnanecké obsazení a tak... ..Od toho roku 2012 se to změnilo, když se Milan začal starat o dobytek sám a sám si to začal řídit. Do té doby dělal tohle a támhleto, bylo to chaotický.“ (Rozhovor 1) Nicméně na Jindřišce je velmi poznat, že od chvíle, kdy může o farmě skutečně rozhodovat v celku, bere tento úkol za svůj a má konkrétní plány a vize jak pokračovat.

Zásadním tématem téměř u všech farmářů byli zaměstnanci. V Mlýnci se o tom vedou letité diskuse, kdo kdy je potřebný a koho si farma může či nemůže dovolit. Farma dokáže podle její nové „šéfové“ uživit je tři z rodiny a sezónní zaměstnance. Pochybnosti má o čtvrtém celoročním zaměstnanci. „Asi jsme na tom všichni podobně. Všichni máme brigádníky, sezónní pracovníky a všichni z nich dřeme kůži.“ (Rozhovor 1)

Farma Sasov je mnohokrát větší a proto se počet zdejších zaměstnanců může zdát velmi překvapivý. „Já když jsem to v roce 96 privatizoval, tak tady pracovalo 70 lidí. Ještě navíc se tu střídalo 8 tříd těch študáků po třiceti. U toho učitel. Z těch 70 lidí se tedy část věnovala dojení, prasat bylo mnohem méně, na porážku vozili do Kostelce a krmný směsi si narozdíl od nás sami nevyráběli. A neměli vlastní elektrárnu. A z těch 70 lidí je nás šestnáct. Ale 10 z nich dělá jatka! Takže 500 hektarů, 1000 prasat, 400 krav, 10 koní dělá těch zbylých šest lidí. Takhle extrémně jsme to snížili.“ (Rozhovor 2) Na otázku, zda je to tak, že více lidí na farmě není třeba nebo by je spíš neuživili, je odpověď složitější. „Dnes vím, že kdyby tu byl zootechnik, tak už tu čerpáme dotace na udržení genové rezervy prasete, což by pro nás znamenalo nějakých 300 tisíc, tím by byl on zaplacený a k tomu by stíhal i jinou práci. Jenže u firmy jako máme my, už by to přerůstalo v jiný systém řízení.“ (Rozhovor 2) A tomu se Sklenář zatím spíše brání. Rodinnou farmu si zvládne řídit sám, střední farmu ještě také, stále má možnost každému zaměstnanci říct co a jak. Jenže přechod do většího rozměru by znamenal zaměstnání lidí, kteří budou sami řídit lidi pod sebou, kteří už jsou v tom oboru lepší než majitel. „Což je samozřejmě dobře, ale ztrácí se tam ten řídicí prvek majitele.“ (Rozhovor 2) Navíc by prý musel extrémně zvýšit výkon, aby nad každou sekci stál jeden styčný důstojník a už by se tak dostal do rozporu se svou ideou, že „nechceme donekonečna růst, protože to prostě nejde. Protože když rostete, tak na úkor

něčeho.“ (Rozhovor 2)

Na farmě pana Štěpánka je stálým zaměstnancem hlavně on sám se ženou Katkou. Jinak tu nikdo moc dlouho nevydrží. Neplní se tak stále sen majitele, aby tu „lidé, kteří tu pracují, žili, aby to tu milovali, byli šťastní z toho, že jsou tady toho součástí, že se pro tu věc zapálí.“ (Rozhovor 3) Ideální počet pro Slunečnou by bylo deset zaměstnanců. „Jeden na sýrárnu, dva na dojení a ohrady, jeden univerzální údržbář, pokojská, kuchař, další univerzální na pokojích a dva zahradníci.“ (Rozhovor 3) K tomu externě účetní, majitel a jeho žena, která se stará o prodej a výrobu mléčných výrobků a vaří, přestože má dvě děti, z toho jedno čtyřměsíční. Pavel Štěpánek je navíc v tuhle chvíli prý jediný, kdo je schopný pracovat se stroji. „Od bagrů, ke kydání, sekání, sušení.“ (Rozhovor 3)

Ideální zaměstnance zatím Štěpánek marně očekává. Už se prý mnohokrát spálil, ať už šlo o absolventy vysokých škol, rodinu s dětmi, kteří tu vydrželi jen pár měsíců, mladý pár, který si chtěl spíš vytvořit prostor pro volnočasové aktivity či zaměstnance, dosazené místní charitou. Většinou jde o bezdomovce, lidi vyšlé z vězení. (Rozhovor 3) Může to být finanční nabídkou? „Zaměstnanci jsem ochotný dát 10 tisíc, to není moc, ale k tomu ubytování, stravování, k užívání pračku apod,“ dodává majitel. (Rozhovor 3)

Na farmě v Brzkově pracuje jediný člověk. Farmář Matoušek obhospodařuje 15 hektarů orné půdy i prořezává les. Na pomoc si zvolil pouze stroje. Traktory, plečku, kombajn. „No nejlepší by byl kůň, ale to nezaplatíte. Stroj je levnější než lidská práce,“ krčí rameny farmář. (Rozhovor 4) Občas mu prý pomůže přítelkyně, ale on jí navíc ještě pomáhá na pozemcích rodičů ve vedlejší vesnici. Stejně jako si starosti nechce dělat se zvířaty, nedělá si jen pan Matoušek ani se zaměstnanci.

Původně nechtěli Abrlovi mít žádnou starost s dalšími zaměstnanci, připadalo jim to jen jako problém navíc. Podnikání promýšleli tak, aby ho mohli zvládat sami. „Já jsem pracovala 25 let s lidmi a už jsem řekla, že nechci nikoho přesvědčovat, že do práce se chodí kvůli práci a nejen pro peníze. Nikdy jsme nebyli lakomí, já ráda zaplatím, ale musí být odvedená práce. Myslím si, že sociální citění máme silné. Pro nás je zaměstnanec člen.“ (Rozhovor 5) K dobru dává příklad, kdy přijala dvě zaměstnankyně. Z jedné se po neúspěších stala šikovná spolupracovnice, nyní už spoustu věcí přebírá od paní Abrlové, zastane sama, a farmáři jsou

za ni moc rádi, ač to ze začátku vypadalo, že práci neustojí. Druhá ale měla přístup „na to se vykašli, vždyť tu neděláš na svém“. „Tak já jsem jim říkala, děvčata, my jsme na jedné lodi. Mně je houbu platný něco vymyslet, když vy s tím nepomůžete. My jsme na sobě závislé.“ (Rozhovor 5) Farma tedy dnes užívá tři příslušníky rodiny, jednu zaměstnankyni a pak brigádníky, což je prý velký kámen úrazu. Sehnat v daný čas, kdy je potřeba, velké množství lidí na pole, je prý vlastně nemožné. (Rozhovor 5)

U Camphillu v Českých Kopistech je popis vedení a organizace statku poněkud složitější. Sociální oblast zajišťuje sdružení Camphill České Kopisty, zahradnické hospodaření spadá pod Obecně prospěšnou společnost Svobodný statek na soutoku. V praxi je to ale tak, že jádrem obou společností je společenství lidí, kteří na statku přímo žijí a pracují. Širší okruh pak tvoří podporovatelé statku a nositelé camphillské myšlenky, kteří například byli součástí statku během jeho fungování, jsou členy oficiálních struktur, správní rady apod.

Vůdčí silou statku je bezesporu Jaroslav Lenhart. Druhou rovinou je role Jaroslava a jeho ženy Žanety, jakožto takzvaných rodičů společenství. Právě Jaroslav dělá veškeré plánování, výsadby, řídí sklizeň, rozhoduje o areálu a v podstatě i o sociální oblasti, protože její jasný nositel se tu zatím neobjevil. Vedoucí terapeut na plný úvazek sem dojíždí z nedalekého Terezína, dojíždí i další arteterapeutové, výtvarní pracovníci atd. Přímo v zahradnictví je v současné době na plný úvazek 7 lidí a jak říká Lenhart „za nuzné peníze“.

Role zaměstnanců je zde specifická i v tom, „že kdokoli, kdo tu pracuje a bydlí, i dobrovolníci, je vnímán jako člen společenství.“ (Rozhovor 6) Jaroslav přiznává, že téměř nikdo z nich není přímo naladěný na stejnou myšlenku. Ale zaměstnanci mají ve smlouvě například jaké je poslání Camphillu, jak chce jednat se spolupracovníky, na čem stojí. Vedle členů společenství je pak kruh nositelů, kteří nesou zodpovědnost za zakládající ideu, finance, dílny, zemědělství... „A pak jsou tu lidi, kteří tu mají místo, ale ještě se sem osudově nedostali,“ dodává Lenhart. (Rozhovor 6)

Otázka zaměstnanců se ukázala být palčivou u všech jmenovaných farem. Tady se ukazuje specifikum ekologie, kdy každá ekologická farma je odlišná zaměřením, ale právě i osobou majitele a jeho poměrně detailními představami o kvalitách případného zaměstnance, což u velkých konvenčních hospodářství roli rozhodně nehraje. Na člověka, který chce na farmě pracovat je kladen často především nárok zcela

neprakticky a to, aby si zamiloval dané místo a sžil se s ním, aby byl duševně naladěný podobně jako vedoucí farmář. Praktické znalosti hrají až druhotnou roli. Farmáři jakoby si na svých hospodářstvích tvořili spokojené ostrůvky, vlastní dokonalé světy, kde si všichni rozumí a bojují za společnou věc. Finanční ohodnocení je na farmách podobné, bývá jen o málo výš nad základním platem. Často k němu ale patří benefity ve formě ubytování, stravování, využívání společného majetku (auta, pračky apod.). Problémy se zaměstnanci zmiňují téměř všichni a to často v souvislosti s nechutí lidí pracovat a obětovat se farmě víc jak osm hodin denně, nesamostatností, zkrátka nepodobností s osobou farmáře samého, který farmě dává vše, často i své zdraví. U jednoho z farmářů se tento aspekt objevuje zvláště silně. Jediný farmář z šesti dotazovaných si dokonce udržel stav, kdy nepotřebuje žádného zaměstnance, místo nich má poměrně pestrý vozový park v porovnání s velikostí farmy. Vychází to však opět z jeho povahy: samotář, svobodný, bezdětný. V jednom z případů, kdy farma není přímo majetkem osoby, která ji vede, je zaměstnanecká nabídka ještě širší a to stát se přímo nositelem idey dané farmy, spoluedoucím. Což se u jiných farmářů neobjevuje nikdy.

3. 2. 7 Propagace

V Mlýnci vidí význam také v nástupu trendu bio, zdravé výživy dětí, časopisů pro maminky a internetu vůbec. Právě v internetové propagaci vidí Mlýnec své slabé stránky. Web je potřeba zmodernizovat, e-shop aktualizovat. Nepodceňují ani přínos cen či získání regionálních značek, které pro ně jsou reklamou zadarmo a můžou je dostat do širšího povědomí. Naposledy farma získala ocenění Regionální produkt Toulava na zelené natě a bylinky. (www.regionalni-znacky.cz) „Reklamou je ala hlavně to, že jsme prostě vozili na trh kvalitní zeleninu.“ (Rozhovor 1) Všechno ostatní, e-shop, letáky, vizitky, je podle Jindřišky nadstavba.

Naopak pro Josefa Sklenáře je propagace naprosto zásadní. „Děláme marketing, exkurze neustále, ročně máme desítky výstupů do médií. To je věc, kterou nikdy nedomítneme.“ (Rozhovor 2) Podle něj tento zájem může opadnout, budou ti jiní

ekozemědělci a tak je třeba využít prostoru nyní. Přímo jeden ze Sklenářových kolegů se věnuje vedle odbytu právě psaní tiskových zpráv, fotografování produktů, aktualizaci webu. „Občas děláme i nějaké Odhalení Odcizení, aby byla zábava i jiná.“ (Rozhovor 2) Tato zábava spočívala v tom, že na stropě fermentoru bioplynové stanice nechal farmář instalovat potápějící se sochu dosluhujícího prezidenta Václava Klause, který drží v ruce pověstné odcizené chilské pero. K akci nechyběl happening, pokládání květů, přípustné byly ovšem jen narcisy, písně Lucie Bílé i osobní návštěva prezidenta v podobě legendárních gumáků. „Organizátoři připomněli řadu skutků z jeho více než dvacetiletého veřejného působení včetně jeho odmítavého vztahu k ekologii a globálním změnám klimatu.“ (www.vysocina-news.cz) Již dříve byla tamtéž odhalena socha Karla Havlíčka Borovského u příležitosti otevření bioplynové stanice, která se také neobešla bez významného zájmu médií. Autorem soch je v obou případech turecký sochař Tarvân Trahnil. Havlíčkova socha pak „symbolizuje nejen odvahu - statečného novináře i v hledání nových cest v energetice, ale také spojení Vysočiny a Tyrolska, odkud (nedaleko Brixenu) pochází i technologie bioplynové stanice.“ (www.biofarma.cz)

Vzhledem ke svým dosavadním náročným stavebním činnostem se propagaci farmy pan Štěpánek až tolik nevěnoval. Slunečná má své webové stránky, penzion je zařazený na několika ubytovacích portálech, pro odbyt zboží reklama prý téměř není nutná, lidé se hlásí o produkty sami, přijedou si přímo na farmu, maso se prý prodá také tak či na trhu v Českých Budějovicích. Farma toho navíc nestíhá vyrobit zase až takové množství. Plodiny si nechávají na Slunečné pro zvířata a pro sebe. „To je první rok, co dávám bramborám takovou váhu. Jinak já spíš budu. Teď ještě trochu taky. Ale teď už považuji za důležitější ty rostliny, aby zvířata měla vlastní brambory, řepu a my. To není na prodej. To bych musel chtít stovku za kilo.“ (Rozhovor 3) Specifickou prezentací farmy jsou však vernisáže, které bývalý fotograf organizuje na neobvyklém místě – ve vyčištěných stájích s dobudovanými střešními okny. (terénní poznámky 14. 6. 2014)

Farmář z Brzkova je možná jediným ekofarmářem, který nemá webové stránky. Propagaci neřeší, odbyt má pro stálé odběratele.

Hnacím motorem u Abrlů je energická Jarmila. Stále vymýšlí něco nového, teď třeba nové

obaly na koření. „Já bych to obnovila, jenže manžel, ten je konzervativní,“ rozčiluje se naoko. (Abrlová 12. 6. 2014, terénní poznámky) Nejsilnější propagace probíhala na začátku jejich podnikání, kdy dala farmářka slib, že v rámci svazu udělá každý pro šíření osvěty, co je v jeho silách. (Rozhovor 5) A síly Abrlové se zdají být nezměrné. Na farmě tak probíhaly exkurze vinařů, veřejnosti, studentů z Čech i zahraničí, řízené degustace, spotřebitelské ochutnávky biovín, do Pavlova jezdila hodně televize i rozhlas, což prý vzbudilo až nevoli místních, že je Abrlovi, náplavy z Vysočiny, takto zastiňují. (Rozhovor 5) Významnou reklamou ale jsou neustále přibývající význačná ocenění biovín z Pollau, teď už především ze světových přehlídek. Na české už Abrlovi téměř nejezdí, nevidí tam po několika peripetiích své místo.

Paradoxní propagací v Camphillu byly velké záplavy v roce 2002. Statku si všimla média, upřela na něj pozornost a následně začaly přicházet i finanční a věcné dary. (www.antroposof.sk) Další propagaci pak v Kopistech neřeší kvůli odbytu. „Spíš bychom chtěli vytvořit v lidech ten vztah k místu, které je živí. Aby znovu vznikal ten

vztah jednotlivce k nějakému tomu kusu země. Nechceme anonymní zákazníky.“ (Rozhovor 6) Společenství má také hned dvoje stránky. Web www.svobodny-statek.cz představuje především zahradnickou část, je zde možné objednat si zeleninu a je zároveň aktuálnější, www.camphill.cz je zaměřen více na představení camphillské myšlenky. Na obou je podle provozovatelů ještě hodně práce.

Opět velmi silný aspekt charakteru konkrétního farmáře. Podle povahy pak rozhoduje o důrazu na propagaci své živnosti. Jeden z farmářů se o věc vůbec nestará, nemá ani webové stránky, vystačí si sám. Jiní propagaci berou jako součást osvěty či zpestření nabídky farmy i faremního života. Další jsou na ni v podstatě závislí vzhledem k svým vedlejším činnostem jako je provoz pensionu. Důraz na propagaci se liší, ale v 5 případech ze šesti vidí farmáři jako nutné minimum provozování vhodných webových stránek.

3. 2. 8 Koncový zákazník versus distributor

V Mlýnci se tvořili první zákazníci ze známých v nejbližším větším městě- v Táboře. Šlo o osobní odběry. Významným odbytovým aspektem se poté staly pravidelné trhy – každý týden či ob týden. Distributory mlýnečtí farmáři odmítají z důvodu nejistoty zajištění dobré kvality potravin po převozech i anonymity. „Myslím, že bychom brzy sklouzli do nějaké anonymity a velkoobchod by si s náma mohl dělat, co chce. A já si chci o svém podnikání rozhodovat sama.“ (Rozhovor 1) Trochu mírněji však připouští, že kdyby šlo o výjimečnou dodávku přebytků, tak by asi svolila. Farma ale tento problém příliš neřeší, zeleniny nevytěžuje tolik, že by větší odbyt musela řešit.

Co se týká odbytu, v Sasově to byla cesta na mnohem delší trať. Začalo se tu chovem, načež se ukázalo, že v České republice nejsou zpracovatelé pro bio. „Takže jsem museli nejdřív přesvědčit Kostelec, aby si certifikovali ekologickou porážku.“ (Rozhovor 2) Následovalo hledání odbytu. Přestože při komunikaci s republikovým svazem Pro-Bio se zdálo, že zájemci budou mnozí, realita byla jinde. „Měli jsme si v té době vzít do ruky kalkulačku a rázem bychom zjistili jasná čísla. Každý týden se jim někdo ozval, že chce biočuníka, jenže taková lidé netušili, kolik by stál a navíc my jich měli mnohem víc.“ (Rozhovor 2) Nakonec se povedlo dojednat odbyt do Německa a Itálie a to díky získání certifikace od německé kontrolní organizace. V Čechách zatím certifikát neměla farma od koho získat. Jenže i tyto dovozy skončily, protože se v daných zemích vyrovnala poptávka s nabídkou. „A mezitím spíš z filosofického hlediska jsme stavěli jatka, když jsme je dostavěli, tak koupil Babiš Kostelec, řekl, že bio nič nerieší, a ti jeho pohůnci nás ze dne na den vykopli poté, co jsme jim udělali dvě bio potraviny roku.“ (Rozhovor 2) Naštěstí jatka už stála a farma Sasov teď odbyt otáčí na malé zákazníky, o které prý nikdy nepřijde. „Pokud někdo nenachytá Sklenáře, jak tady po nocích lítá po biozahradě s postřikem,“ směje se majitel.

Při tak velkém odbytu jde ale stále velká část přes supermarkety – asi 50 procent, 30 procent tvoří restaurace a řeznictví a 20 procent drobní odběratelé.

Podle Sklenáře je ale zvláště u vepřového masa nejdůležitější zmíněná osvěta. Lidé mají obecně prý pocit, že vepřové produkty jsou nezdravé a na marketingu Sasova je, aby to vyvrátil.

Trhům se Sklenář téměř zcela vyhýbá. Podle něj pro biozemědělce nemá žádný smysl krčit se tam vedle takzvaných farmářů, kteří jsou ve skutečnosti překupníci. Jezdí tak pouze na biojarmarky, to je jejich parketa.

Distribuce se na Slunečné neřeší, farma si své množství výrobků udá mezi konkrétní zájemce přímo na místě či na několika málo trzích, kam zavítají. Je to ale dáno tím, že takzvaná rostlinná a živočišná výroba není zdaleka hlavním způsobem obživy u Štěpánků.

Na trzích v okolí se jako bio neoznačuje. Prý by to bylo na škodu a lidé by ho obešli. Na otázku, proč je drahý, odpovídá, že prodává kvalitu, ne kvantitu. Dalšími Matouškovými odběrateli jsou dva větší distributoři, některé plodiny prodává statku v okolí. Něco si koupí stálí zákazníci z okolí. (Rozhovor 4)

Vlastní odbytovou síť si pro svá vína a byliny vytvořila Jarmila Abrlová, ač první kroky v roce 94 mají hořkou příchut'. „Dostali jsme tenkrát bylinky do sáčků, objeli celou republiku, vytvořili si pěkný takovej obchodní řetězec a netrvalo půl roku, nastoupili sem řetězce opravdové a všechno se sesypalo jako domeček z karet.“ (Rozhovor 5) Nicméně se hledaly další cesty, podmínky od velkých řetězců nebyly přípustné, Abrlovi věděli, že jejich cesta je přímý prodej. Z postupně nasbíraných kontaktů i z festivalů a veletrhů se časem vytvořila poměrně velká složka. „Tak teď máme systém, já napíšu všem, objedná se, rozvezeme. Sami si to produkujeme a odbytujeme.“ (Rozhovor 5) V jejich deskách jsou hlavně jednotliví soukromí odběratelé, restaurace, vinotéky a zdravé výživy. Část odbytu je pro Sluneční bránu Čejkovice, tedy známého výrobce bio-čajů a bio-koření SONNENTOR, teď už čím dál méně Abrlovi dodávají PRO-BIU Staré Město, jelikož se navázalo na velké řetězce a tím i praktiky, na které Abrlová odmítá přistoupit. Praktiky jako přelepování zboží, aby se vlastní výrobce krčil někde v rožku a nesl přitom plnou odpovědnost, jsou Abrlové odporné. „A ta jednání s řetězci. To je nemorální, nedůstojný, to není obchod. Můj tatínek byl mimo jiné koňský handlíř a já vám můžu říct, taková etika jako měli handlíři. To bylo na ruku podání, žádná smlouva, faktury. A mezi nimi, když se objevil lump, ten od Aše k Tatrám už nic nekoupil. Tatínek vždy říkal: v obchodu musí být dva a oba musí být spokojený. Ale tihle byznysmeni. S tím nikdo nemůže být spokojený,“ rozčiluje se farmářka. (Rozhovor 5) K dobru dává ještě další návrh, který dostala. A to lít víno do dvou tvarů lahví. Jedna řada normální, jedna premium. „Já říkám, že je to stejné víno. A oni, že to nevadí, že to lidi chtějí.“ (Rozhovor 5) Dodává, že spousta vinařů na to přistoupí, protože si neví rady. Sama je přesvědčená, že je to způsobené tím, že neumíme spolupracovat. „Že jsme se jako výrobci nedali dohromady, nevytvořili vlastní řetězec. To je neštěstí naší země. My neumíme pomoci sami

sobě.“ (Rozhovor 5)

Farma v Kopistech spolupracuje s několika distributory biozeleniny jako je Country Life, Bio nebio či Fresh bedýnky, kteří tvoří převážnou část odbytu. Dodává i zpracovatelům Life Food a Sun Food. Rozjednání jsou i další, ale na ty se zatím nedalo, vždy se prodalo všechno. Další jde přes bedýnky, které vozí po regionu Litoměřice, Teplice, Ústí a po Praze. Svobodný statek dodává i do 5 obchodů se zdravou výživou. Jaroslav Lenhart si uvědomuje, že obchodem přes distribuci se jméno farmy rozpouští a byl by rád, kdyby „do budoucna měli jádro lidí, kteří by s námi chtěli i nést ten sociální impuls, ukázat se na slavnosti, prožívat roční svátky.“ (Rozhovor 6) Vztah s koncovým zákazníkem vnímá jako nejdůležitější, ale zároveň nezavrhuje ani myšlenku bio distribuce. Většina lidí do toho šla, podle něj, s ušlechtilými cíli, spíš si klade otázku, proč nedokážou spolupracovat ve smyslu svazu distributorů, aby tak postavili silnou základnu, až přijde silný bio distributor ze zahraničí. „Mohli by s tou logistikou spolupracovat. Také ve vytváření nových produktů, portfolia. Neměli by si konkurovat. Protože pak ve velkém byznysu není v podstatě konkurence, velké firmy si vycházejí vstříc, dělí se.“ (Rozhovor 6) Podobnou spolupráci by rád viděl i u zelinářů.

Důraz na koncového zákazníka – mantra každého ekofarmáře. A do budoucna bude podle slov všech zúčastněných tento důraz ještě silnější. Koncový zákazník je pro všechny jistota, která jen tak neodejde, pokud neuvidí svého farmáře tajně chemicky stříkat svou oblíbenou biozeleninu. Různí se už potřeba vztahu s daným zákazníkem. Pro jednu z farmářek je pobyt na trh a poklábosení se zákaznicemi jednou z nejsvětějších částí týdne, na jiné farmě by dokonce uvítali, aby se zákazníci účastnili zčásti i faremního života.

Zcela různorodý je ale názor na distribuci. Dvě farmy tuto možnost vůbec nevyužívají, jedna z důvodu nedostatku produktů, druhá z principu. Další dvě se nebrání část produktů poskytnout, jedna z farmářek by však nepřipustila, aby se její zboží pro distribuci jakkoli upravovalo, přelepovalo apod. Šestá z farem pak distributorům odprodává podstatnou část sklizně. Je pravdou, že jde o biodistribuce, které zboží dodávají hlavně do menších obchodů se zdravou výživou a restaurací. Přesto tím farmář riskuje ztrátu své značky.

Všichni farmáři mají vybudovaný svůj jakýsi adresář zákazníků, což je opět výrazné

specifikum pro ekofarmy. Často se objevuje systém rozvážek v určitých krajích, u jedné z farem dokonce celorepublikově, což je dáno trvanlivostí výrobku, jímž je biovíno.

3. 2. 9 Největší problémy, obavy, krizové okamžiky

V Mlýnci zažili několik krizových okamžiků. Jedním bylo rozdělení rolí v rámci rodiny a pohled na vedení podniku, dalším velká voda, která spláchla čtvrt milionu v zahradnictví, což by firmu mohlo dovést k bankrotu, pokud by díru nezacelila druhá část podnikání – masný skot. Dorovnání ztráty odhadují mlýnští na 3 roky. Ale za největší krizi považuje Jindřiška Kopková boj s úřady během programu Mladý zemědělec. „To byl boj o každou korunu kvůli pitomý čárce v dokladu. Já jsem do té doby nevěřila, jak to může být složitý. To byla doba, kdy by manžel posílal na úřady gripeny. V tom jsem žila tři roky.“ (Rozhovor 1) Dodává, že znovu by už do takové dotace nešla. Zcela největší strašák se ale nad farmou vznáší v jiné podobě a nejde ovlivnit.

Krizí v Sasově proběhlo prý strašně moc, ať už s odbytem, náhlou výpovědí z jatek, ale asi nejznatelnější nastala při projektu biotolárky – smažené zamražené plátky, které na farmě vyrobili ze sto tun brambor, které se urodily malé. Zabalili je do bioplastu, udělali program pro školy, školky. Ale produkt nešel na odbyt. „Pak jsme to prodávali za konvenční ceny, až jsme to po dvou letech, kdy už skladování v mrazu stálo víc, dali do bioplynky. To byla nejhorší ztráta.“ (Rozhovor 2) Podle Sklenáře takovým produktem holt asi předběhli dobu.

Největší krize zažívají na Slunečné kvůli zaměstnancům. Jak už bylo zmíněno, nedaří se sehnat lidi, kteří by na farmě žili trvale a spřízněně s myšlenkou jejího fungování. Možná je to přístupem farmáře, který zvířata upřednostňuje zájmy zvířat nad zájmy svých lidí. „Ale to je skutečnost. Když bych neměl zvířata, tak nepotřebuju zaměstnance.“ (Rozhovor 3)

Problémem farmy v Brzkově je nyní hlavně boj se zákonem. Matouškova zahrada je celá vedená v sadu, podle nového zákona ale nic takového neexistuje. Dál se může profilovat jen jako orná s krajinnotvornými prvky. Na to ale farmář nechce přistoupit. „Já jsem bojoval za

sad, ne za ornou.“ (Rozhovor 4) Nyní tedy v podstatě čeká, jak jeho pře s kontrolory dopadnou.

Krizovější situaci, než kterou popisuje Jarmila Abrlová, zatím nikdo z farmářů nepojmenoval. Kdyby nenašla nové síly, nebyla by biofarma a možná ani ona sama. „Původně jsem měla plán sušit ovoce a zeleninu, nakupovat od místních sedláků. Udělali jsme si průzkum trhu, všechno bylo nádherný, ekonomika nádherná, začínaly granty. Tak jsme vypracovali grant, oni nám ho schválili,“ začíná příběh romanticky. (Rozhovor 5) Na veletrhu pak Abrlovi koupili sušičku a začalo peklo. Prodejci byli podvodníci, sušička fungovala akorát tak na sušení nudlí, všechno co Abrlovi připravili, muselo letět do koše, vše se zkazilo. Farmář zkusil sušárnu několikrát předělat, aby se stroj dal použít alespoň na bylinky a mohl se tak splácet úvěr, který si na něj vzali, ale stále dostatečně nefungovala a Ablům už šlo o střechu nad hlavou, tak vyrazili podvodníky najít. „Už jsme s nimi měli tak špatnou zkušenost, jak se nám vysmívali, že jsem v autě vezla brokovnici a kanystr benzínu. Dojeli jsme na sídlo firmy, zavolala jsem a on se mi jen vysmál, takovej mladej kluk. Tak jsem mu řekla, že je mi už úplně všechno jedno, že už jsme přišli skoro o všechno a ještě teda můžeme přijít o barák. Takže buď přijedete do deseti minut nebo já vám tady tu firmu zapálím a v tom vězení budu aspoň vědět, proč tam jsem. Takhle jsme v těch problémech jenom proto, že jsme uvěřili, že jste slušní lidi,“ vypráví Abrlová příběh jak z divokého západu. (Rozhovor 5) „Podnikatel“ tedy skutečně přijel, začal se vyšklebovat, ale paní Jarmila už vytáhla brokovnici a řekla „Ty hajzle, podepiš to. Dej mi peníze nebo tě zabiju.“ (Rozhovor 5) Muž nakonec po dvou dnech opravdu část zaplatil, ale Abrlovi dá museli vytvářet sušící systém, stroj stále fungoval nedostatečně. „To bylo úplné dno. Manžel dostal infarkt a já jsem jednu noc už byla zcela vážně zralá na provaz. Vůbec jsem nevěděla, co mám dělat, abychom se z toho zvedli. A můžu vám říct, že vždycky osud někoho přivede do cesty.“ (Rozhovor 5) Pro paní Abrlovou byla vždy velkým vzorem maminka, která měla těžký život a musela hodně vydržet. A tu noc si řekla, že nebude takový slaboch, že to přece musí nějak jít. Do cesty jí přišel kurz zaměřený na psychiku, stravu a pohyb. I přes svůj materialismus, se na „seanci“ vydala a pomoc přišla. „Lektor mi řekl věci, na které bych si asi i přišla sama, kdybych nebyla tím stresem tak sevřená. Žij dnes! Starej se jenom o to, co tobě náleží! S radostí plat' své účty. A pomáhej jen, když jsi požádána. A to byla věc, která mě drtila.“ (Rozhovor 5) Techniky pomohly Abrlové se znovu nastartovat a vyjít z období, kdy

si, jak říká, nemohla ani koupit nové kalhotky a podprsenku, dceři nemohla k osmnáctinám dát pořádný dárek a navíc se potýkali se strašnou platební neschopností partnerů. (Rozhovor 5)

Krizová chvíle přišla časem ještě jedna a Abrlové opět přišla do cesty neobvyklá pomoc. Váhala a nakonec opravdu vyjela za kartářkou Dagmar Kludskou. „Ona mi řekla, drž se intuice, máš silně vyvinutou intuici, na rozum se vyprdni. A to byl můj problém. Já jsem přepočítávala všechno a navíc naše generace žila furt v tom strachu, furt nějaký strach. Tak to mě nastartovalo, přestala jsem se bát, nápady chodily.“ (Rozhovor 5)

Jarmila Abrlová tyto zážitky vypráví s humorem a nadsázkou a dodatky „možná se mi budete smát, ale...“. Nicméně pravdou je, že od těchto chvil to s rodinnou farmou šlo nahoru.

Jaroslav Lenhart vzpomíná na roky, kdy rozpočet farmy museli lepit z darů. Teď je už relativně vyrovnaný, ovšem nezbyvají prostředky na další rozvoj. V Camphillu se vůbec staví k pohromám a krizím velmi specificky. Odmítají pochybnost, strach. Z ničivých záplav se stala událost, která pomohla v dalším rozvoji. „Když přijde nějaká osudová rána, udělám všechno pro to, aby to šlo dál. Pokud to svět chce. Pokud ne, půjdu jinou cestou. To není víra, to je poznání,“ upřesňuje Lenhart. Proto ale také farma nemá dluhy. Pokud na něco nemá, nekoupí se to.

Krizové okamžiky českých biofarmářů se těžko dají zobecnit, přesto zajímavě dotváří obraz ekofarmaření. Podnikání čtyř z šesti dotazovaných přežilo zásadní finanční újmu v řádu statisíců. U dvou šlo o přírodní katastrofu – velkou vodu, u jedné farmy došlo k špatnému odhadu poptávky a následně velké ztrátě kvůli neprodejnému výrobku, u čtvrté pak došlo k nákupu nekvalitního stroje u podvodníka. U všech mohla být téměř likvidační, všichni se přesto zvedli z popela a dva z nich shodně mluví s určitým nádechem duchovní síly, s kterou se z problémů dostali. Ve všech případech došlo k posílení podnikání i osoby farmáře, většímu nadšení nebo dokonce k převrácení katastrofy ve výhodu.

3. 2. 10 Úspěchy

V Mlýnci za úspěch považují hezkou zeleninu, zdravý dobytek či dotažení nějaké otravné byrokratické nutnosti. Také udržení certifikátu a potěší i nějaké to ocenění regionální značkou.

Úspěchy v Sasově jsou dosti výrazné. Jde zřejmě o nejprogresivnější eko farmu v České republice. Za vše mluví projekty jako vybudování vlastních biojatek, vlastní bioplynová stanice, novátorský přístup k chovu zvířat, způsobu odplevelení či sušení, výrazný marketing, ale i množství výzkumných projektů, na kterých farma spolupracuje. Na hlavní úspěch ale Josef Sklenář možná teprve čeká. Chtěl by totiž prosadit princip připouštění kojících samic a následného dlouhé setrvání selat u matky mezi ostatní i konvenční farmáře. „Jenže já absolutně nemám sílu to prosazovat. Zkoušel jsem na to sehnat granty tady, ale vždycky to vyhrály intenzifikační programy na zvýšení doживosti krav. A potřetí mi odpověděli, když jsem měl ke spolupráci nejlepšího etologa na prasata docent Špinku, že ten systém je vhodný jen pro ekologické zemědělce a protože těch je málo, tak by to bylo plýtvání prostředky. tak už jsem se smířil, že s tím umřu, že nikdo tady nezačne připouštět kojící prasnice.“ (Rozhovor 2) Zkrátka naplnění přichází s obyčejnými věcmi jako když se kráva dobře otelí, když jsou spokojená zvířata, když někomu chutnají výrobky, radost z toho, že je někdo potřebuje, že si je chce koupit, splacení části dluhu.

Cílem farmáře Štěpánka je mít soběstačnou farmu. A to už se mu téměř podařilo. Slunečná má vlastní vodu, ekologickou čističku odpadních vod, vlastní proud, sice jen přes den, ale v plánu je malá vodní elektrárna. Vyrábí si vlastní sýry, k dispozici je i vlastní porážka. Na poli brambory, řepa... (Rozhovor 3) Spolu s penzionem a funkční fotovoltaikou si pak farma vydělá na provoz už teď. Zvířata přitom vydělají pouze na circa 7 procent nákladů. Hlavním příjmem je penzion, fotovoltaika, který vydělá na sebe a ještě splácí druhou hypotéku a „musím se přiznat. Já mám devadesátiletou maminku, která tu s námi žije. Ona bere důchod v Německu, ne úplně malej. A navíc je nemohoucí. Staráme se o ni a za to taky dostáváme něco. A to hrozně pomáhá.“ (Rozhovor 3) Za úspěchem farmy tak stojí právě i Štěpánkova maminka, ale samozřejmě jeho velké schopnosti v získávání dotací. „Teď se ale těším, že už snad v životě žádný grant psát nebudu. Já jsem byl hrozně úspěšnej. Co jsem napsal, to jsem dostal.“ (Rozhovor 3)

Na úspěch se v Brzkově moc nehraje. Dá se snad ale říct, že jím je třeba každá nově vyzkoušená odrůda, s kterou farmář experimentuje a zjistí, že se udrží. Nebo stromy v lese rostoucí díky speciální prořizce rovně až do nebe. Prvním velkým úspěchem bylo i to, když farmář dokázal, že se bez živočišného hnojiva může obejít. „Říkal jsem, že když to jde v Číně, v Rakousku, Švýcarsku, proč by to nebylo u nás.“ (Rozhovor 4)

Největším úspěchem Abrlových je přežití obrovské krize, která jim byla přivanuta hned na začátku jejich podnikání. Snad o to víc je jim nyní přáno v získávání řady ocenění na zahraničních veletrzích a soutěžích vín. Z vyhlášené výstavy vín v rakouském Poysdorfu si odvezli Bacchusův pohár, bronzovou Sommelierskou pečeť a další ocenění. V roce 2004 získali Bartákův hrnec za nejlepší ekofarmu roku. (www.ceskyfarmar.cz) Víno Abrlových bylo také „vybráno pro prince Charlese při jeho oficiální návštěvě ČR a chutnalo mu tolik, že si jej následně objednal speciální dodávkou přímo na stůl do Londýna.“ (www.biokvalita.cz)

Pozorovatel zvenčí by při pohledu na Camphill vyjmenoval řadu úspěchu, tady se to ale tak nenazývá. Společenství má za sebou několik vkusných rekonstrukcí statku, zvládnuté záplavy, rozšíření zelinářství z pár hektarů na 11 hektarů půdy. Konečně i trvaleji na statku bydlí Jaroslav a Žaneta Lenhartovi jako nositelé idey a rodiče domu.

Posuzování úspěchů opět souvisí úzce s charakterem daného farmáře. U dvou jsou výrazné budovatelské tendence, úspěšné získání grantů a realizování velkých viditelných projektů. U jedné z farem jsou výrazná ocenění produktů na domácích i světových soutěžích. U dalších třech farmářů se o úspěších buď příliš nemluví, jde spíš o malá dennodenní naplnění a radosti z dobré práce.

3. 2. 11 Přesah do jiných činností

Několik exkurzí na Mlýnci proběhlo, ale čas na to nezbyvá. „Já jsem chtěla mít možnost nabízet vznešeně řečeno ekologickou výchovu, ale časově na to nemám. Pokud někdo přijde a bude chtít konkrétní program, tak to udělám, ale abych to zorganizovala, zpropagovala, to teď musím nechat plynout. Sama hledám nějaký denní řád.“ (Rozhovor 1) Vzhledem

k náročnosti podmínek zrovna v Mlýnci na veřejné akce důraz nekladou, ale v létě 2012 se nebránili dovolit postavit u lesa nad farmou maringotku, kam mohou přijíždět zájemci o klidné setrvání v krajině za trochu i více pomoci na farmě. Maringotku sem umístila studentka oboru Sociální a kulturní ekologie. Její využití popisuje na sociální síti Facebook následovně: „V krajině malebné jistebnické poblíž Dolního Smrkova u obce Borotín stojí na kraji lesa zelená, téměř neviditelná maringotka. Ráda by sloužila účelům bohulibým - pomoci udržet jedno krásné údolí při životě, pěstovat v něm zeleninu, bylinky, květiny po přirozeném způsobu a dobytek chovati v podmínkách příjemných. Můžeme tomu přispěti drobnou pomocí při pletí, sázení, kopání, řízkování, sečení, ovcí do ohrady zahánění, střešních tašek skládání, zeleniny sklizení. Odměnou budiž Vám spočinutí v krajině, která vyzývá k vypnutí mobilních telefonů, k usínání při stmívání a ke vstávání, když krávy začnou bučet. Maringotka Vám budiž k tomu zázemím. Místem, kde kávu či čaj uvaříte, vodu kojeneckou místní naberete, hlavu složíte. A k snědku i z místních surovin, při hodnotné pomoci na farmě, si leccos uvaříte. Poté zřejmě i kadibudkou krásnou s úžasným výhledem návštěvou poctíte. Pokud se Vám myšlenka líbí, setrvejte ve skupině a neváhejte mi napsat, když byste chtěli na toto kouzelné místo vyrazit.“ (www.facebook.com)

V Sasově se vedle exkurzí, recesistických i jiných odhaleních pořádají i akce pro děti, veřejnost a kulturní akce jako dny otevřených dveří s programem, jezdecké závody či letní kino – například promítání dokumentu Váňa. Doprovodný program s přesahem je pro ně důležitý, ale není vnímán jen osvětově, ale z velké části i marketingově. (www.biofarma.cz)

Významnou a výdělečnou přesahovou činností farmáře Štěpánka je provoz už dvou penzionů. K jednomu z nich náleží i restaurace, která čeká na dobrého kuchaře a následně na své otevření. Nicméně nejoriginálnějším doplněním je pořádání vernisáží ve stájích pro zvířata. Jednu už farmář uspořádal ve spolupráci se svými přáteli z dřívější profese, nyní chystá další a v prostorách restaurace by navíc měla vzniknout stálá galerie. „To je rozvoj, kterým by se měla rozvíjet Šumava,“ myslí si majitel. (Rozhovor 3)

Na Slunečné jsou možné i exkurze a Štěpánek přiznává, že k němu na ně jezdí dokonce zemědělci, u kterých se dřív sám mohl učit. „Já jsem houby zemědělec. Já jsem to dělal z lásky Šumavě.“ (Rozhovor 3)

Veřejně se pan Matoušek z Brzkova nijak neangažuje. Rád přijme návštěvu na své farmě, promluví s těmi, kteří se zajímají, ale žádné propagované exkurze či akce od něj rozhodně očekávat nelze. Jeho přesah je snad ve vlastním zkoumání a experimentování s rostlinami a půdou, které ale nemá potřebu ani nikomu předávat.

Od počátku farmy Pollau jsou Abrlovi velmi aktivní v pořádání nejrůznějších akcí na podporu a šíření myšlenky ekologického hospodaření, jak se pro to ve svazu PRO-BIO zavázali. Každou chvíli tak u nich byla televize či rozhlas, exkurze, degustace. Dnes už trochu polevili, ale zájemce nikdy neodmítnou. Dokonce teď připravují sklep, který bude už čistě jen pro veřejnost. (Rozhovor 5)

Mluvit u Camphillu České Kopisty o přesahu do jiných činností zní až směšně. Celý statek je jedním velkým přesahem do sociální činnosti. Ekofarmaření, přesněji biodynamické zemědělství je až na dalším místě. První je sociální impuls začleňovat do společnosti lidi s mentálním postižením tak, aby mohli „rozvíjet svůj osobní i sociální potenciál a důstojně naplňovat svůj život.“ (www.camphill.cz) Hnutí vychází z myšlenky, že „společenství je síla jednotlivé duše. Pokud v něm chybí byt' jeden člověk, něco jí chybí.“(Rozhovor 6)

Základním aspektem je také to, že společenství funguje jako rodina, je v něm i otec a matka rodiny a všichni zaměstnanci, dobrovolníci, uživatelé služby, nebo uživáčky, jak se jim v Kopistech hezky říká, jsou součástí ideí.

Konkrétně v Kopistech jsou pak přesahy cítit do péče o krajinu, dědictví předků, opravy domů probíhají velmi citlivě a cílem je vždy, aby byly věci i krásné, nejen účelné. Znatelný rozdíl je v přístupu k zaměstnancům či sousedům. (terénní poznámky 4. 6. 2014)

V pěti ze šesti farem nechybí jiná výrazná činnost než samotné hospodaření. Exkurze, soutěže, festivaly, dny otevřených dveří, recesistické akce, letní kino, vernisáže ve stáji, slavení svátků roku a u jedné dokonce práce s hendikepovanými. Ta ale není vedlejší činností. Dá se říct, že v případě Camphillu je ekofarmaření vedlejší, ale zcela regulérní činností ku péči o mentálně postižené. Na šesté farmě se sice dá mluvit o zajímavých experimentech až výzkumné činnosti, bohužel se ale zdá, že cenné poznatky nebudou dál nikomu předány.

3. 2. 12 Zákon a byrokracie

Všichni zpovídání ekofarmáři prošli martýriem schvalovacího procesu certifikace, proces tedy znají, nutně se mu nebrání, ale výtky se našly u každého. Menší i zásadnější.

Mlýnští kritizují nejasnost v zákoně týkající se evidencí, které mají být vedeny. „To není problém reálného zemědělství. Nemám nejmenší problém v dodržování zásad ekologického zemědělství, ale štvě mě, že nikde není taxativně napsané, co všechno a jak mám vést.“ (Rozhovor 1) Farmář se pak podle Jindřišky Kopkové stává lehce rukojmím v ruce úředníka, který si může zákon vyložit tak či onak a požadovat různou míru vedení evidence. Tyto nedostatky jsou prý i v chystaném zákoně, který má vyjít na podzim.

Další zásadní nedostatek vidí v tom, že zákon umožnil zneužití pojmu ekofarma tím, že se ve velkém rozjel „byznys“ pastvinářů a jejich způsobu využívání dotací. „Jsou to ti, co mají ty velikánské výměry, mají trvalý travní porost a pár kousků dobytka. A na to čerpají dotace.“ (Rozhovor 1)

„V 99 procentech to, co nám je nařízením Evropské rady předložené, má svoji logiku a opodstatnění. A je to živý zákon, mění se, zpřísňuje. I v konvenčních chovech se zpřísňuje. Třeba prasnice se před nedávnem poutaly. To je deset, patnáct let. Nosnice byly v absolutně nevybavených klecích. Zemědělci s tím mají problém, že mají mít welfare klece. Ale přichází to, protože se zjišťuje, že to má vliv na kvalitu toho produktu. A o to jde lidem nejvíc. Oni kašlou na zvířata většinou, ale prostě jde jim o to, aby jedli zdravou krmí.“ (Rozhovor 2) Josef Sklenář přidává i další příklady s léčením antibiotiky a vedení deníku léčení, to jako povinnost musí nyní dělat i konvenční zemědělci. A je to tak prý dobře. S kontrolami je to už horší. Za ty ekologické je rád, protože pak zvyšují důvěryhodnost hnutí bio a mimo to jsou jen dvakrát do roka. Ale ostatní kontroly dokážou Sklenáře nadzvednout. „Za čtvrt roku sem přijde 17 kontrol. To už můj rozum nedává. Klidně v sedm ráno neohlášeně, že jdou zkontrolovat sad,“ rozčiluje se farmář. (Rozhovor 2) Papírování vnímá jako velmi rozsáhlé, ale opět ne to, které se týká přímo ekologie.

Tabulky, tabulky, tabulky. Ty nejvíc otravovaly život farmáře Štěpánka. Vystoupil i proti představiteli organizace KEZ – kontrole ekologického zemědělství, na jeho prý nesmyslné

přednášce a ostatní farmáře povzbudil tak, že chtěli kontrolora hnát vidlemi. (Rozhovor 3) K certifikaci se nechal povzbudit ve svazu PRO-BIO i přes svůj názor, že certifikace je nesmyslná buzerace. „Mně je těžko, když pak navíc vidím, že ten můj soused je takový darebák, směje se ekologickému zemědělství, ale je certifikovaný, protože dostane víc za hektar.“ (Rozhovor 3)

Poslední měsíce rozčiluje brzkovského farmáře nová litera zákona, která nebere v úvahu takzvaný polní ekologický sad, což je způsob, kterým právě on hospodaří. Pokud by měl dodržet zákon, musel by tedy své hospodářství předělat na jiný typ a to samozřejmě odmítá a čeká, jak situace dopadne. „Vadí mi, že se takhle mění podmínky za pochodu.“ (Matoušek 5. 6. 2014, terénní poznámky)

„Já mám někdy takovej pocit, že bych to všechno vzala a vyházela z okna. Na rovinu pro mě je to takovej teror,“ ukazuje na šanony s evidencemi, fakturami a povoleními paní Abrlová. To množství byrokracie v České republice ji obtěžuje. (Rozhovor 5) Těžce nese i kauzy pastvinářů, které vrhly špatné světlo na celé hnutí bio. Nedávno se ale naštvála kvůli jiné věci, kterou zákon nedostatečně ošetřil. Přišli za ní konvenční vinaři, že by si chtěli koupit pár lahví vína, ptala se, na co je chtějí. Důvodem byly dotace. „On si to na pět let dá do sklepa, když přijde kontrola, tak u těch deseti cizích flašek naříká, jak se s tím spletl, že to bio nějak nejde, ale dostane větší dotace, protože má i bio víno. Když jsem mu řekla, že je to podvod, odvětil, že ne, že to je jen na hraně zákona. To se vám dech tají, proč my jsme jako národ takoví,“ rozčiluje se Abrlová. Nazlobená byla hlavně na své kolegy biovinaře, kteří pod heslem „když neprodám já, prodá jiný“ svá vína takto poskytli.

Také ji nesmírně vadí, že do podnikání vstupovali za určitých podmínek, pravidel, které si nastavili ve svazu. S přílivem velkých farmářů a zasahování ze strany státu se podmínky zlehčily. (Rozhovor 5)

Jaroslav Lenhart si s byrokracií příliš hlavu neláme. „Máme šikovný management – Petra, který nám dělá účetnictví. Mnoho věcí zjednodušil, zlepšil. Děláme jen právní minimum. Přesto toho je hodně, ale není to tak hrozný.“ (Rozhovor 6) Co se týká kontrol, chodí do Kopist jednou ročně ekologická a nebývá problém.

Očekávání, že budou farmáři výrazně nadávat na byrokracii a nesmyslné zákony, se příliš nevyplnilo. Každý má své výhrady, ale v zásadě souhlasí s poměrně přísnou kontrolou. Bio hnutí tak podle nich získává na důvěryhodnosti. Problém spíš vidí v náhlých změnách zákonů či vyhlášek, ve zbytečných tabulkách či bazírování na detailech, což je ale možná více v rukou konkrétních úředníků než chybou samotné litery. Sprosté slovy mezi ekofarmáři je nicméně „pastvinář“, pro biopěstitele ve velké většině člověk, který nemá zájem o ekologii, přírodu, krajinu, ale zkrátka využívá špatně schváleného zákona a na travní porost získává obrovské dotace bez sebemenší práce. V podstatě pravý opak jich samotných. Ani to však farmáře neodrazuje, spíš silně mrzí. Na rozdíl od pastvinářů jsou jejich motivace mnohem hlubší a nelze je jen tak ohrožit.

3. 2. 13 Dotace

V této kapitole jsou důležité především dvě otázky. Jak dotace ovlivnily počátky ekofarem, zda byly například dokonce důvodem jejich vznik, a nakolik v průběhu ovlivňují provoz podniků.

Paní Marková zakládala farmu v roce 1999, o dotacích věděla, a otevřeně říká, že doufala, že jim plošné dotace významně pomohou při rozjezdu i udržení farmy. Byly pro ní podnětem, nikoli prostředkem v začátcích. Pro její nástupkyni Jindřišku znamenají příjemný příspěvek, ale myslí si, že i kdyby nebyly, u ekologie by zůstala a šlo by to. Martýriem takzvaných investičních dotací z programu podpory mladého zemědělce už ale znovu projít nehodlá. Uznává, že mají nové stroje, opravený chlív a dluh, který snad během tohoto roku už splatí, nicméně příště by raději šla jinou cestou. „Tam je to, že pokud něco chceš, tak to musí být stoprocentně nový. A já vím, že jsem schopná si to postavit za třetinovou cenu. A to se třeba týká mlíkárný a bourárny. Tak na to žádat nebudu, to si udělám sama s využitím bazaru. To je přec i ekologičtější. Proč to kupovat nový, drahý?“ (Rozhovor 1) Menší granty z kraje či z Místní akční skupiny jí připadají nesystematické a přímo ušité na jednu věc, kterou bude potřebovat možná až za pár let. Těm se tedy také vyhýbá. Jedinou výjimku udělala u skleníku. „Na ten jsem si požádala na rozvoj venkova.“ (Rozhovor 1)

„Kdybychom toho nevyužívali, tak bychom zkrachovali,“ říká o dotacích majitel Sasova. (Rozhovor 2) Podle něj dotace ano či ne nejsou svobodnou volbou, protože na trhu nikdo za potraviny nedá férovou cenu a farmář nemůže jít za zákazníkem a říct jim, že je dobrý, že bude dělat bez dotací a ať si to spotřebitel zaplatí. „Na to nám řeknou, že je to naše blbost, že nečerpáme dotace, proč bychom to měli platit my, dotovat za stát.“ (Rozhovor 2) Zároveň přiznává, že je to stav, který ho neuspokojuje. Z principu uznává, že dotace mají něco podnítit a ne dlouhodobě sanovat. „Principiálně má dotace dostávat školství, zdravotnictví, sociál, nevládky. U nás zemědělců by se to nemělo nazývat dotace, ale újma. Společnost nechce mít drahý potraviny, tak to bude sanovat takhle.“ (Rozhovor 2) Stále ale podle něj platí, že pomoc může být dvojitá. Plošné dotace na produkci, které vznikly když byl po válce strach, že nebude dost potravin, zemědělci tak byli směřováni k co největší výrobě, peníze dostávali za produkci. „Dnes je to opačně. My potřebujeme ochránit tu trvalou udržitelnost života, chránit si ty zdroje, neprodukovat přebytky. Protože to je ukrojení z planety víc, než je zdrávo.“ (Rozhovor 2) Ale u obou typů by podle Sklenáře mělo jít především o pobídku. Nabídnout peníze a zemědělec zefektivní výrobu ve prospěch té vize a pak už tak funguje sám. „Ne že budu ty peníze dostávat furt a uděláme z něho robota, který bude čekat s nataženou rukou.“ (Rozhovor 2) Bohužel podle něj část našich dotací takto funguje. Nicméně tady je řeč o plošných dotacích. Farma Sasov je ale velmi úspěšná i v získávání dotací evropských, z programu rozvoje venkova, který podporuje investiční změny. Většina staveb, které jsou na farmě, je označená cedulkou, která upozorňuje právě na tuto podporu. (terénní poznámky 5. 6. 2014)

Fotovoltaika, sýrárna, stáj proměnitelná na galerii, restaurace s penzionem, jen část věcí, na které sehnal Pavel Štěpánek dotace ač v zemědělství nezkušený fotograf. Evropské granty, krajské granty, osobní dary či půjčky se dařilo získávat téměř se stoprocentní úspěšností. Farmář si to vysvětluje tak, že si nic nevymýšlel. „Dělal jsem je podle potřeby. Jak se ta farma rozvíjela, tak mi přišlo, jak kdyby ty granty vypisovali pro můj další krok.“ (Rozhovor 3) Teď už ale prý doufá, že další psát nebude.

Dotacím se farmář v Brzkově bránil dlouho, své hospodaření si v podstatě dotoval sám svou prací v lese. Když začínal, byly zrovna dotace na ekologické zemědělství zrušeny ministrem Kubátem. Když si svazy vybojovaly jejich obnovení, stále se k žádostem neměl. To přišlo až

ve chvíli, kdy bylo ekologické zemědělství upraveno zákonem a kontroly byly čím dál dražší. (Rozhovor 4) Ted' to vidí tak, že žádný, nejen ekologický zemědělec v ČR i v Evropské unii by nepřežil bez dotací. „To vám garantuju. Ta zelená revoluce na západě odstartovala něco, co rozbilo základ zemědělce. Zemědělci, ty snížíš ceny, z našich vejdělků ti dáme doplatky a ty si za to koupíš stroje. Jinak tyhle gigantická monstra by neexistovala na těch polích. Kdyby si je průmysl v podobě daní zpátky nedotoval, tak sedlákovi by stačilo tady čtyřicet koňských sil, traktůrek nějakéj. Ale chleba by nebyl za čtyřicet, což už se zdá někomu draho. Ale byl za reálné ceny.“ (Rozhovor 4) Pokračuje informací, že západní člověk vydává za jídlo asi jen 10 procent výdajů. Za normálního stavu by to bylo 50. A nebyla by tak devastovaná příroda a to obrovské odcizení od ní. (Rozhovor 4)

Abrlovi naopak na granty často nemohli dosáhnout a to kvůli systému, jak jsou nastavené. „Problém je, že musíte ručit majetkem a hlavně něco jiného je, když máte rozpočet milion na projekt, půl milionu půjčí banka a půl dáte vy. Jenže vy si musíte vzít celý úvěr. Když si pak spočítáte, co zaplatíte na úrocích.“ (Rozhovor 5) Dotaci pro mladého zemědělce, která by se hodila synovi Josefovi, také nemohli žádat, jelikož se v podmínkách náhle objevila informace, že žadatel nesmí mít živnostenský list déle než 14 měsíců.

Syn paní Abrlové srovnává stav dotační politiky v Česku se svojí zahraniční zkušeností. „Rakouskému sedlákovi stačí 40 ovcí a 20 hektarů a utáhne z toho rodinu. Jen z toho, že je má. Ten dotační systém je tam strašně štedřej. Nám rakouská firma SONnentor vždycky říkala, že jsme strašně drazí. A my jsme pochopili proč, protože ten sedlák rakouskej je tak zadotovanéj, že ta bylina je už odpad,“ popisuje Josef Abrle mladší. .“ (Abrle ml. 12. 6. 2014 terénní poznámky) Navíc dodává, že sedlákům zbývají peníze na stroje a technologie, systém poradenství je mnohem kvalitnější, poradce ze svazu pro ně zařizuje věci, píše granty. „Sedlák jen dojde a podepíše.“ (Abrle ml. 12. 6. 2014 terénní poznámky) V Čechách ho štvou již zmínění pastvináři. „Tam jsou lidi, kteří mají 90 procent příjmů z dotací, přišli z Prahy, měli základ peněz z Německa a tam nastoupila první ostuda pro bio,“ myslí si Abrle mladší. Podobně najednou rapidně přibýlo biovinařů, když se navýšila dotace. „Těch, kterým jde o lásku k zemi, je minimum. Dotace jsou hlavní impuls, proč jdou lidé do ekologického zemědělství,“ ujišťuje mne mladý farmář. (Abrle ml. 12. 6. 2014 terénní poznámky) Vzhledem k trendu zjednodušování směrnic, aby se do dotací vešli všichni, budou podle něj ekologičtí zanedlouho všichni. (terénní poznámky 12: 6. 2014)

Dotace na zemědělství v Kopistech dlouho neřešili. Žádal o ně až Jaroslav v roce 2009. Plošné vzhledem k poloze i rozloze farmy vychází jen na nějakých 30 tisíc za rok. Jen na rozjezd sezony přitom potřebují milion dvě stě tisíc. „Pro zelináře to nemá zas takový význam,“ myslí si Lenhart. (Rozhovor 6) Vybojovanou mají nyní dotaci na souběh zemědělství se sociální prací. „A hlavně kvůli tomu pracovnímu koni, že trošku zkusíme rozvíjet v zelinářství práci s ním.“ (Rozhovor 6) Vedoucí zahradník vnímá dotace jako příjemné, ale nikdy na nich nehodlá stavět. „Vnímám to tak, že pokud svět chce biozeleninu, tak je ochoten si zaplatit. Pokud ne, přestanu to dělat. Asi to není potřeba, svět na to není zralý.“

Osobně nevěří, že by tyto ekonomické zásahy státu do ekologického zemědělství byly pro někoho důvodem, pohnutkou k ekologickému hospodaření.

Investiční dotace. Pro někoho spása, pro jiné peklo, kterým si už nechtějí projít. Opět se zde ukazuje, že vzhledem k tomu, že si ekofarmáři většinou své věci řeší sami a to včetně dotací, záleží opět na typu, snad talentu člověka, jak se popere právě s dotacemi. Ukazují se zde i velké nedostatky v poskytování servisu farmářům – pomoci poradit si s milionovými kroky do neznáma. Přesto se zde projeví právě dobré praxe využití evropských dotací ke skutečnému rozvoji venkova, ať už jde o soběstačný statek s vlastními energetickými zdroji, sýrárnou, penziony nebo statek, kde úspěšně provozují vlastní bourací linku i bioplynovou stanici. Obě tyto farmy jsou vedeny farmáři, kteří jsou silnými osobnostmi, schopnými organizátory a experimentátory.

Jedna z farmářek se pustila jedinkrát do investiční dotace, vzpamatovává se z toho doted' a její manžel chtěl dlouho posílat kvůli dotační byrokracii na kontrolní úřad gripeny.

Ostatní ekofarmáři si spíše vystačí s plošnými dotacemi, ani do krajských grantů se nepouští kvůli strachu či nechuti z papírování. Jedna z farem pak z principu nechce být závislá na dotacích, raději shání peníze formou darů, což ji ovšem umožňuje sociální činnost, která je zde provozována.

3. 2. 14 Proč eko?

Touha po něčem jiném, než se tu prosazovalo dosud, nebo přirozený postoj a chování ke okolnímu prostředí. U zakladatelky Mlýnce hrálo roli obé. Přišla navíc se zkušeností z jahodářství, kde se do řádků lilo mnohé a v obrovském množství. Chtěla to dělat jinak. „A proč si ničit něco, co tady je, když nám to tu padesát let už ničili,“ říká dnes její dcera. Na otázku, proč hospodaří šetrně, nemá co odpovídat. Prostě jí to přijde normální, nic duchovního. Proč by si ničila vlastní prostředí, vodu. Nenechá se odradit ani tvrzením, že stejně ji ovlivňují ostatní znečišťovatelé. „Alespoň ten kus, na kterém hospodaříme, je čistej. Já jsem se mohla rozhodnout jestli budu konvenční nebo ekologická.“ (Rozhovor 1) A navíc když vidí v televizi celosvětové ničení přírody, děsí se, v čem má její malá dcera jednu žit. Pojem ekologické zemědělství pro Jindřišku znamená zkrátka „chování se v souladu s přírodou, nepoužívání chemických přípravků, neničení přírody, když ji ničit nemusím“. (Rozhovor 1)

„Jakmile jsem ty zvířata vypustil ven, už jsem nemohl jít zpátky. A já ven vypustil hned,“ tak by mohla znít základní teze Josefa Sklenáře, právě tak začalo jeho uvažování o ekofarmě. Hospodařit totiž začal v roce 1991, ale certifikaci získával až v roce 1998 na krávy. Požádali o ni ve chvíli, kdy si uvědomili, že v podstatě mají ekologický chov, „tak by bylo škoda toho programu na podporu nevyužít.“ (Rozhovor 2) Na zbytek statku získal osvědčení o dva roky později. Dodává také, že v začátcích podnikání používal i postřiky na pole, měl tu předanou představu, že porost musí být čistý. „A dneska když vidím pole bez doprovodných rostlin, přijde mi divný.“ (Rozhovor 2) K volbě farmařit ekologicky se tak dostal až při zahájení provozu, ale velmi rychle. A také říká, že jinak by to už nedělal. „To bych raději skončil a šel dělat třeba do jídelny.“ (Sklenář 5. 6. 2014, terénní poznámky)

Jinak než ekologicky by prý farmář Štěpánek nehospodařil. Při pohledu na jeho přístup ke zvířatům, není těžké tomu uvěřit. „Radili mi, ať vezmu všechny ty kopřivy randapem, to bych neudělal. I ty mandelinky.“ (Rozhovor 3) Radši ale leze po kolenou po poli a sbírá je do skleničky. „To je lepší vyčištěné pole, než když si sednu do vyčištěného auta.“ (Rozhovor 3) Podle svého soudu by si mohl požádat i o značku Demeter, ochrannou známku, která se „užívá pro označení produktů biodynamického zemědělství v cca 50ti zemích. Certifikát Demeter je udělován po splnění dalších kritérií nad rámec ekologického zemědělství a užití

této značky je podmíněno velmi přísnými kontrolami a smluvními podmínkami.“ (www.bio000.cz)

František Matoušek má jasno: „Buď to děláte konvenčně, nebo chcete poznat pravou podstatu věci.“ (Rozhovor 4) Odvolává se na hospodaření před dvěma, třemi sty lety. Ekologicky hospodařil od začátku, jen si to nazýval organickým zemědělstvím. Chtěl rovnou vyloučit všechny pesticidy, herbicidy, o jejichž používání bojoval s otcem. „Nasel jsem si pšenici a on: máš tam bordel, jdi to postříkat. Já ne, že to nepůjdu postříkat. Jinak si to rovnou můžu koupit.“ (Rozhovor 4) Tenhle názor se v něm objevil přirozeně, zkrátka, proč by to jedl. Když se prý otce ptal, proč ty rostliny mají rakovinu, odpověď byla, že z dusíku, že jsou přehnojený. A proč to hnojíš? ptal se ho nazpět. Aby bylo ovoce. „Chtěl jsem to dělat jinak,“ uzavírá Matoušek. (Rozhovor 4)

Když Abrlovi začali sušit bylinky, ozval se jim možný velký odběratel Tomáš Mitáček ze Sonnentoru, že by byl rád, aby k němu dodávali, ale museli by být certifikováni. „V tu chvíli se rodils vat, tak jsme se seznámili, zažádali o certifikace, ale tři roky to trvalo, protože jsme stále střídali ty pole.“ (Rozhovor 1) Abrlovi si půdu pronajímali, vždy vyčistili, připravovali k certifikaci a najednou zase museli jít dál, pronájem byl vypovězen. „Pak jsme si řekli, že to tak dál nejde a pole koupili, v roce 93 konečně měli certifikáty, v roce 94 jsme udělali nové obaly a dostali jsme se trochu nad vodu,“ popisuje paní Jarmila.

Dalším důvodem k výběru ekologického způsobu byla potřeba odlišit se od předchozího chemického hospodaření. (Rozhovor 5)

Nakonec se ale přece jen Jarmila Abrlová dostává k hlubším důvodům a to po otázce, proč ji i přes tu dřinu, námahu, únavu stojí stále za to pokračovat. „Každej skutečnej sedlák musí mít jednu vlastnost a to je zabejčilost. A musíte to mít ráda. My tu přírodu k životu potřebujeme. Když ty ptáci zpívaj, nás to baví, naplňuje. A když vidím, jak se to vrací. V červenci třeba máme takových ropušek. Nebo ještěrky. Skřivani se nám tu drží. My dělám dost exkurze a oni furt, co to je? No skřivani. To mě mrzí, že člověk nedomyslel, jak té přírodě ubližuje. Stačí přitom ji neotravovat. Ona si pomůže sama. Jenže my. No bylo by úžasný, kdybychom se dokázali domluvit...“ (Rozhovor 5)

V Kopistech se nehospodaří jen ekologicky, ale i biodynamicky, ač ne přímo s certifikací

Demeter. Co to znamená pro zahradníka Jaroslava Lenharta? „Logicky z kořenu toho pojmu se snažím udržet ten ekosystém v nějakém logickém rámci vývoje, aby měl nějakou trvalou udržitelnost. Aby to nebylo dekadentní, ale vzestupné.“ (Rozhovor 6) Cílem je pro něj spokojenější, zdravější, odolnější organismus, který je připravenější na tlak. „Taky se ale na ekologické produkty můžu podívat jako na byznys, je to vlastně komfortní zboží, podobně jako kdysi bývalo v tuzexech. A to je třeba pro mě na hraně. Jestli nepěstuju zeleninu pro horních 50 tisíc.“ (Rozhovor 6)

Biodynamické zemědělství pak pro Jaroslava v sobě nese aspekt, ke kterému se ve svém konání snaží proniknout. „A to je právě ten život – bio, poznat základy života. Jak je život zakořeněn v tom bytí. A pak ty dynamické síly, které jsou za životem. Takže poznat síly, naučit se je vnímat, vidět a pak s nimi vědomě pracovat. To je cíl, ke kterému směřujeme.“ (Rozhovor 6)

Dalším důvodem pro ekologické zemědělství je podle Jaroslava znovu vytváření pojmů zemědělec, péče o krajinu. „V našem ideálu je člověk, který se stará o zemi, člověk kulturní, z kterého číší schopnost umělecky podpořit přírodu, v které pak nachází sílu, cítí se v ní jako člověk. To je asi to nejdůležitější, co bych vnímal jako cíl našeho zemědělství.“ (Rozhovor 6) Rád by v člověku zpřítomnil otázku pěstovat nebo vyrábět, jak říká, ta prvovýroba je lež a člověk nemůže vyrobit nic, na čem nenese zásluhu. To, že rostliny nejsou produkce, ale každoroční dar člověku, je velké Lenhartovo témat. (Rozhovor 6)

Protože je to přirozené. Přijde mi to správné. Normální. Nevím. To byly nejčastější odpovědi na základní otázku, proč se farmáři rozhodli právě pro ekologii. U jednoho ze zpovídaných rozhodla zkušenost, když zvířata vypustil ven. U ostatních ale k žádnému většímu přemýšlení dopředu nedocházelo. Ať už díky neposkvrněnosti socialistickým přístupem k půdě, nebo právě jako vyhranění se proti němu. Jeden z farmářů o vztahu člověka ke krajině přemýšlí až filosoficky, tuto otázku má zpracovanou, promyšlenou, rozebranou ze všech stran. U všech ostatních se však tato tendence neobjevuje. Zkrátka se chovají dobře ke zvířatům, neničí si svoji půdu chemikáliemi. Proč by to pak měli také jíst, že? Značnou roli v jejich odpovědích hraje právě selská logika. A to, že hospodáři ekologicky, je také otázkou víry a následně zkušenosti, že to jde. A že to může být dokonce ekonomičtější.

3. 2. 15 Šetrnost

Ekologické zemědělství versus ekologické chování v soukromí. Nemají už ekofarmáři toho „eka“ dost na to, aby ještě řešili doma recyklaci, šetrné mycí prostředky a další vymoženosti? Jisté je jedno. Uhlíkovou stopu letáním na dovolenou nepůsobí. Delší výlety než dva dny si totiž v podstatě nemohou minimálně časově dovolit. „Už jsem si svoje najezdila po světě. I když mám farmu, jsem líný člověk někam jezdit,“ směje se Jindřiška z Mlejnečku. (Rozhovor 1) S ekologickými pracími prostředky si ale hlavu zatím neláme. Chce je prý zkusit, ale bojí se, že na to špinavé prádlo z pole to stačit nebude. Recyklaci řeší hlavně u květináčů, v kterých prodávají mladé rostlinky, víc nad šetrností nepřemýšlela.

„Existuje poznatek, že lidé, kteří dělají něco ekologicky, tak si tím hodně často kompenzují něco, co ekologické není. Takže člověk, který má šetrné auto, o to víc si kupuje spotřební materiál v nějakých nesmyslných obalech,“ zamýšlí se Josef Sklenář nad otázkou šetrnosti a dodává, že tu svoji by asi neměl hodnotit on sám. Pak přece jen ustupuje a přiznává, že například po areálu statku jezdí na koloběžce, ale odmítá, že by šlo jen o ekologické jednání. Jeho mottem je totiž to, že co je ekologické je i ekonomické. A to je věta, kterou během exkurze zdůrazní několikrát. (terénní poznámky 5. 6. 2014) A proto podle něj dříve či později zezelenáme všichni. Radši přesvědčuje o ekologii pomocí čísel než morálních apelů. Mezi konvenčními zemědělci má spoustu známých, kteří si myslí, že chemii musí používat, aby mohli poctivě dělat. A za to se na ně odmítá zlobit. „Nakonec ale té planetě ukrajujeme všichni. Já taky jedu autem na dovolenou.“ (Rozhovor 2) Ale letadlem by snad už neletěl. Nebo ano, ale zaplatil by za to odpovídajícím způsobem. Je pro zavedení placení negativních externalit. „Chceš každý den jezdit autem do Prahy sám, tak si za naftu připlat'. Každému bych dal limit, vyjezdíš si, pak si zaplat'. Ono to zavání direktivou a velkou organizací, ale tak ať.“ (Rozhovor 2) Zároveň přiznává, že je to tak i u masa. Nicméně protože ví, ač to může znít jakkoli alibisticky, že se tu maso ještě bude desítky let jíst, chce, aby zvířata alespoň žila v přirozených podmínkách, bez zbytečných utrpení, s tím bonusem, že pak lidem nabídne maso bez reziduí a jednoznačně zdravější.

Už jen vysoká míra soběstačnosti předurčuje obyvatele farmy Slunečná k vysoké míře

šetrnosti. Mnoho výrobků mají přímo z vlastních zdrojů, vyhnout se tak přebytečným obalům, energii používají z velké části udržitelnou. (terénní poznámky 14. 6. 2014)

František Matoušek je laktovegetarián. Občas si dá vejce a maso nejlépe v žádné podobě. Už tím významně osobně šetří zdroje. Jenže to nedělá z etických důvodů, ale pro zdraví a protože se přesvědčil, že mléko ani maso nepotřebuje. Fakt, že nechová živočichy, opět přispívá k šetrnosti. I tento fakt prý vyplynul sám od sebe. Osobně si myslí, že díky své nenáročnosti by se uživil i bez dotací. (Rozhovor 4) O uvědomělé šetrnosti ale nemluví. Zkrátka tak přirozeně žije.

„Mně bytostně vadí tyhle igelitky. Nutí mi to, já to nechci a jdu jim s tím na nervy, jak to chci zvážít a pak dát do jednoho pytlíku,“ směje se Jarmila Abrušová. (Rozhovor 5) Snaží se vyhýbat odpadům a děsí ji, jak to jde jen ztěžka. Tak se alespoň zbavuje koberců, aby si vystačila bez elektriky, jen s kýblem a hadrem, nepotřebuje myčku, mikrovlnku, soustředěně nakupuje české a lokální výrobky a ekologické prostředky na mytí používá už patnáct let. Jen prací prášek má normální, aby si poradil s tvrdou vodou v Pavlově. (Rozhovor 5) K šetrným postojům prý nijak nedošla, má je přirozené, její rodiče se tak vždycky chovali, dřív prý bylo vůbec více ošetřené plýtvání.

V prostorách Camphillu člověk naráží na ekologické prostředky na mytí, praní prádla, odpad se tu třídí. Víc zatím ale v tuto chvíli společenství neřeší. „Kdyby byl svět schopný poskytnout alternativu, ale to tady není zatím. Čistá energie. Jenom hra na ni – elektřina. Pak z bioplynových stanic, kde se ale část přímo pěstuje pro spalování.“ (Rozhovor 6) Zeleninu dodává farma v papírových pytlích, ale prý si ji pak často lidé dají ještě do igelitového sáčku, auto šetří, pracovního koně zapojují a s vděčností nakupují. „Beru i to, co nakupujeme v supermarketu jako vzácnost. Jako to, co země dala.“ (Rozhovor 6) O plýtvání tak nemůže být řeč.

Ekologické zemědělství versus ekologické chování v soukromí. Nemají už ekofarmáři toho „eka“ dost na to, aby ještě řešili doma recyklaci, šetrné mycí prostředky a další vymoženosti? Jisté je jedno. Uhlíkovou stopu létáním na dovolenou nepůsobí. Delší výlety než dva dny z farmy si totiž nemohou dovolit. Na otázku po osobní šetrnosti

všichni kývou hlavou a uznávají, že v tom mají jisté mezery, které se ale chystají zaplnit. Prý buď ale není čas, nejsou na to myšlenky. Obecně platí, že už z podstaty věci mají méně odpadů a to díky velké části vlastních nebalených výrobků. Autem jezdí jen z potřeby, protože zkrátka musí šetřit. Na farmě je každá koruna znát. Často také zmiňují, že vzhledem ke svému životnímu stylu ani nepotřebují moc vymožeností, spotřebního zboží, oděvů. Jedna z farmářek ale tuto otázku sleduje už patnáct let, zásobená je skutečně ekologickými prostředky a teď zmenšuje svou potřebu zrušením koberců, aby si vystačila bez elektřiny jen s kýblem a vodou. Rozdíl je i v plýtvání jídlem. Vše je vždy nějak využito.

3. 2. 16 Reakce okolí

Na rozhodnutí matky věnovat se zemědělství a navíc ekologickému se od začátku dívala i s bratrem s nedůvěrou, nakonec po ní firmu převzala. Teď už by neměnila. Stala se tak další ženou na statku v údolí, která nese nesnadný úděl rodu. Reakce přátel a rodiny Jindřišky Kopkové na její odchod na farmu se různily. „Někteří byli překvapení, někteří věděli, že buď se sem vrátím a budu tu hospodařit nebo se to časem zavře. Záleželo popravdě na tom, jakého si najdu partnera a zda bude ochoten jít na vesnici nebo budeme pracovat ve městě.“ (Rozhovor 1) Překvapení byli spíš přátelé manžela Jindřišky, kteří nečekali přechod z velkého podniku do zemědělství, kde bude dít. „Na druhou stranu tady dělá na svém, nezachraňuje nikomu cizí podnik.“ (Rozhovor 1) Těžší přechod měla přece jen zakladatelka Mlýnce Jaroslava Marková. Nejen, že z farmy odešel její manžel, ale dlouho to vypadalo, že se nedočká příchodu mladší části rodiny.

Sousedské reakce také nepatřily mezi nejmilejší. „Bylo to docela směšné pro okolí, mysleli si, že to musíme vzdát. Ti sousedi, takový to obecenstvo, co potřebuje divadlo. Už jenom proto, že jim to divadlo neumožním, tak jsem se toho drželi, i když už jsme večer brečeli, že už to nedáme. Ale ráno šli zase do chlíva.“ (Rozhovor 7)

Josef Sklenář si cení síly manželky, která s ním nese nejen všechny problémy na farmě, nepohodlný životní styl, ale i nové a nové výmysly včetně jednoho volebního období v zastupitelstvu města Jihlavy. To byl čas, kdy prý farmář rodinu opravdu odsouval. Reakce

na jeho způsob farmaření ale má hlavně od lidí zvenku, jiných farmářů, případně sousedů. Bojuje dlouho s nepochopením jeho metody přípouštění prasnic, která by byla použitelná a ekonomická ve všech chovech a přitom maximálně vychází vstříc pohodě prasat. Farmáři jsou k ní nicméně nedůvěřiví, i přes všechny Sklenářem přednesené důkazy a množství exkurzí v Sasově. Tragikomickými jsou pak reakce sousedů, kteří si stěžují, že sasovští plečkují pole speciálním strojem, takzvanou strunovou bránou a tak se práší. Když kolem nich ale jezdí zemědělec s postřikem, to už nevadí. (Rozhovor 2)

O reakcích okolí farmář Štěpánek příliš nemluví. Zmiňuje jako svého, v uvozovkách, úhlavního nepřítele megalomanského starostu z nedalekého městečka, který plánuje nedaleko vybudovat golfové hřiště a sjezdovku. V začátcích si zažil peripetie s původními obyvateli penzionu, který koupil. (Rozhovor 3) Osada moc sousedů nemá a i kdyby, Štěpánek by je pravděpodobně stejně neměl čas vnímat.

Podobně je tomu u pana Matouška. Občas prý někde zaslechl, že je blázen, ale žádné další příběhy o reakcích sousedů nemá. S otcem se ve způsobu pěstování názory rozcházela, ale ne nějak dramaticky. (terénní poznámky 4. 6. 2014)

Začátky farmy Pollau byly krušné pro celou rodinu. Otec Josef dělal dvě práce najednou, aby bylo možné se uživit, děti pomáhaly, jak se dalo, Jarmila Abrlová se snažila to všechno držet zuby nehty pohromadě. Chyběly peníze, chyběla energie, docházela i chuť. Rodina ale vše ustála a syn Josef se dokonce přidal k rodinnému hospodaření. Když se začalo farmě dařit, přišly zase nevraživé pohledy sousedů. Jarmila Abrlová vůbec nepředpokládala, jakou agresi může vzbudit cedule o biofarmě, kterou k Abrlovým umístila nadace Phare. „Ze začátku sem jezdila televize, rozhlas, exkurze. A to vzbudilo takovou nevolili některých místních, že jsme je zastínili.“ (Rozhovor 5) Sousedi prý těžko nesli, že nějací lidé z Vysočiny tady kážou o tom, jak se věnovat vinařství. „Přitom tady nikdo není starousedlík. Pavlov je typická dosídlená vesnice. Jen oni tu hold byli o trochu dřív než my,“ spíš se už usmívá nad reakcemi farmářka. (Rozhovor 5)

Pro spojení se sociální činností mají v Camphillu na své podnikání spíš dobré reakce. Důkazem je i množství dárců. Jaroslavovu rodinu, vzhledem k jeho různorodé minulosti,

změna v ekofarmáře nijak nepřekvapila, spíš u rodičů manželky byly určité otazníky. Avšak nic závažného. (Rozhovor 6)

Zdá se, že ekofarmáři nemají příliš času řešit reakce svého okolí. Občas se objevuje ťukání na hlavu, trocha závisti, ale bývá to rychle vyrovnáno pozitivními reakcemi. Těžce si musela prosazovat své podnikání jedna z farmářek, nakonec se, zdá se, vyplatila a na její farmu se vrátila zpět rodina. Pravdou je, že právě rodina často plným nasazením, které je na farmě, do jisté míry trpí. Přestože je ale například otec farmář neustále v práci, může tam s ním být neustále i děti. A často to tak bývá. Nakonec tak tráví rodina farmáře pohromadě mnohem víc času než běžná rodina.

3. 2. 17 Srovnání ekologického zemědělství ČR versus svět

„V Čechách si fungujeme všichni téměř stejně. Někdo líp, někdo hůř. Někdo má techniku, někteří se k tomu teprve hrabeme. Prostě motyka a pár strojů,“ vyjmenovává Jindřiška Kopková. (Rozhovor 1) Pokrok, který si v nedávné době dovolila spočíval v nakoupení krátkodobých rozložitelných rohoží, které ušetří hodně času na pletí. Do budoucna by se nebránila moderním ekologickým postřikům i plečkovacím strojům. Ve světě jsou podle ní v tomto o hodně dál.

Při srovnání se světem oceňuje Sklenář větší pohodu farmářů. Mají prý finanční, časové i personální rezervy, lepší servis v oboru, možnost nákupu biokrmiva, najmutí specialisty, který ví, jak krmit biočuníky. V cizině se tak může chovu biočuníku v malém věnovat klidně rodina po své práci. Sám musel začátky oddřít, obětovat spoustu času, což se děje i nadále, řešit problémy stylem pokus-omyl. Uznává, že šlo o zajímavější cestu, nicméně plnou stresu. Navíc zájem o tyto produkty je v Česku oproti světu zoufale menší.

Farmář ze Slunečné největší plus v zahraničním ekozemědělství vidí v servisu, který je poskytován tamnějším farmářům. „Tam jsou servisoví pracovníci těch farmářů. Opravdu jim poradí, jak dělat osevní postupy, když ten člověk má zájem, tak na to dovedou reagovat a pomůžou.“ (Rozhovor 3) Uznává, že ale i to už se u nás postupně lepší a blíží německým

standardům. (Rozhovor 3)

Zatímco většina farmářů oceňuje dobré servisní podmínky pro zahraniční farmáře, farmář Matoušek se spíše hrozí z toho, jak se ve světě z ekologického zemědělství stává megalomanský projekt. Z myšlenky zbývá cíl vypěstovat zdravou zeleninu, je jedno, že na obrovských výměřích s použitím megastrojů. Zcela se vytrácí jiné prvky ekologie jako návrat ke kořenům, péče o krajinu apod. (terénní poznámky 4. 6. 2014)

Čeští farmáři měli podle Abrlové po revoluci skvěle nakročeno. „Švýcaři nám říkali, že si mysleli, že se dvacet let nevzpamatujeme, ale když viděli, čeho jsme schopni, podpořili nás bezúročnými půjčkami. Prý aby se stali našimi přáteli, dřív než se staneme nepřáteli,“ usmívá se farmářka Jarmila. (Rozhovor 5) Bohužel ostatní- okolnosti, dotace, servisní zázemí pro farmáře- se u nás příliš dobře nevyvíjelo. „V Anglii funguje dobře kontrolní systém. Natvrdo. Když někdo udělá průšvih a je pojištěný, přežije to. Podruhé už ale zkrachuje, protože by si následky musel platit sám. Spolupracují mezi sebou, i když si třeba nemusí. Ta síla toho družstva tam je. Sami si třeba postavili zpracovnu, dodali si sýrařem,“ mluví o svých zkušenostech z Anglie Josef Abrle mladší. (Abrle ml. 12. 6. 2014 terénní poznámky) Poukazuje i na zcela jinou dotační politiku a servisní zázemí. „U nás poradci fungují na to, že se naučili chodit v byrokratickém labyrintu a tím vás provedou a za to si pak z grantu napíší peníze. Pozitivní dopad na sedláka je minimální. V cizině dělají kompletní servis. Sice si ho sedlák platí, ale oni přijdou, zmapují pozemek, navrhnou, co se dá prodávat, jak hospodařit na té půdě, navrhnou erozní opatření, konkrétní řešení. Tři týdny chodí na farmě a pak sedlákově dají výstup, podle kterého může zcela konkrétně postupovat,“ vypichuje další výhody syn Abrlových. (Abrle ml. 12. 6. 2014 terénní poznámky)

Vedoucí zahradník z Kopist pozoruje dění v ekologickém zemědělství spíše kriticky než inspiračně. Jako pozitivní vidí to, že na „západě společnost už více vnímá, že při koupi biozeleniny platí především za to, jak je s půdou zacházeno. Ta zdravá zelenina už je vlastně takovým odpadem toho procesu.“ (Rozhovor 6)

Čeho se ale obává je technologizace v ekozemědělství. „To co jsem viděl na některých biostatcích, to už byl brutální způsob hospodaření. Obrovský mašiny, sklízecí stroje, málo zaměstnanců. To je problém té technologie, pustíš ji tam a už to pak řídí nějaký

technokratický impuls, který není z člověka. Svět velkých strojů a stopadesátihektarového hospodářství, které jede jenom cibuli a řepu, tu pak vyváží do pryč do Rakouska a Anglie. A padesát procent přeorá, protože je jiná velikost, než oni potřebují.“ (Rozhovor 6) Zároveň rozvíjí tezi, že zanedlouho už každý bude ekologickým zemědělcem. A bude to přitom probíhat za participace agrotechnického i chemického průmyslu. „Rezervoár povolených látek v ekologii je už v Německu dost široký.“ (Rozhovor 6) To už ale pro Jaroslava Lenharta není ekologické zemědělství.

Servis, servis, servis. Na jeho kvalitu v zahraničí oproti České republice nejvíc upozorňovali farmáři v této otázce. Ukázalo se, že prakticky všem chybí dobrý poradce, který by nepomáhal jen s kličkováním byrokratickým bludištěm, ale obhlédl farmu, postupy, poradil konkrétní kroky ke zlepšení stavu, byl skutečným odborníkem na ekologické hospodaření. Zmiňovaná byla i lepší dotace zahraničních farmářů a tím méně práce, více životní pohody, peníze na nové technologie, stroje apod. Jen jeden farmář se právě vůči těmto pokrokům výrazně ohradil a vyšel s obavou, že se tak ekologické zemědělství stává něčím zcela jiným a ztrácí se aspekt péče člověka o krajinu. Nastupují stroje, monokultury a nakonec i zapojení chemického průmyslu ač s povolenými šetrnějšími postřiky.

3. 2. 18 Budoucnost, plány

Péct buchty, starat se o vnoučata, konečně okrášlovat údolí, trhat kopřivy. To je sen zakladatelky Mlýnce Jaroslavy Markové, která má už je kousek do důchodu. Mnohem pravděpodobnější se ale zdá, že bude dál trávit dlouhé dny v zahradnictví. Jiné cíle na tomto místě si vytyčila její dcera: dostat zahradnictví do vyváženého finančního hospodaření, nemusí být výdělečné, ale zachovat si ho vzhledem k světové situaci a výhodě být samozásobitelští, vystavět skleníky, mlékárnu a bourárnu. Zkrátka stát se statkem se vším všudy. Navíc ještě přichází s plánem vyhovět poptávce po biozelenině i v období, kdy Mlejneček úrodů nenabízí, a to dovozem z Rumunska a Bulharska. „Musím přece uživit tenhle ansámbl,“ dodává Jindřiška Kopková. Na jednom cíli se s matkou shodnou zcela. Obě si přejí, aby se jejich potomci na farmě už tolik nenadřeli.

„Nechci teď nic rozjíždět, chci věci dotahovat,“ slibuje si sasovský majitel. Období obřích investic tak možná na chvíli ustane, ale plánů je stále hodně, až se musí farmář krotit. Chystá se dořešit takzvanou separaci rostlin i na jiných rostlinách než na vojtěšce, to jest „oddělování lupínků od stonků, kdy v lupínku je mnohem více živin“. (Rozhovor 2). Doufá, že se tak dočká kvalitních krmných směsí i z lupínků konopí. Stále myslí na výzkumné projekty, ale i na komunální politiku, ač sám sobě slíbil, že do zastupitelstva už nepůjde.

Dostavěl co chtěl, doplácí hypotéky a chystá výstavy a rozjezd penzionu s restaurací. Ke spokojenosti chybí Pavlovi Štěpánkovi ještě ty koně, které si přál už v dětství, a nadšení zaměstnanci. (terénní poznámky 14. 6. 2014)

Výhledy pana Matouška teď závisí na pojetí zákona, zda jeho farma bude i nadále splňovat podmínky. Dál ale bude experimentovat, filosofovat, obohacovat půdu a radovat se z humusu.

„Už nechci zvyšovat produktivitu, to je katastrofa, to už nefunguje. Spíš vidím, co máme zlepšovat,“ říká o plánech farmy Abrlová. (Rozhovor 5) Ráda by přesunula provoz do nové budovy, konečně dotáhla stavební řízení, které řeší už léta, vylepšila by sklad výrobků, líbily by se jí i nové etikety. Také pracuje na certifikaci pro biodynamické hospodářství, ale stále ji v tom zdržují papíry a provozní problémy.

Družstvo, dát se dohromady, spolupracovat dál zůstává jejím přáním do budoucna. Věří, že pak by ekofarmáři měli skutečně svoje místo na trhu, nemuseli by se podbízet praktikám řetězců, nechávat přelepovat svoje etikety, ustáli by tlak větších výrobců apod. I na úplném konci si neodpustí přání: „Není potřeba chrlit, mít milionový, miliardový zisky. Ty velké firmy jsou v deseti, dvaceti zemích. No a co. Jsou šťastnější? Proč nemůžeme mít jeden velký podnik, deset středních a sto malých. Já jsem pro to budovat svoji zemi, podporovat jeden druhého, pěstovat vztahy, lokalizovat. Ne globalizovat. A myslím si, že to musí přijít, aby se svět úplně nezbláznil.“ (Rozhovor 5)

Jedním z probíhajících plánů Camphillu je dostavět dům s dílnami a vrchním obyvatelným patrem pro novou sociální činnost. „Zřejmě by to mělo být bydlením pro seniory, plus je tam byt pro pečovatelskou rodinu,“ uvažuje Lenhart. (Rozhovor 6) V hlavě vidí Lenhart se ženou

Žanetou někoho, kdo by s nimi spolunesl myšlenku společenství a vzal by za své sociální aspekt farmy. „Věřím, že jsou někde lidi, kteří tu mají místo, ale ještě se sem osudově nedostali,“ dodává Lenhart. (Rozhovor 6) V Camphillu se mluví také o zřízení waldorfské školky přímo v Kopistech, otevření „svíčkárny“ – dílny s výrobou svíček-, postupu v opravě vedlejšího přikoupeného statku. A na poli je také stále co budovat. (terénní poznámky 4. 6. 2014)

Plány jednotlivých farmářů lze těžko zobecňovat. Dá se říct snad jen to, že každý má v hlavě stále nové nápady. Objevuje se únava z čerpání dotací a spíše zaměření se na dotahování a vylepšování stávajícího stavu, doplacení dluhů. A konečně klidné žití na vybudovaném místě.

3. 2. 19 Předání potomkům

Samostatnou podkapitolu si zaslouží otázka předání farmy budoucí generaci. Mezi ekofarmáři jde o velké téma.

Jindřiška s manželem na farmě prý už zůstane, u malé uvidí, co si vybere. Zatím ale věří, že předpoklady pro farmaření má. Nic jiného jim ani nezbyvá. Není vlastně nikdo jiný, kdo by podnik převzal. „Musí chtít sama, jinak by to stálo za starou bačkoru. A věřím, že než dospěje, tak to dostaneme do stavu, kdy už se bude moct věnovat i něčemu jinému vedle toho farmaření. Že už to nebude mít tak těžké jako já s manželem.“ (Rozhovor 1) Zatím malá pobíhá po dvoře, zahradě apastvinách v holínkách. Když máma nahání krávy, které utekly, utíká nešťastně s kbelíkem pro pomoc, že se musí jít dojit a kdejakou rostlinu už také pozná.

V předání farmy vnučce věří i Jaroslava Marková, ale nechává zaznívat svá „ale“. „Malá je tu šestá ženská v pořadí. A zase bude muset shánět chlapa, který by tu byl s ní. Zatím to žádný moc dlouho nevydržel. Mám pocit, že se tu ta dřina zlomí, až když se tu narodí mužskej.“ (Rozhovor 7)

To v Sasově se nebude potomkům dávat nic zadarmo. Josef Sklenář tvrdí, že pokud někdo jeho děti bude chtít pokračovat, bude otci vyplácet rentu. „A já budu konečně jezdit po světě.“ (Rozhovor 2) Předtím je ale chce , rozhodně poslat do světa, aby prý „vypadli z

tohodle prdelákova, zamindrákovanyého státu“ (Rozhovor 2) a když se vrátí, třeba bude jejich zájem trvat dál. Teď už se totiž čile na farmě pohybují a pomáhají. Zároveň se jich ale dotýkají i všechny starosti. „Většinou ty stresy odnáší rodina, mám skvělou rodinu, ale může se stát, že mi řeknou: tatko, ty ses zbláznil, to já nehodlám absolvovat.“ (Rozhovor 2)

„Z Davídka mám hroznou radost. On tím tady žije, on nechce ani nikam jet. Ani na plovárnu. Ne, tati, já chci být na farmě. Já se mu, jak můžu, věnuju, děláme spolu skoro všechno.“ (Rozhovor 3) Den na farmě Slunečná potvrdil, že zatím je velká naděje, že následovník zde vyrůstá. Běhá všude za tátou, sbírá mandelinky, upozorňuje na nedostatky, i když je mu teprve pět. (terénní zápisky 16. 4. 2014) Přesto si farmář Štěpánek přeje, aby šel jeho syn nejdřív studovat umění, aby se podíval po světě.

František Matoušek nemá vlastní děti, ale počítá s tím, že hospodářství převezme synovec, a to i s tím, že nebude pokračovat v jím nastavené myšlence. Už teď mu trochu pomáhá a připouští, že bude hnojit a možná používat i trochu chemie. „No já mu nemůžu říkat, jak to má dělat. To je moje přesvědčení, ne jeho. To byla moje cesta, on má svojí. Zjednoduší si to, nenadře se tolik, nebude se tahat s úředníkama,“ uzavírá překvapivě farmář Matoušek.

V případě Abrlů se nějakou dobu o předání farmy nemusí starat. Mladý syn se do hospodářství už plně zapojil a nějakou dobu tak zůstává jistotou, že bylinky i biovíno od Abrlů budou. I přes všechny útrapy, které si děti Abrlovy zažili v přímém přenosu, dokonce i dcera zůstala v oboru – učí na zemědělské škole v jižních Čechách.

„Nemám žádné iluze o svých synech, potomcích, že by pokračovali. To vůbec nedokážu vidět. Bude se je snažit podpořit v tom, co ve světě budou chtít dělat,“ uzavírá Jaroslav Lenhart ze Svobodného statku na soutoku.

Předání farmy potomkům plánuje až na kopistskou výjimku, kdy farma není dědictvím rodiny, každý z farmářů. U Abrlových již k částečnému předání došlo, stejně jako v Mlýnci, kde doufají, že malá dcerka také bude pokračovat. Shodují se však s farmáři ze Sasova i ze Slunečné, že by potomci nejdřív měli vylétnout do světa. Pak se snad rádi vrátí. I samotář pan Matoušek z Brzkova předání plánuje. Zaučuje synovce a raději

nečeká, že bude pokračovat v jeho stylu hospodaření. „To byla moje cesta, ne jeho.“ A co zaznívá všude?

„Snad to budou mít lehčí.“

4. ZÁVĚR

Při výzkumu ekologických farem v České republice se přede mnou otevírala další a další témata. Aspektů, které by bylo zajímavé prozkoumat bylo mnoho a mnoho, z kódování však nezbývalo než vybrat ty, které se nejvíce dotýkaly hlavní vytyčené otázky: jaké jsou motivace ekologických zemědělců, proč se pustili do mnohdy obtížného podnikání, často i v nepříliš úrodné krajině, někdy i bez zemědělského vzdělání? Co vše ovlivňovalo jejich volby, rozhodnutí, kroky v budování farmy. Jaké překonávaly překážky v pokračování v podnikání, co jim naopak usnadňovalo cestu. Byly to dotace? Bylo to vzdělání? Byla to podpora rodiny především?

Ptala jsem se po jejich příběhu, příběhu jejich farmy, jejich rodiny, jejich snů. Po poměrně intimních okolnostech jejich života. Nechala jsem se provádět jejich domovem, po jejich půdě, seděla jsem s nimi u jídla, strávila u nich někdy i více dní. Byla jsem vpuštěna do jejich světa a kladla jsem jim své otázky. I přes vzácnost jejich času, na farmě je každá minuta drahá, mi vždy věnovali alespoň hodinu, dvě soustředěného času, nemluvě pak toho, který jsem s nimi, jejich rodinou, zaměstnanci strávila na poli či v zahradnictví. Postupně se tak přede mnou otevíralo šest originálních příběhů, šest bojů, šest prostorů k životu, šest životů. A k tomu mnoho jejich odrazů, náhledů na množství témat, s kterými se ekologičtí zemědělci v každodenním bytí potýkají.

Vztah k místu, důsledky předchozího režimu, rozdělení rolí na farmě, vztah se zákazníky, krizové okamžiky, státní zásahy, reakce okolí, výhledy do budoucna. To jsou jen některé z kódů, které jsem se pokusila rozluštit. S velkou pokorou musím předkládat výsledky svého výzkumu a své interpretace, protože nejsou jen obrazem jakýchsi případů, ale obrazem konkrétních lidí žijících na konkrétních místech, kteří navíc dovolili, abych použila jejich skutečná jména a vyprávěla jejich osobní příběhy.

Místa, na kterých vybraní farmáři hospodaří, jsou vždy místy, ke kterým mají silný vztah. Pokud ne, tento vztah intenzivně hledají a prožívají. Kvalita podmínek nehraje pro volbu místa příliš velkou roli, důvody pro usazení bývají u ekologických farmářů čistě emocionální. Předpokládala jsem, že část farmářů nebude mít zemědělské kořeny. Nakonec byly

dohledatelné u všech zúčastněných, dva dotazovaní ale neměli žádnou zemědělskou zkušenost, ani zprostředkovanou z rodiny, od prarodičů. Odlišnosti ve fungování od ostatních farmářů byly přesto minimální. Mnohem více určující se ukázala být přítomnost či absence vzdělání. Farmáři, kterým toto chybělo, doplňovali znalosti četbou knih, inspirací u jiných farmářů, ale především metodou pokus-omyl. Dopustili se mnoha chyb, ale zároveň přiznali, že do některých věcí, které teď sklízí úspěchy, by se nikdy nepustili, náročnost procesu by je předem odradila. Vzdělání se tak ukázalo jako stimul k experimentům a neotřelým postupům, který zvláště u ekofarmaření může být velmi důležitým prostředkem například pro propagaci farmy.

Všechny sledované farmáře do jednoho určitým způsobem ovlivnila změna režimu. Buď se jim zpátky vrátila půda předků, aby mohli začít hospodařit, jiní zase naopak dostali šanci odkoupením statku či pozemků v náhradních restitucích. Neprokázalo se ale, že by socialistický způsob hospodaření s množstvím strojů, chemických prostředků, hnojiv byl důvodem proto, aby svou farmu vedli jinak. Důvodem k ekologii nebylo vyhranění se proti konvenčnímu zemědělství, alespoň ne vědomě. Nikdo z farmářů ale zároveň ani trochu nesympatizuje s komunistickou stranou.

Prosazení na trhu byla otázka, kterou řeší farmáři neustále. Snad až na jednoho z nich, u kterého příjem z produktů tvoří jen malé procento zisku. Malé množství, které vyrobí, se rozebere jednoduše. Všichni ale začínali prodejem z dvora, bedýnkami, trhy. Až na dvě výjimky dávají farmáři část své produkce distributorům, ovšem těm se zaměřením na bio. U jedné z farem tato část je převážnou částí produkce. Přesto se všichni shodují, že základem je pro ně osobní kontakt se zákazníkem a získaný koncový zákazník je jistota navěky.

Každá ze zkoumaných farem prošla za dobu své existence nějakou zásadní krizí. Zápavy, nákup nekvalitního drahého výrobku od podvodníků a následné splácení hypotéky, neodhadnutí zájmu trhu a obrovská ekonomická ztráta. To jsou chvíle, o kterých farmáři mluví jako o těch, kdy chtěli skončit. Ukončení těchto krizí často spojují s velkým osobnostním posunem, někdy až ve spojení s jemně mystickým zážitkem.

Velkým tématem pro ně jsou státní zásahy, byrokracie, dotace. Očekávala jsem horu stížností

na přílišné papírování, nelogické zákony, bála jsem se, že podstatná část rozhovoru může probíhat v duchu těchto stížností. Nestalo se. Ekozemědělci měli výhrady, ty byly ale jasné, výstižné, promyšlené, chytré, vedoucí k věci. Všichni byli velice znalí tématu. Hlavním zklamáním se ukázalo být špatné nastavení plošných dotací, kde v podstatě na úkor jich, dostávají peníze podnikatelé, kteří k ekologii nemají žádný vztah, často se jí dokonce vysmívají, ale pořídili si pár kusů dobytka a rozsáhlé pastviny, kde vedou takzvaný trvalý travní porost. Ani toto znechucení nicméně nevede k rezignování nad jejich věcí.

Nenaplnil se předpoklad, že u některých farmářů hrály zásadní roli dotace, aby se vůbec do ekologického zemědělství pustili. Nevydala jsem se totiž k takzvaným pastvinářům. U „mých“ šesti farmářů tento aspekt byl až druhotný, u některých se vůbec neobjevil. Na otázku, proč zvolili eko, vlastně těžko hledali odpověď. „Já nevím. To tak přirozeně,“ byly nejčastější reakce. Když jsme se ale společně zamýšleli nad hlubšími důvody, opravdu se ukazovalo, že těmto lidem byl dán vztah ke krajině už od dětství, vyrůstaly v prostředí, které je v tomto budovalo, nebo si v dospělosti prošli složitou cestou, například i drogové závislosti, která jim přeorala priority, navadila je dělat něco, co má smysl. A co má větší smysl, než tvořit něco tak zcela konkrétního jako pracovat s půdou a pomoci vyrůst tomu jedinému, co vedle vody skutečně bezpodmínečně potřebujeme? Právě tahle otázka ve mně zůstává už od prvního rozhovoru. Právě u farmářů se objevovala velká míra skromnosti, v některých případech možná vynucená nedostatkem prostředků, ale také minimální potřebou věcí ve chvíli, když člověk žije na statku.

Velkým tématem, vhodným snad na samostatnou práci, rozvinutým do hluboké diskuse na jednom ze statků, se stalo směřování ekologického zemědělství v příštích letech. Zatímco ostatní farmáři zdůrazňovali vyšší kvalitu servisu v zahraničí, lepší podmínky pro ekologické zemědělce, inteligentnější systém dotací, dá se říci, samé superlativy, zde zazněla naopak obava, kam směřují ekofarmáři v cizině. Velké výměry, na nich monokultury, obrovské stroje, ekologická hnojiva a postřiky, čilá spolupráce s agrotechnickým i chemickým průmyslem. Konvenční zemědělství v bleděmodrém. Ekologické zemědělství přitom zatím v Česku, zdá se, nese ideál znovunavrácení půdy člověku, jeho rukám, motyce, ideál starosti o krajinu, citlivost ke zdrojům a osobní přístup k zákazníkovi. Právě čeští ekologičtí zemědělci, kteří nepasou po plošných dotacích na vysoké výměry, jsou vlajkovými loděmi,

kteře ve své ryzosti a přizemnosti v nejlepší slova smyslu mohou přispět ke změně pohledu na poslání zemědělece a k jakési renesanci tohoto povolání.

Seznam literatury

Knihy:

ABRLOVÁ, Jarmila. S.d. *Bio z Pálavy pro chuť a pro zdraví*. S.l.: s.n.

ABRLOVÁ, Jarmila. S.d. *Ekologické hospodářství rodiny Abrlovy*. S.l.: s.n.

BERANOVÁ, Magdalena; KUBAČÁK, Antonín. 2010. *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri.

CORSINI, Raymond J. 2002. *The dictionary of psychology*. New York, N.Y.: Brunner/Routledge.

DITTRICHOVÁ, Šárka; HEŘMANSKÁ, Ivana; ROZSYPAL, Roman. 2008. *Lištičky na vinici. Program rozvoje venkova a příčiny stagnace bioprodukce*. Praha: Galén.

DUDÁK, Vladislav; PAVELKA, Zdenko. 2012. *Agroturistika v České republice*. Praha: Novela Bohemica.

GOLDBERG, B.: *The Hypocrisy of Organic Farmers*. AgBioWorld. Retrieved 2007-10-10.

HARTL, Pavel. 1996. *Psychologický slovník*. Praha: Jiří Budka.

HENDL, Jan. 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody, aplikace*. Portál. Praha

HOLMGREN, David. 2006. *Permakultura. Principy a cesty nad rámec trvalé udržitelnosti*. Svojanov: PermaLot.

HRADIL, Radomil. 2011. *Co je biologicko-dynamické zemědělství*. Praha: PRO-BIO LIGA.

JAKRLOVÁ, Jana; PELIKÁN, Jaroslav. 1999. *Ekologický slovník terminologický a výkladový*. Praha: Fortuna.

KASSIN, Saul. 2007. *Psychologie*. Praha: Computer Press.

KLAPILOVÁ, L. 2011. *Dopady evropeizace na ekologické zemědělství v České republice*. Brno: MUNI.

KOLEKTIV. 2003. *Křížem krážem českým Bio světem*. Praha: MZe ČR ve spolupráci se Svazem PRO-BIO.

KOLEKTIV. 1993. *Ročenka organického zemědělství*. Praha: Nadace pro organické zemědělství FOA.

KOLEKTIV. 2000. *Decennium aneb 10 let svazu PRO-BIO a ekologického zemědělství v ČR*. Praha: PRO-BIO.

KOUTNÁ, P.. 2006. *Ekologické zemědělství*. Brno: MUNI.

LACKO/BARTOŠOVÁ, M. a kol. 2005. *Udržitelné a ekologické polnohospodárstvo*. Nitra: SPU Nitra.

LIBROVÁ, Hana. 1994.. *Pestří a zelení. Kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Brno: Hnutí Duha a Veronica,

LIBROVÁ, Hana. 1987. *Sociální potřeba a hodnota krajiny*. Brno: Spisy FF UJEP.

LIBROVÁ, Hana. 2003. *Vlažní a váhaví: Kapitoly o ekologickém luxusu*. Brno: Doplněk.

LOMBORG, Bjorn. 2005. *Skeptický ekolog*. Praha: Dokořán.

MARVANOVÁ, E. 2011. *Role žen v ekologickém zemědělství*. Brno: MUNI.

MICHALOVÁ, Anna a kol. 2001. *Česká biokuchařka*. Praha: Fontána ve spolupráci s PRO-BIO Svazem ekologických zemědělců.

MOUDRÝ, Jan. a kol. 1994. *České biopotraviny*. Praha: Nadace FOA a Ministerstvo zemědělství ČR.

NAKONEČNÝ, Milan. 1996. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia.

NEUERBURG, W., PADEL, S. a kol. českých autorů. 1994. *Ekologické zemědělství v praxi*. Praha: Nadace pro organické zemědělství FOA a MZe ČR.

NOVOTNÁ, Hedvika. 2014. *Kvalita a etika kvalitativního výzkumu*. FHS.UK. (Online dostupné z <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=684> ke dni 24.5.2014).

REGIONÁLNÍ ROZVOJOVÁ AGENTURA ŠUMAVA. 2012. *Doma na Šumavě*. Stachy: Regionální rozvojová agentura Šumava.

REGIONÁLNÍ ROZVOJOVÁ AGENTURA ŠUMAVA. 2013. *Šumava. Originální produkt*. Stachy: Regionální rozvojová agentura Šumava.

RYNDA, Ivan. 2012. Studie 4.4.: *Ochrana životního prostředí a trvale udržitelný život*. FHS. UK. Praha

RYNDA, Ivan. 2014. *Přednáška*. Praha.

SKLENÁŘ, Josef. S.d. *Jak se žije bio na Českomoravské vysočině*. . S.l.: s.n.

ŠVARŤÍČEK, Roman., ŠEDOVÁ, Klára. a kol. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.

URBAN, Jiří. 2003. *Ekologické zemědělství: učebnice pro školy i praxi I. díl: Základy*

ekologického zemědělství, agroenvironmentální aspekty a pěstování rostlin. Praha: MŽP.

VLAŠICOVÁ, Eliška. 2013. *Biodynamické zemědělství u nás a ve světě*. Praha: ZČU.
(Dostupný na http://tt.pef.czu.cz/Files/5_printVersion_367.pdf, 6.4.2014)

YIN, Robert K. 2003. *Case study Research: Design and Methods (Applied Social Research Methods)*. Sage.

Zákon č.242/2000 Sb. o ekologickém zemědělství s prováděcími vyhláškami a s komentářem – vydalo MZe ČR 2001, 78 stran.

Internet:

<http://antroposof.sk/> (Online dostupné k 12. 6. 2014)

www.biofarma.cz/ (Online dostupné k 15. 6. 2014)

<http://www.bioinstitut.cz/> (Online dostupné k 14. 6. 2014)

<http://www.biokvalita.cz/> (Online dostupné k 14. 6. 2014)

<http://www.biooo.cz/> (Online dostupné k 20. 6. 2014)

<http://www.bio-produkty.cz/> (Online dostupné k 20. 6. 2014)

<http://www.ceskyfarmar.cz/> (Online dostupné k 20. 6. 2014)

<http://eagri.cz/> (Online dostupné k 13. 4. 2014)

<https://www.facebook.com/groups/maringotka/> (Online dostupné k 10. 6. 2014)

www.mlynec.blog.cz/ (Online dostupné k 10. 6. 2014)

www.mlynec.eshop-zdarma.cz/ (Online dostupné k 10. 6. 2014)

<http://natura.baf.cz/> (Online dostupné k 10. 4. 2014)

<http://www.regionalni-znacky.cz/> (Online dostupné k 15. 6. 2014)

www.volny.cz/mlynec (Online dostupné k 10. 6. 2014)

<http://www.vysocina-news.cz/> (Online dostupné k 20. 6. 2014)

Přílohy

Příloha 1

Fakulta humanitních studií UK

katedra magisterského oboru

Sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

- Jméno studenta, tituly: Bc. Lenka Vocílková
- Osobní číslo (UČO): 16267415
- Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2011
- Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok): září 2011
- Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny:

Nakladatelství Baobab – profil nakladatelství, jeho mediální obraz a postavení na českém knižním trhu, FSV UK, obor Žurnalistika, Praha 2011

- Předběžný název DP: Obraz českých ekofarem po roce 89. Motivace českých farmářů k nekonvenčnímu zemědělství.
- Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]):

Po roce 89 byla půda částečně navrácena do rukou původních majitelů, právě z nich vzešla i část farmářů z odlišným přístupem k půdě. V té době nastala první vlna potřeby českých zemědělců vyhranit se proti konvenčnímu zemědělství, které určitým způsobem symbolizovalo komunistickou éru (nezdravé potraviny, družstva apod.) Příchod trendu „bio“ zvláště po roce 2000 lze považovat za další vlnu, stejně jako současný trend návratu k přirozenému jakožto zdravému, správnému, atd. Práce se proto bude zabývat „mapováním“ vzniku českých ekofarem, hledat faktory jejich vzniku a specifika českého ekofarmaření.

- Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]):

Diplomová práce bude mít charakter multipřípadové studie šesti záměrně vybraných českých ekofarmářů – případně farmářských rodin, které se rozhodly pro ekofarmaření v době po roce 1989 do nyní. Vzorek bude vybrán záměrně pro dosažení co největší diversity (restituent, dříve konvenční farmář či z farmářské rodiny, životní styl apod.).

Práce se bude ptát po motivacích těchto šesti ekofarmářů, ale zároveň chce baterií otázek dojít ke zjištění dalších aspektů ekologického farmaření, fungování šesti českých farem a jejich srovnání (míra šetrnosti, pocit uspokojení, reflexe zvenčí, vystřízlivění, vzdělání farmářů, pokus-omyl, inspirace historickou zkušeností, spojení ekofarmaření s komunitními či kulturními akcemi apod.)

Získáme tak informativní obraz polistopadového přístupu k nekonvenčnímu hospodaření.

- Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2-4 na výběr); pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém:

Zjistit motivace českých farmářů pro ekologický způsob farmaření.

Předpoklad je, že je jednodušší věnovat se konvenčnímu zemědělství, které někdy bývá zděděné (jako stav hospodářství i jako návyk). Naopak právě ekofarmáři často nebývají ze zemědělských rodin, dokonce ani nemají zemědělské vzdělání. Mají k této činnosti odlišné motivy, které nejsou dané jen potřebou uživit se, pracovat, ale hraje zde větší roli motiv seberealizace, naplnění zvoleného životního stylu apod.

Roli v tomto může hrát i dějinný vývoj v naší zemi (před listopadem 89 vs. po něm).

Ekofarmaření bývá často doplněno o další činnosti – komunitní, kulturní, vzdělávací.

Jaký vliv na motivace farmářů mají grantové programy? („Chtěl jsem a proto to dělám.“ vs. „Byla příležitost a proto jsem se rozhodl chtít.“)

- Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity:
 - kvalitativní otevřený výzkum; systematická komparace; multipřípadová studie
 - výběr zkoumaného vzorku šesti ekofarmářů kombinací metody snowball a řízené metody na základě vstupních předpokladů co největší diversity, za účelem získání co nejrozličnějších přístupů k ekofarmaření
 - (z farmářské rodiny, z města, restituent, odborné vzdělání, neoborník, komunitní prvek apod.)
- Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. *praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi* atd.):

Cílem práce je vyhledat a shrnout data a vytvořit komplexní obraz o českém ekologickém farmaření. Práce prozkoumá motivace, které vedou v českém kontextu k rozhodnutí hospodařit ekologicky. Nakolik zde hraje roli vliv zkušenosti s hospodařením, ideovým zaměřením zakladatelů farmy, před- a polistopadový vývoj a přístup k zemědělství, vztah k půdě, ...
- Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (*vědecká „přidaná hodnota DP“*):

Práce bude komplexním postihnutím ekologického farmaření na našem území. Zatím se mi nepodařilo nalézt práci věnovanou tématu ekologického zemědělství v České republice, jež by se pomocí kvalitativních metod zabývala přímo konkrétními ekofarmáři ze zaměřením na jejich motivace. Práce tak přinese pohled do zákulisí českých ekofarem, pomůže nahlédnout okolnosti jejich vzniku tohoto současného fenoménu a jeho fungování v českých podmínkách, odlišných od zemí, kde má ekologické farmaření hlubší kořeny, neovlivněné řízeným komunistickým hospodářstvím.
- Jaké bude (bude-li) jejich *teoretické* zobecnění a přínos:

Práce odhalí důvody vzniku českých ekofarem, motivace českých ekofarmářů (výdělek vs. životní filosofie). Práce tak může být odrazovým můstkem pro širší kvantitativní výzkum.
- Struktura DP (*předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol*):

Úvod

Obsah

Teoretická část

- definice pojmů (ekologické zemědělství, ekofarmář, motivace, faktory, ...)
- ekologické zemědělství
- ekologické zemědělství v českých podmínkách

Praktická část

Vyhodnocení multipřípadové studie v následujících kapitolách, interpretace rozhovorů

Standardizované kapitoly řazené dle jednotlivých ekofarem – příběh farmy, diskuse, závěr

Závěr

- Předběžná bibliografie k tématu:

DEMO M. a kol.: Projektovanie trvalo udržateľných poľnohospodárskych systémov v krajine. Vysokoškolská učebnica SPU Nitra, SPU Nitra, 723s.

DLOUHÝ, J., PETR, J.: Ekologické zemědělství. Vydalo zemědělské nakladatelství Brázda 1992, 290 stran.

HRADIL, R. a kol.: Česká biozahrada – Hradil, R. a kol., vydavatel Fontána ve spolupráci s PRO-BIO Svazem ekologických zemědělců 2000, 184 stran.

GOLDBERG, B.: The Hypocrisy of Organic Farmers. AgBioWorld. Retrieved 2007-10-10.

KOLEKTIV: Křížem krázem českým Bio světem – vydalo MZe ČR ve spolupráci se Svazem PRO-BIO 2003, 15 stran.

KOLEKTIV: Ročenka organického zemědělství – vydala Nadace pro organické zemědělství FOA 1993, 150 stran.

KOLEKTIV: Decennium aneb 10 let svazu PRO-BIO a ekologického zemědělství v ČR. Vydal PRO-BIO Svaz ekologických zemědělců 2000, 150 stran.

KOLEKTIV: Bulletin ekologického zemědělství. Vydává PRO-BIO Svaz ekologických zemědělců.

KOLEKTIV: Sedmá generace. Vydává Hnutí DUHA.

LACKO/BARTOŠOVÁ, M. a kol. (2005): Udržatelné a ekologické polnohospodárstvo, SPU Nitra.

LIBROVÁ, H.: Pěstí a zelení. Kapitoly o dobrovolné skromnosti, Brno: Hnutí Duha a Veronica, 1994, 218 s.

LIBROVÁ, H.: Sociální potřeba a hodnota krajiny. Brno: Spisy FF UJEP, 1987, 135 s.

LIBROVÁ, H.: Vlační a váhaví: Kapitoly o ekologickém luxusu. Brno: Doplněk, 2003, 320 s.

LOMBORG B. (2005): Skeptický ekolog. Praha, 588s.

MICHALOVÁ, A. a kol.: Česká biokuchařka. Vydavatel Fontána ve spolupráci s PRO-BIO Svazem ekologických zemědělců 2001, 176 stran.

MOUDRÝ, J. a kol.: České biopotraviny. vydala nadace FOA a Ministerstvo zemědělství ČR 1994, 96 stran.

NEUERBURG, W., PADEL, S. a kol. českých autorů: Ekologické zemědělství v praxi. Vydala Nadace pro organické zemědělství FOA a MZe ČR 1994, 470 stran.

PAULL, J.: From France to the World: The International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM). Journal of Social Research & Policy, 2010, 1(2):93-102.

SAMSONOVÁ, P., ŠARAPATKA, B., URBAN, J. (2005): Přínos ekologického zemědělství pro kvalitu podzemních a povrchových vod. PRO-BIO Šumperk, 45s.

Zákon č.242/2000 Sb. o ekologickém zemědělství s prováděcími vyhláškami a s komentářem – vydalo MZe ČR 2001, 78 stran.

Diplomové práce:

KOUTNÁ, P.: Ekologické zemědělství. MUNI, Brno 2006.

KLAPILOVÁ, L.: Dopady evropeizace na ekologické zemědělství v České republice. MUNI, Brno 2011.

MARVANOVÁ, E.: Role žen v ekologickém zemědělství. MUNI, Brno 2011.

Webové zdroje:

www.pro-bio.cz – Svaz ekologických zemědělců PRO-BIO – informace z oblasti ekologického zemědělství a biopotravin, adresář ekozemědělců, kalendář akcí, inzerce, nabídka literatury, knihovna on-line, tiskové zprávy a další.

www.kez.cz – KEZ o.p.s., Kontrola ekologického zemědělství – organizace, která zajišťuje odbornou nezávislou kontrolu a certifikaci v systému ekologického zemědělství. Přehledy, statistiky, pseudobiopotraviny a další.

www.env.cz – Ministerstvo životního prostředí ČR

www.mze.cz – Ministerstvo zemědělství ČR www.uzpi.cz – Ústav zemědělských a potravinářských informací

www.eceat.cz – Evropské centrum pro ekoagroturistiku

www.biopotraviny.cz – Klub přátel biofarem

<http://lea.ecn.cz/> – Liga ekologických alternativ

www.pro-bio.cz/bioliga – Informační centrum PRO-BIO Ligy na ochranu spotřebitelů potravin a přátel ekologického zemědělství

- Předpokládaný vedoucí DP: PhDr. Ivan Rynda
- Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zázemí, praxe a zájem studenta):¹

Osobní zájem o téma, vhlad do tématu a znalost tématu.

¹nepovinné

Jinonice 30. dubna 2013

diplomant

vedoucí DP

vedoucí katedry SKE

Příloha 2

Polostrukturovaný rozhovor k diplomové práci

Obraz českých ekofarek po roce 89. Motivace českých farmářů k nekonvenčnímu zemědělství.

Popište mi, prosím, příběh Vaší farmy, Vašeho podnikání od počátku do přítomnosti.

(po startovní otázce následují doplňující a upřesňující otázky, pokud již na ně nebude zodpovězeno ve vlastním příběhu farmáře)

- Věnoval se někdo z Vaší rodiny – předků zemědělství? V jaké formě? (vztah k půdě)
- Máte nějaké vzdělání v oboru? Pokud ano, cítíte je jako významnou výhodu, pokud je nemáte, pak jako nevýhodu? Proč? V jakém smyslu?
- Pokud ano, ovlivnil Vás tento fakt při rozhodnutí věnovat se zemědělství? Hrála ve vašich začátcích nějakou roli změna politické situace, převrat v roce 1989, popřípadě následné restituce půdy apod.?
- Proč jste si zvolil právě formu ekologického zemědělství? Jaké byly vaše motivace? Hrály v tomto směru nějakou roli i grantové pobídky, volba životního stylu apod.? (aneb „Chtěl jsem a proto to dělám” vs. „Byla příležitost a proto jsem se rozhodl chtít“)
- Uživí farma Vás a Vaši rodinu? Jde o jediný příjem Vaší rodiny? Polepšili / pohoršili jste si ve srovnání s předchozím způsobem obživy? Rozved'te odpověď, prosím.
- Šlo o vyhranění se vůči konvenčnímu zemědělství? Pokud ano, proč?
- Šlo o způsob seberealizace, naplnění určitého životního stylu, o kterém jste přesvědčen?
- Co pro vás tehdy znamenal pojem ekologické zemědělství? Jaké jste vnímal kroky vedoucí k jeho naplnění?
- Jaké byly první kroky v zakládání vaší farmy? Z jakých informací, zkušeností jste vycházel? Kdo byl rádcem? Inspirovala vás historická zkušenost? Či pokroky přicházely formou pokus – omyl?
- Jaké byly největší komplikace?
- Jak probíhal proces získávání značky ekologického zemědělství?
- Jaká pravidla ekologického zemědělství dodržujete? Jsou mezi nimi některá, která vám připadají zbytečná? Přesto je dodržujete? Proč ano, proč ne? Jaká je míra šetrnosti vašeho podnikání?
- Jakým způsobem jste dostávali vaše zboží na trh? Jak dlouho trvalo prosadit se?
- Jakou jste zvolili formu propagace vašich výrobků, produktů?
- Jak na Vaše podnikání reagovala rodina, přátelé? Šlo o velké překvapení, velkou změnu? Proč?
- Jak vaše podnikání ovlivňuje grantový systém podpory zemědělců? Můžete popsat

- jeho výhody / nevýhody? Rozdíly státní versus evropské kultury, popřípadě jiné?
- Co ve Vašem podnikání znamenal příchod trendu bio?
 - Je pro Vás důležitý styk s koncovými zákazníky? Proč? Proč ne? Jak jej udržujete?
 - Co pro Vás ekologické farmaření znamená nyní po letech? Změnily se Vaše motivace v pokračování v tomto směru?
 - Je ekologické zemědělství zkrátka způsob obživy, či životní styl, či něco jiného?
 - Co pro Vás ve Vašem podnikání přináší pocit uspokojení, smysl Vaší práce?
 - Je pro Vás důležitý přesah ekofarmy například do vzdělávací, komunitní či kulturní roviny? Pořádáte či plánujete pořádat doplňující akce k vašemu podnikání? Například vzdělávací program pro školy, kulturní festivaly apod.?
 - Prošel jste obdobím určitého vystřízlivění? Pochyb, zda pokračovat? Můžete toto období popsat?
 - Dokázal byste srovnat způsob vašeho způsobu ekologického zemědělství s trendy ve světě, případně i s jinými českými zemědělci? Vidíte rozdíly? Vnímáte nějaká specifika českého ekofarmaření?
 - Jak se díváte na předlistopadové zemědělství? Cítíte nadále jeho odkazy v současném stavu hospodaření? Například ve srovnání se zeměmi neovlivněnými řízeným komunistickým hospodářstvím?
 - Vidíte nějaké mezery, na kterých chcete ve vašem podnikání zapracovat? Jaké? Proč? Jaké jsou vaše plány do budoucna?
 - Na co jste naopak hrdý? Jak byste reflektoval vaše úspěchy?
 - Zůstanete u tohoto způsobu obživy, budete se snažit jej předat potomkům? Proč? Proč ne?
 - Co pro vás nyní znamená ekologické zemědělství?
 - Doplňte, prosím, cokoli, co si myslíte, že v rozhovoru nezaznělo a mělo by.

Po tomto osobním rozhovoru a jeho zpracování může dojít v případě potřeby k emailovému či telefonickému doplnění.

Příloha 3

Rozhovory

Rozhovor 1

Farma Mlýnec

Jindřiška Kopková

Jak bys tuto oblast specifikovala?

Všechno je tu náročnější, všechno tu pomaleji roste, ale na druhou stranu, když tu něco vyroste, tak to má intenzivnější chuť? Tady moc kvalitní půda není, ale pro ty plodiny, co tu jsou, musí vynaložit víc úsilí, aby vyrostly, musí si vzít víc živin z té půdy. Když porovnáme zeleninu z nížiny s tou naší, přijde mi naše kvalitnější, hutnější, tam to rychle naroste. Když to porovnáme na mrkvi, tady musí dlouho růst a má jinou chuť než ta z Polabí.

Jaké je tu klima?

Je tu rozmanitější. Když je tady zima, tak je tu fakt zima. A když je tu teplo, tak je tu teplo, na svazích, co jsou na jih, je fakt vedro. Ale přijde mi to tu klimaticky přijatelnější než třeba v nížině. Lépe se tu člověku dýchá, jak jsme výš, tak tu i víc foukne.

Myslíš to teď pro kvalitu tvého života nebo pro ty plodiny?

Když něco chceme pěstovat, tak se musí hodně přemýšlet, co budeme pěstovat, musíme přemýšlet, jaká odrůda tady vydrží. Takže od doby, co jsme začali v 99, tak se našla mrkev, řepa, která zvládne ty klimatické podmínky, který tu jsou.

Jak bys popsala základní zaměření farmy?

Je to tak půl na půl. Zahradnictví a chov skotu.

To ale není od začátku?

Byl od začátku. Začínalo se s tím, že tu budou krávy, jenom krávy. Jenže jak se zjišťovalo, že to bez vedlejší výroby nepůjde, tak se využilo, že máma je zahradnice, tak začala sázet kytky, prodávat, postupně začala zelenina.

Rok začátku podnikání?

1999

Základní otázka: Popiš mi, prosím, příběh farmy od začátku: Jak to vznikalo, jak se měnil poměr zahradnictví versus chov atd.

Začalo to, když mamka přišla, že bude pro ni lepší soukromě podnikat. Sice se nás zeptala, ale stejně by se rozhodla, že bude mít farmu. Nakoupila pár krav a začala tady podnikat.

Proč?

Protože mamka dělala původně v družstvu, kde pěstovali jahody, zeleninu. Ale v době, kdy se sem začínaly dostávat plodiny z ciziny, tak to bylo tady neschopný konkurence. Navíc, jak to bylo družstvo, nemohla do toho nijak moc zasáhnout, tak se rozhodla podnikat na vlastní

triko.

A proč zrovna tady?

Protože tady bydlela babička, odsud pocházela, tady vyrostla, pár pozemků tu máme svých. Takže se vrátila domů.

To byl rok 99?

98, 99.

Takže nakoupila pár krav...

Já si to moc nepamatuji. Já jsem ve té době akorát nastoupila na vejšku, takže jsem v té době měla úplně jiné starosti.

Tak tohle období můžu pak doplnit s mámou, ale od jakého období jsi tady, od kdy se k tomu můžeš vyjadřovat?

Kdy si o tom můžu rozhodovat je od letošního roku. (smích)

Dobře. Ale kdy jsi tady přítomná a kdy už můžeš odpovídat na tyhle otázky?

Já jsem v roce 2003, 2004 začala dělat ty základní evidence, který začaly být povinný a všichni je museli začít vést. A tím že toho bylo hodně, tak si mamka našla i účetní, takže připravit účetní doklady a evidence.

A od toho roku 1998 jsi tady i žila?

Nene. My jsme bydleli jinde, pak jsem byla od roku 97 v Budějicích.

A v roce 2003 ses sem přestěhovala? Jak si začala vést...

Já jsem to nevedla. Já jsem řešila z Budějovic některé ty technický záležitosti kolem počítače. My jsme se sem přestěhovali v roce 2009. S manželem a s malou.

Tak jestli ti to přijde lepší, můžu s tebou probrat od toho roku 2009 až? A s mámou to mezi tím. Nebo už od roku 2004?

To spíš s mamkou, já jsem ji fakt dělala jenom ty papíry.

Takže to plný, kdy do toho víc zasahuješ, to je fakt ten rok 2009.

To jsme tady začali bejt a já jsem od toho 2010 začala vlastně podnikat kvůli dotaci pro mladý. Ale furt si mamka rozhodovala o své firmě sama. Ještě loni, i když už to bylo, když už jsem to přebrala.

A jak vnímáš tedy příběh té farmy od toho roku 2010, kdy už se to týká přímo tebe? Jaký nastaly změny, jak to postupovalo.

To bylo v době, kdy já jsem měla ještě jiný starosti, tak mi to přišlo docela chaotický, ale jako ty čtyři roky byly strašně náročný a furt je to náročný. Furt se tady bojuje o to, jak by to mělo fungovat, jak by mělo být zaměstnanecké obsazení a tak. Taky jde o postavení manžela, protože to je prostě chlap, kterej byl zvyklej vždycky někomu velet a vždycky to šlo a teď se prostě ta situace změnila, kdy by on měl poslouchat ty ostatní, ale teď už se to taky změnilo. Od té doby, co jsme víceméně... Od toho roku 2012 se to změnilo, kdy se Milan začal starat o dobytek sám a sám si to začal řídit, tak se to změnilo. Do 2010, 11 to bylo takový chaotický,

že dělá tohle, támhleto a já jsem byla fakt jenom doma, měla jsem doma malou, dělala jsem papíry. A potom každým rokem se ty činnosti a ta práce se nabírá furt dál, takže teď v tomhle roce, že už si to můžu řídit sama.

A co se změnilo, že teď už si to řídíš sama?

No. Kdyby to šlo mimo záznam, bylo by to lepší. Ne. Mamka si furt myslela, že bude mít svoje zahradnictví, ona si všechno ufinancuje, ale jí nedošlo, že vždycky peníze, který scházely, vzala z těch, který vydělaly krávy a tím to zaplácla. A po loňský zkušenosti, kdy nás vzala voda, chybí nám... No voda vzala téměř čtvrt milionu. Tak zjistila, že by zbankrotovala, kdyby měla jenom sama zahradnictví. Takže prostě asi už kvůli tomu rozhodla, že o tom rozhodovat nebude.

Takže je to o předání těch rozhodovacích práv tobě?

Ona pochopila, že by zahradnictví neufinancovala s těma nákladama, který tam jsou. Že jedno bez druhýho nejde. Navíc tím, že jsme sem přišli, se náklady celýho toho zvýšily o nás. Takže když mi skončila mateřská, tak se to ještě zvýšilo. A teď, když zemřela babi v lednu, tak se to ještě zvýšilo, protože babička měla důchod, měla ošetřovák. A už je to znát, že ty peníze chybí. Pořád si to nechce připustit, že se finančně zahradnictví jakoby nevyplácí, že se to furt dotuje těma krávama.

A přesto vám stojí za to to držet?

Jo. Čistě z praktických důvodů, protože nikdo neví, jak situace dál bude pokračovat. A vzhledem k možnostem, který teď jsou, a pokud se mi to podaří dostat do stavu, kdy to zahradnictví bude nula od nuly, tak furt je dobrý ho držet, protože nikdo neví, co bude. Takže mít tady na farmě mrkev, brambory, je to dobrý.

A teď myslíš co by se mohlo stát?

Tak vzhledem k celosvětové politické situaci je to prostě jasný. Zbavovat se zahradnictví v týchle době...

Myslíš jako válka..

Jo. Jo. Já jsem to nevnímala do chvíle, kdy jsem potkala kamarádku v Praze a ona na mě vychrlila, že si chce pořídit krávu, že chce mít svoje mlíko, že oni jsou v Praze, nemají svůj byt, jsou závislí na tom, jestli budou mít vodu, jestli si budou moct koupit chleba, já jsem to do té chvíle nevnímala. Mně to přišlo naprosto přirozený, když potřebuju něco, sejdu do sklepa. A to je i s tou krávou v chlívě, s masťákama na pastvě.

Kdy tobě skončila mateřská?

Malá je 2008, takže v 2011.

Někdo z vaší rodiny, předků se věnoval zemědělství? V jaké formě?

Tady se vždycky hospodařilo. Na našich pozemcích. Byla tady kráva, měli jsme ornou půdu, dělaly se brambory, krávy i bejci byli tady ve chlívě. Ale je fakt, že my jsme tady asi 80 let. Tady, co se sem přišlo, vždycky nějaká kráva byla.

A nikdy to nebylo přerušeno? Ani tou dobou komunismu?

Tak napůl. Babička, když zemřel děda v roce 77, tak dávala pozemky družstvu, ale vždycky

jsme doma měli ovce, kozu, králíky, slepice.

Babička to dala družstvu proč?
Protože byla sama.

A jinak děda se zapojoval do hospodaření?
Téměř vůbec.

A kdo tady s tím začal?
Babička mojí babičky. Nebo máma? Babička je ročník 37.

A jak se sem dostala?
Oni to koupili. Já tu historii moc nevím, protože nikdo se o tom nechtěl moc bavit, bylo to docela ožehavý téma, já nevím.

A rodina pochází odsud z okolí nebo právě ne?
Já vlastně nevím. Přiznám se, že nevím. Já jsem to moc nezkoumala, proto mě to nějak.. Nikdo mi nechtěl odpovět. Prostě jsme odsud. Tečka.

Ale je to 80 let a ten vztah je k tomu už třeba pár generacema...
Hm.

A ty teda sem přišli a začali tady hospodařit?
Tady byl mlejn, tady co teď sedíme, byl mlejn. Tady se mlelo.

A mlela ještě tvoje rodina?
Zavřeli to v 42, takže babička si to ještě pamatuje. Nějaký obilí jsme dělali, protože babička vzpomíná, jak dělali snopy...

A ta forma toho zemědělství, jak bys to nazvala, ono je to trošku divný nazvat to eko nebo konvenční, žádný hnojiva nebyly...
Tehdy se hnojilo hnojem, proto doma byly krávy, aby hnůj byl. Tehdy to bylo to, o co se všichni ekologové snažej, tehdy to bylo naprosto normální. A nikdo to nijak nepojmenoval. Prostě to byli rolníci a je to.

Někdo z vašich předků má zemědělské vzdělání?
Máma má zahradnickou, babička chtěla jít na zemědělku, ale protože ji onemocněla máma, tak nikam nešla. Má jenom základku. Táta má zahradnickou. Ale tehdy se na to nehrálo. Tehdy to každý uměl z domova.

Ty jsi o tom nepřemýšlela?
Já jsem na zemědělku nechtěla. Proč bych na ni chodila, když jsme to měli doma.

A ty si tady nechtěla být?
Mě to tehdy nenapadlo, když jsem přemýšlela, co bych chtěla dělat. Táta mi dal zákaz, abych šla na zahradničinu. Takže mě zemědělství ani nenapadlo.

A zákaz ti dal proč?

Protože je to raubírna. Prostě je to náročný se vším všudy. No takže buď strojírna nebo tehdy byla moderní rodinka. Takže já jsem dala pak přednost strojárně, což se mi docela vyplatilo. Jednak jsem měla maturitu a byl to ekonomickéj obor, takže já jsem tak nějak věděla, jak se přibližně vedou papíry a co by tak jako měly obsahovat.

Jak to vnímáš teď? To vzdělání v oboru přímo nemáš, ale cítila bys to jako významnou výhodu, když bys ho měla?

Je to docela nevýhoda. Já mám akorát kurz, co byl povinný k dotaci pro mladé zemědělce. To byl kurz zemědělských dovedností. Dojížděla jsem na zemědělku každý týden asi 4 měsíce. Docela teď třetí rok přemýšlím, že si udělám minimálně bakaláře nějakýho agropodnikání. Ať je to na vejšce nebo na nějaký vošce. Bylo by to vhodný, občas se ztrácím mezi těma, kteří mají zemědělku a občas nevím, o čem mluvěj.

Dřív si to nevnímala jako problém?

To jsem v tom nebyla úplně. Já jsem si jako naivka myslela, že mi ten kurz bude stačit. Ale bohužel, nestačí to. Tápu ve spoustě věcí.

A co to je za věci?

Co se týče byrokracie, jak se starat správně o krávy, jak to má být správně, protože na to ti žádný semenář nestačí, na to musíš mít systematicky nějaký vzdělání. Abych si uvědomila, jestli to, co tady provádím je to, jak to má bejt. Ale na to teď nemám čas.

Ale výhledově by to bylo dobrý?

Jo.

Ale máma se pustila do chovu taky bez vdělání?

Máma měla babičku. Ta chovala krávy od narození, pracovala v teletníku, takže jí zkušenosti předala. Milan se naučil spoustu věcí od babičky, že se ptal. No a pak hodně intuicí. Máme děti, tak je to trochu podobný.

Ale cítíte nevýhodu oproti těm, kteří si to vystudovali?

Určitej hendikep tam je.

Ty to tak taky vnímáš, Martine, jako hendikep?

Ne.

Proč?

Nevím. No protože já jsem byl takhle vychovávanej už. My jsme farmu neměli, ale jako já pocházím ze zemědělskýho rodu, mí všichni předci byli zemědělci, akorát táta nebyl, protože už jim to jako sebrali.

To vzdělání tedy nebylo rozhodující v tom, že se rozhodla jít sem na farmu?

No u mě to taky záleželo na tom, jakýho chlapa potkám. Potkala jsem Martina, tak to dopadlo takhle. Kdybych potkala někoho, kdo k tomu není, tak bych zůstala v Budějicích a učila bych dál. To fakt záleželo na tom, jakýho chlapa potkám. Ne že bych se já rozhodla, že tady budu a cíleně si našla nějakýho chlapa.

Takže ty si neměla žádnou představu, že tady budeš jednou žít?
Jako chtěla jsem se sem jednou vrátit, ale že budu hospodařit, to jsem v představách vůbec neměla. Spíš že tu budu bydlet a jezdit za prací někam jinam.

Máma tu tedy začínala v 96?
99 začala podnikat, ale dlouhodobě marodila, takže tu byla už v 98.

Ale ty jsi říkala, že babička tu nikdy nepřestala hospodařit? I když už od toho 77 mělo některé pozemky družstvo. Stala se tedy nějaká změna od toho převratu v tom 89?
Nestalo se nic. Tedy vrátili nám to, co se do toho družstva dalo. Takže dvě březí krávy. Ale protože krávy zranily babičku, takže šly z domu. Od té doby nic. Až pak v tom 99 nebo 98, když mamka koupila nějaký ty krávy.

Takže vlastně žádný restituce se vás netýkaly?
My jsme dostali zpátky tu půdu, protože jsme ji chtěli zpátky. A družstvo se jí rádo zbavilo, protože to bylo v místě, kam oni neradi jezdili. A ty pozemky většinou zůstaly ladem, že se o ně nikdo nestaral, jednou za rok to posekali, tím to pro ně skončilo.

Od toho vrácení do toho 99 se na nich nic nedělo?
No mělo je družstvo, to byly louky.

Družstvo si je tedy pak ještě pronajímalo? A pak v 99 si je máme stáhla?
Hm. Jo. Nějak tak to bylo.

Takže to vrácení půdy nezpůsobilo, že byste si řekli, že když to vrátili, tak na tom začnete hospodařit?
My jsme toho neměli moc. Tady u baráku i s lesem nějakých 7 hektarů. A v družstvu asi 3 hektary.

Jak došlo k tomu, že jste si zvolili ekologickou formu zemědělství?
Tak ono to ze začátku bylo z toho, že jsme neměli žádné pole na obilí, měli jsme pronajatý kousek pole. A mamka chtěla zkusit něco jinýho, bylo to tady nový. A proč nezačít podnikat v ekologii, když je jen dobytek. Mamka byla certifikovaná v roce 2000.

A už hned byly dotace?
My jsme tehdy dotace měli. Už se začalo jednat, že bychom měli být v Evropské unii, začali se tím pádem narovnávat vztahy k zemědělcům, začali dotovat. A možná to byl jeden z důvodů, proč mamka začala podnikat a ještě navíc v ekologii. Že to rozhodlo, že začal být stejnej systém jako na západ od nás.

Takže to nebyly úplně nějaké vnitřní motivace, že chci jednat ekologicky?
To se spíš zeptat mamky, ale já když se na to zpětně podívám, mně to přišlo naprosto přirozený. Jednak to prostředí... Jednak jsme hodně vysoko, takže od nás v podstatě všechna voda teče dolů, takže proč posílat do údolí chemikálie. Mně to přijde přirozený nic nikam nejejt. Navíc, když jse čím dál větší nabídka ekologické ochrany.

Ale tak je to méně snadné?

No brambory, když se nasází, tak se tam naleje prostředek, který to dva měsíce udrží bez plevelu a nemusí se tam vůbec jet, ale... asi jo. Vnitřní motivace tam asi byly. Tím že mamka dělala v jahodárně, dělali tam i angrešty, zeleninu, tý chemie se tam asi nalilo strašná spousta, co si pamatuju, co čtrnáct dní se tam něco nalilo.

Takže z toho taky byla otrávená.

To byl asi další důvod, proč zkusit něco jiného a zkusit to jinak.

A přímo pro tebe osobně, ty jsi byla v Budějovicích, studovala si vysokou školu, měla jsi v plánu učit, ale zároveň si říkala, že ses sem chtěla jednou vrátit. Z jakého důvodu?

Mně se tady strašně líbilo. Strávili jsme tu s bráchou všechny prázdniny, kromě těch pár dní, co jsme jeli na nějaký tábor.

Ale ty jsi tu nikdy do té doby nežila trvale?

To ne. Ale dva měsíce, to bylo jak kdybychom tu žili. A chtěli jsme se sem vrátit. A tady by nebyl problém najít práci v podobném oboru, co jsem měla v Budějovicích. A protože jsem si vzala chlapa, jakýho mám, tak o týhle oblasti ani nepřemýšlím, protože pár lidí nechťelo, abych to dělala. Takže jsem zůstala už u zemědělství. Zaměřila jsem se jiným směrem.

Jak ti vyhovuje tedy tady ten životní styl, který je zcela jiný, než když bys byla v Budějovicích, paní učitelka, pohodlí nějakého bytu?

Ono to není zas tak jiný. Tím, že máme elektriku, máme vodu, je fakt, že si musím zatopit, ale jinak je to v podstatě stejný. Máme ledničku, pračku, ...

Ale co společensky? Jste tady na samotě...

No jsme. Je fakt, že všichni kamarádi jsme se rozprskli po celý republice, když bysme se chtěli sejít, tak to musíme půl roku plánovat. Ale ke známým zase není tak daleko. No v podstatě v současné době už ta vesnice není to, co bylo předtím. Ani ta samota. Díky internetu, mobilním telefonům, televizi. V podstatě jak kdybychom furt žili ve městě. Akorát nám tu nikdo nejezdí pod okna, je tu klid. Odřízlí od světa ale nejsme.

Takže ti nechybí město?

Já už si nedokážu představit, že bych žila ve městě. Ono díky moderním vymoženostem je už v podstatě jedno, kde člověk žije. Pokud tam má dovedenou elektriku a má přístupovou cestu.

Uživí farma vás a vaši rodinu? Jde o jediný příjem rodiny?

Uživí. S odřenýma ušima, ale uživí. Je to jediný příjem.

Tedy uživí tebe, mámu, manžela, malou, jednoho zaměstnance celoročně a dva sezónně?

Jo. Já tedy budu muset hledat i jiné způsoby obchodování se zeleninou. Nepůjdu do konvenčního, ale do bio. Oslovila jsem firmu, která sem vozí biozeleninu a musím zaplácnout díru, ty dva měsíce, kdy nemám svoji zeleninu. Zaplácnu to zeleninou z Rumunska, Bulharska. Je to kvalitní, měla jsem možnost ji vidět. Ale musím do toho jít. Už jenom kvůli tomu, že musím uživit celej tenhle ten ansámb. Musím hledat další způsobu.

Jak se to vyvíjelo s počtem zaměstnanců?

Bez problémů to vždycky uživilo mamku a dokud byla babička, vždycky zavolala nějakého důchodce z okolí, který brigádně pomohl. Navíc tu byl táta i babi s důchodem. Pak když se přibral zaměstnanec, tak to stále ještě nebyl problém. Pak sezónní zaměstnanci, ještě jakžtakž. Jenže pak jsme se přistěhovali a už je to náročný. Jsme o 25 tisíc s náklady vejš. Běžné měsíční mzdový a provozní náklady jsou teď v sezóně 100 tisíc.

To zní docela skromně.

Jenomže když si to člověk spočítá, tak je to milion a čtvrt na rok. 85 tisíc měsíčně jsou mzdový náklady v sezóně, 15 tisíc na naftu. Ale kde je to ostatní, opravy strojů, krávy, elektrika. Pak už se dostaneme na 150 tisíc. Roční obrat máme teď milion osmset.

Řekla bys, že sis polepšila finančně oproti předchozímu stylu života?
Finančně asi ne. Ale co se týká kvality života, tak jsem si polepšila.

Čím to?

Nikdo mě k ničemu nenutí, co se týká společenského postavení. Když jsem byla v Budějicích, musela jsem se držet jako příklad, učila jsem. Cítím se teď mnohem svobodnějc. A finančně, já nevím, tím, že máme spoustu svých potravin, dojdou si koupit akorát mouku a chleba, tak ty peníze, který nám zbydou, nacpu do firmy, ale když potřebuju si koupit boty, tak na ně mám. Finančně je to nakonec asi stejně, možná i líp, ale co se týká kvality života, svobody, žít si podle svého, to jsem si hodně polepšila.

Považuješ se za skromného člověka? Tvoje náklady možná nejsou tak velký. Většina lidí by to finančně asi nevnímala tak pozitivně.

To asi by bylo náročný pro ně. Ale tím, že člověk pracuje doma, ať je to zemědělec nebo má jinou firmu, tak jsou náklady malý. Jako skromný asi jsme, ale dokážeme se rozšoupnout.

Jezdíte třeba na dovolenou?

My jsme nebyli ani na svatební cestě.

No vidíš, to je jedna z věcí, kterou by si asi lidi nechtěli odříct.

No bychom rádi někam jeli, ale limituje nás to. Protože máme mlíčný krávy, tak se nikam nedostaneme. Kdybychom je neměli, tak klidně na 4 dny někam pojedeme. Ale já si myslím, že i s malou bychom mohli na týden odjet.

Ale neutrhnete se jako celá rodina.

To leda na jeden den.

Chybí ti to?

No vzhledem k tomu, že mám procestovanou půlku Evropy, tak jsem si to vybrala. A nemám ani chuť někam cestovat. I když mám farmu, tak jsem línej člověk někam jezdit.

Vnímáš ekofarmaření jako způsob vyhranění se proti konvenčnímu zemědělství?

Já jsem se mohla rozhodnout, jestli budu konvenční nebo ekologická. Mně to ale přišlo naprosto normální být ekologická, když tu přírodu máme dost zničenou na to, abych ji já ještě víc ničila, navíc, když tu žiju, proč bych si měla ničit svoji vodu.

Ale stejně ti to dělají ostatní. Tak je to jedno ne?

Není to jedno! Alespoň ten kus, na kterým hospodaříme, je čistej. Vím, že tady za cestou, co hospodaří Angláni, tak ty lidi, co pracujou tam, mají zničený spodní vody. Já vím, že my tu vodu, co máme ve vrtu, je čistá, protože okolo všude hospodaříme my. Tak to je jeden důvod. A druhý důvod, když už platím nějaký daně, odvody, tak už nechci, aby stát čistil přírodu. Každý člověk je zodpovědný za to, kde žije, sám by měl čistit přírodu. Proč by to měl čistit stát, zbytečně se zase peníze rozfofrujou jinam než tam, kde by byly potřeba víc. Navíc stát to vyčistí blbě.

Je to takovej společenskej důvod.

A jakou roli v tom hrajou grantové podmínky?

Dotace nejsou zas o tolik vyšší. Samozřejmě jsou příjemný. Ale myslím si, že i když by dotace nebyly, tak bych stejně zůstala u ekologie. Bylo by to náročnější, ale myslím si, že by to šlo.

Vidíš u sebe třeba i duchovní důvody?

Oni jsou to všechny důvody, morální, duchovní. Ale tak proč si ničit něco, co tady je, když nám to tu navíc padesát let už ničili, tak proč to ničit dál. Ničíme si celosvětově přírodu...

Ale tak spoustu lidí vůbec tak nezačne ani přemýšlet. Tak proč ty o tom přemýšlíš?

Mně to přišlo naprosto přirozený odjakživa.

Byly jste tak vedený v rodině.

My jsme vůbec duchovně vedený nebyly.

Já nemyslím ani tak duchovně, ale tak k přírodě.

Myslím, že ani ne. Když se dívám na zprávy, jak si to ničíme, tak mě to děsí. Mám dítě. A v čem pak ona bude žít?

Děláš to, co tě baví? Vidíš v tom svoji seberealizaci? Naplňuješ životní styl, o kterém jsi přesvědčená?

Je to přirozený jednání člověka, který je zodpovědný za svoji rodinu, prostředí.

Já o tom nepřemýšlím, jestli mě to baví nebo ne.

Prostě to tak je.

Jo.

Co pro tebe znamená pojem ekologické zemědělství?

Tak to jsou dva pohledy. Takovej ten globální, že ten kdo může, tak to využije. Viz kdo má tisícihektarové farmy, na tom pár kusů dobytka a čumí si na televizi někde doma ve městě. A využívá, čerpá dotace.

Myslíš, že takových lidí je hodně.

Není jich hodně, ale jsou to ti, co mají ty velikánský výměry, mají trvalý travní porost a pár kousků dobytka. Ale je fakt, že teď už to zatrhli. Tenhle dobrej byznys. A na druhou stranu naprosto přirozený chování. Proč jíst chemii, když si to můžu vypěstovat bez ní s trochu větším podílem ruční práce.

Takže jsi neměla problém vejít se do té formulky ekologický podnikatel tak, jak ji předepisuje zákon?

Ne. Já nepotřebuju ničím stříkat, můžu využít biologickou ochranu. Co mě spíš štve, že nikde v žádné vyhlášce není stanovený, co kdo musí vést jaké evidence. Není to nikde napsaný, takže když na tebe někdo vychrlí a máte tohle? A není to nikde napsaný. Takže problém není reálný zemědělství, ale ta byrokracie. Nikde není taxativně napsaný, co a jak musíš vést.

A kdyby si někomu měla představit ekologické zemědělství?

Chování se v souladu s přírodou, nepoužívání chemických přípravků, neničit přírodu, když ji ničit nemusím.

Jaký byly první kroky v zakládání farmy? Kdo byl rádcem?

Já jsem v podstatě začala podnikat s tím, že převezmu ekologickou farmu, takže jsem vzešla z toho, co bylo, co se jelo předtím. Ať už v té byrokratické nebo praktické formě. S tím rozdílem, že teď už dělám obojí. A pak hrozně nadávám, že se mě někdo na něco nezeptal. Protože já se snažím mít přehled o tom, co se děje, abych to dobře mohla vést. Ale praktický informace mám od babi a od mámy, ty byrokratický jsem si musela sehnat sama. Máme tedy poradce ve svazu. Pak knížka všech těch předpisů. A pak kniha o ekologickém zemědělství od Šarapatky. A pak používám hodně intuici.

Jaké byly největší komplikace při vašem podnikání?

Já nevím. Není seznam toho, co se má vést za evidence. Teď je komplikace, když už jsem převzala celou tu firmu, že není ani tak zadlužená, ale chybí peníze, co nám vzala ta voda. Tak teď vím, že bude trvat tak dva, tři roky než nastavím ty toky peněz. Tak furt přemýšlím, na co budu mít. Ale důležitý je, že teď už můžu rozhodovat o všech příjmech, sedím na kase a škrťm peníze, jak jen to jde.

Měli jste nějaké problémy při certifikaci?

Ne. Tak u krav je to jednoduchý, musí projít přechodným obdobím 2 roky, musí se dodržet nějaká ta skladba krmení. U toho zahradnictví tam taky 2 roky, ale i když je člověk v přechodném období už musí používat ekologické osivo... no někomu, kdo se na to dívá zvenku, to připadá složitý, ale mně to připadá naprosto jednoduchý. Jen si prostě musí člověk hlídat, aby neudělal nějaký kopanec. Hnojit, když se hnojit nesmí. Nesmí překročit limity dusíku. Nesmí používat antibiotika u krav. Ale to je tedy problém. Když potřebuješ přeléčit stádo, například na ten zánět, co přenáší srnky, co mám pak dělat.

Jsou mezi pravidly ekologického zemědělství některý, který ti připadají zbytečný? A přesto je musíte dodržovat.

Tam je to o slovíčkách. Teď se připravoval nový zákon, vyjde někdy na podzim. A jeden pán z ministerstva nám říkal, že jsme první, kteří se bouří proti nějakým výrokům. Tam jsou totiž takový formulace, na kterých by mohl nějaký úředník bazírovat, vysvětlovat si je, jak chce. A to je pro nás špatně.

Jakým způsobem jste dostávali zboží na trh a jak dlouho trvalo prosadit se?

Já si nevzpomenu, kdy začala mamka jezdit na trh. Ale z mých známých, co jsem měla v Táboře, se začala tvořit skupina odběratelů. To byl začátek. A pak víc se začalo mluvit o

biopotravinách a zároveň se začalo rodit víc dětí, tak to nám pomohlo. Internet, trend bio, ...

Jakou jste měli propagaci?

My jsme do té reklamy nedali na začátku téměř nic. Mamka měla základní webové stránky, za které zaplatila mrkví. Reklama bylo to, že jsme vozili na trh kvalitní zeleninu. To, že teď máme e-shop, vytvořila jsem leták, máme nějaké vizitky, to je prostě s dobou. Je to nadstavba. I vzhledem k tomu, že začíná být konkurence.

Jak na vaše podnikání reagovala rodina, přátelé? Šlo o velké překvapení, velkou změnu?

No změna to byla pro všechny. S bráchou jsme byli ještě telata, dívali jsme se na to s nedůvěrou, měli jsme jiné zájmy. Mamka se sem přestěhovala, táta nakonec taky, brácha zůstal, to mu bylo asi 20, tak zůstal v původním bydlišti, ten na farmu e-e.

Ale když ses pak ty přestěhovala sem, jak na to reagovala rodina, přátelé, třeba i ten brácha?

Tak brácha ten to neřeší. Ten neřeší vůbec nic. Někteří to čekali, pro některé to bylo překvapení. tak většina věděla, že tu farmu máme a že se sem buď přestěhuju, nebo se to zavře. Spíš přátelé manžela byli překvapení, že skončil na takhle malém podniku, kde bude ručně pracovat, bude se dohadovat. Pro něj to byla změna od velikánského podniku, kde byl předtím. Tady to bylo najednou o pár kravách a velké dřině. Ale člověk dělá zase na svém, nedělá pro nikoho. Nikomu nebude zachraňovat podnik, ale sám sobě.

Jak vaše podnikání ovlivňuje systém grantové podpory zemědělců? Můžeš popsat jeho výhody, nevýhody? Rozdíl státní versus evropské podpory?

Víš co, já ty granty moc neřeším. Protože granty jsou většinou přes masky. Mně to přijde naprosto nesystémový. Já si žádám o dotace, které si žádá každý. Zažádala jsem si o mladého zemědělce, to je spolufinancovaný evropskou unií. A po čtyřech letech jsem si zažádala o skleník.

Klasicky se žádá v květnu a v tom jsou všechny ty možnosti dotace. Na travní porosty, na chov, na ekozemědělství...

Ale abych si žádala na jihočeský kraj třeba, tím se nezabývám. Jednak na to nemám, ještě se furt pereme s tím mladým zemědělcem.

A ten vám k něčemu byl?

No máme nový stroje, opravenej chlív. A v podstatě jsme mohli začít s velkým dluhem, začali jsme s dvou a půlmilionovým dluhem a teď máme dluh tři čtvrtě milionu po čtyřech letech. A budu se snažit, abych ho snížila během tohoto roku. No to bylo tak, že jsme dostali milion, ale téměř tři čtvrtě milionu jsme museli dát ze svého. Do toho jsme ještě navíc kupovali kravín, kterej už byl nutnej.

Do budoucna se chystáš žádat?

Teď jsem žádala o skleník, to je evropský program rozvoje venkova, žádá se pod zifem. Ty podpory přes MASku, jihočeský kraj, mi přijdou, že jsou přímo na někoho ušitý a nesystematický. Tam je přesně konkrétní věc a já vím, že ji budu potřebovat za tři, za čtyři roky. Ale v tom PRV jsou ty opatření po celou dobu. Ne jen jednorázově. Takže to ani nesleduju. Navíc tam je taky to, že pokud něco chceš, tak to musí být stoprocentně nový. A já vím, že jsem schopná si to postavit za třetinovou cenu. A to se třeba týká mlíkárný a bourárny. Tak na to žádat nebudu, to si udělám sama s využitím bazaru. To je přece i

ekologičtější, proč to kupovat nový, drahý?

Je pro vás důležitý styk s těmi koncovými zákazníky?

Já si myslím, že je lepší prodávat koncovému zákazníkovi než velkoobchodu. Protože ten velkoobchod nikdy nezajistí, aby se k němu dostaly v tak dobré kvalitě, jako když má zboží přímo od nás na trhu.

Bylo by pro vás vůbec možné vypěstovat dostatek pro velkoobchod?

My mu nedáváme, jsme schopni si to prodat sami, ale pokud velkoobchod chce nějaké rozumné množství, tak není problém mu něco prodat. Prioritou jsou trhy.

A vyplatí se to prodávat na trhu, než ušetřit si práci a dát to distributorovi?

Myslím, že bychom brzo sklouzli do nějaké anonymity a velkoobchod by si s náma mohl dělat, co chce. A já si chci o svém podnikání rozhodovat sama.

Je pro tebe ekologické zemědělství životní styl, způsob obživy, zděděná záležitost?

Já jsem o tom nepřemýšlela. Jako je to životní styl, i když jasně, musím koupit třeba prášek na praní..

Kupuješ ekologický?

To jsem ještě nevyzkoušela. Ale chystám se na to.

Co pro vás ve vašem podnikání přináší pocit uspokojení? Nebo je to zkrátka práce.

To mi nepřijde jen jako práce. Já jsem ráda, že se kráva v klidu, bez problémů otelí, že někdo koupí naše produkty a že mu chutnají. A zase se sem vrátí. I radost z toho, že to má smysl, že někdo to potřebuje, někdo si to rád koupí. Že jsou zvířata spokojená, že je netrápíme. V poslední době je to i to, že jsem zase zaplatila nějaký dluh, že jsem zase o kousek dál. Že nám paní účetní řekla, že jsme na dobré cestě. Tak letos doufám, že se zase přehoupneme o víc kroků dál k menším problémům. A že nás letos počasí nebude tak trápit.

Je pro vás důležitý přesah vašeho podnikání do vzdělávací, kulturní roviny?

Měli jsme tu na exkurzi děti z Budějovic, já jsem chtěla mít možnost nabízet vznešeně řešeno ekologickou výchovu. Ale časově na to nemám. Pokud někdo přijde a bude chtít konkrétní program, tak to udělám, máme to v nabídce. Ale abych vytvořila nějaký vzdělávací program a abych to propagovala, to nestíhám. Teď to musím nechat plynout, sama hledám nějaký denní řád.

Přišlo ti, že jste prošli nějakým obdobím vystřízlivění. Otázkami, zda má smysl pokračovat.

To je asi každý den. Ale vzdát jsem to chtěla v 2012, když jsme bojovali s úřadama kvůli tomu programu mladý zemědělec. To byl boj o každou korunu kvůli nějaký pitomý čárce v dokladu. Já jsem do té doby nevěřila, jak to dokáže být složitý. Já sama bych na to ani nežádala, ale protože nás do toho mamka nutila, tak jsme si tím prošli, aby věděla, co to znamená. A vystřízlivěla, myslím, taky.

Dokázala bys srovnat váš způsob ekozemědělství oproti tomu ve světě? Nebo i v rámci Čech?

Já myslím, že v Čechách fungujeme všichni stejně. Někdo líp, někdo hůř. Někdo má techniku, někteří se k tomu teprve hrabeme. A v zahraničí, tam jsou asi o hodně dál, ale myslím, že

ekologický zemědělství funguje všude stejně. Prostě motyka nebo pár strojů. Prostě všichni máme brigádníky, sezónní pracovníci a všichni z nich dřeme kůži. Ale letos jsem nakoupila krátkodobý rohože, hodně věcí je v nich a ušetří se spousta času na pletí.

Jak se díváš na odkaz socialistického zemědělství?

Zvoralo se, co se mohlo. Stríkalo se nehorázným způsobem. A ten samý způsob funguje u těch zahraničních společností, kteří hospodaří na našem území, chovají se stejně jako komunistické zemědělství.

A to myslíš ještě hůř, než čeští konvenční zemědělci?

Český konvenční zemědělec nemá na všechny ty postřiky, které mají tyhle firmy. Ty zahraniční společnosti chtějí prostě největší výnos za každou cenu. A myslím si, že jim to umožňuje česká legislativa. Ta se snad teď trochu mění.

A co to je za trend, že tady hospodaří cizí zemědělské firmy?

No oni dostanou pobídku tady z Čech. Konkrétně tady ti Angličani u nás mají sídlo v Jihlavě, sledují krachující družstva, ty skoupí, vyplatí podílníky. Takže mají stroje, budovy, a mám takovej pocit, že ještě dostanou nějakou dotaci na to, že tady hospodaří. Takže oni pak mají úžasnou pšenici, ale já bych si z toho chleba neudělala.

Vidíte nějaké mezery, na kterých chcete ve svém podnikání zapracovat?

No vzhledem k rozšiřující se konkurenci musím zapracovat na reklamě, dotáhnout naše webové stránky, aktualizovat lépe e-shop. Pak zapracovat na zahradnictví, abychom měli skleníky. A pak mlékárna, když už máme to mléko. Abychom ho mohli i prodávat. A pak dotáhnout prodej masa. Aby to byl statek se vším všudy, kde si člověk může koupit zeleninu, mlíko, vajíčka, maso.

Řekla bys, že žijete i jinak ekologicky?

Tak ten prášek ekologický nekupuju, asi bych to při tom objemu ekonomicky neutáhla. Ale ještě jsem to nezkusila. Musím to vyzkoušet. Snažím se recyklovat květináče, nekupovat nové. Ale víc jsem nad tím nepřemýšlela.

Na co jsi naopak hrdá, jak bys reflektovala úspěchy farmy?

Tak to nejsou moje úspěchy. To jsou úspěchy mamky a zaměstnanců, že máme hezkou zeleninu, manžela, že máme hezký dobytek. No a já, že dotáhnu nějakou byrokratickou nutnost. Tak jsem hrdá, že nám ještě nevzali certifikát, tedy spíš, že ho vždycky dostaneme, že jsme dostali regionální produkt na zeleninu a na natě, značku Toulavy. Teď budu posílat žádost na regionální potraviny a Chutná hezky jihočesky.

Jsou k něčemu tyhle značky?

Je to reklama zadarmo, dostaneme se snad do většího povědomí.

Zůstanete u tohoto způsobu obživy a budete se snažit předat je svému potomkovi?

No my zůstaneme. A malá uvidíme, co si vybere. Teď nám třeba utekly krávy, šla jsem je nahánět, máma mi běžela pomoci přes dvůr a tam viděla malou v holínkách, s košíkem senáže a brečela, ať jí jde pomoci dojit, že maminka musela jít nahánět krávy. Tak zatím to vypadá, že by k tomu mohla mít tendenci. Uvidíme. Nikdo jiný není, kdo by to přebíral. Budu ráda,

když bude pokračovat. Ale bránit ji nebudu, jinak by to stálo za starou bačkoru. A věřím, že než dospěje, tak to dostaneme do stavu, kdy už se bude moct věnovat i něčemu jinému vedle toho farmaření. Že už to nebude mít tak těžký jako já s Milanem.

Máš pocit, že jsme ještě něco neprobrali dostatečně?

Já myslím, že jsme probrali úplně všechno... No možná ještě vztah mezi mnou a manželem. To se strašně změnilo. Co jsme sem přišli, je to hrozně náročný. Převzal se podnik, jsou tu rozdílné názory, pohádáme se nad tím, ale mění se to. Kdybychom tu firmu měli sami my dva, tak by to bylo jiný. Ale tím, že se to přebírá, tak je to složitější. Na druhou stranu by nám chyběly zkušenosti.

Co by si řekla někomu, kdo se chystá začít ekofarmařit?

Ať si to dobře rozmyslí, ať si to sepíše. A ať nezačíná bez koruny jako začala máma a jako jsme začali my. Hodně to promyslet. A rozhodně bych nešla do té jedné dotace. To bylo období, kdy by manžel posílal gripeny na ZIF a střílel do nich kulomet. A v tomhle jsem já žila tři roky.

Co pro tebe znamená trvale udržitelný rozvoj?

Mně to přijde jako umělej terminus technikus. Já bych to nazvala spíš jako soužití s přírodou. Ne tenhle technickej pojem, kterej pro každýho znamená něco jinýho.

Inspirujete se různými směry ekozemědělství? Biodynamika apod.

Děláme klasické zemědělství, jenom to nestříkáme. Našli jsme si vlastní způsob vzhledem k poloze, kde fungujeme. Když se člověk podívá, jak máme rozložený plodiny na zahradnictví, tak to je výsledek roků zkoušení.

Rozhovor 2

Farma Sasov

Josef Sklenář

Věnoval se někdo z vaší rodiny, předků zemědělství a v jaké formě?
Všichni. Ale všichni malozemědělci.

Máte vzdělání v oboru? Cítíte to jako významnou výhodu? Proč?
Střední. Určitě ten základ, ač je konvenční, je dobrý. Vidím, že ty zemědělci, kteří přijdou úplně z jiného oboru, mají pak spoustu problému v těch základech.

Jakou roli hrál ve vašem podnikání roli převrat v roce 89?
Zásadní. Já jsem byl blázen do koní, takže bych pravděpodobně byl žokejem, jezdil bych dostihy a asi bych neměl vlastní farmu, což by s tím režimem ani nešlo. Ale tím, že se to uvolnilo, tak jsem začal podnikat. To mi bylo 21.

Takže to už jste měl nějakou praxi po maturitě?
Byl jsem v družstvu jako krmič býků. Ale jinak všechno jsem směřoval pro ty koně. Pak jsem začal po vojně s tím hospodařením, pronajal jsem si první stáje, koupil selata, vykrmil, pak jsem získal krávy, koně. To už bylo tady.

A to už bylo, že jste to tu zprivatizoval?
To až v roce 96. Do té doby to bylo v pronájmu.

A to už tu byla známka toho, že to bude bio?
Ne. To až v roce 98, kdy jsme získali první certifikát, nejdřív jen na krávy. A v roce 2000 jsme vstoupili se zbytkem. Ale ta myšlenka přišla už v roce 91 v té chvíli, kdy jsme vypustili ty zvířata ven. Protože pak už je nechcete dát zpátky. A to je první předpoklad stát se ekologickým chovatelem, když je vypustíte ven.

Jak jste se učil?
Pokus omyl. A jezdilo se na exkurze do zahraničí, čte se. Ale nejcennější je vždycky to, co si vyzkoušíte.

Ale vy jste začal už v první vlně? Ten první boom byl až později..
Ten ještě nepřišel.

Ale každopádně ta grantová podpora byla až později, že?
Na ten přechod my jsme nedostali vůbec nic. A když bych do toho měl jít znova, tak bych už rozmýšlel, jestli do toho jít tímhle způsobem. Protože my jsme začínali, když jsme měli 140 prasnic a 3000 vykrmených prasat ročně. Což znamenalo pro nás v první fázi největší problém a to zajistit krmivo pro tak obrovský množství. V roce 98, 99 bylo v republice hrozně málo ekologických zemědělců, kteří měli ornou půdu a pěstovali pro ni krmné obiloviny pro nás. Takže my jsme poptávali a ono nebylo. Tak to byl obrovský problém, který jsme museli

překonat. Mimo jiné i tím, že jsme během 65 hektarů během dvou let zvětšili na 500 hektarů. Takže pak jsme měli odchováno 3000 prasata ročně ekologicky, ale neměli jsme prodejce. Prvních 5 let jsme prodávali za konvenční ceny, což bylo absolutně zoufalý. My jsme měli větší náklady na krmivo. Zoufalá situace. Ale vždycky nás nouze naučila housti. A pak v tom prvopočátku, nebýt těch čuníků a té potřeby získat tu krmivovou základnu, tak bychom asi těžko získali těch 500 hektarů. Stejně tak jsme díky tomu získali potravinu roku na první bioprodukt, což byl bioherák. A tyhle věci, co nás drtily, protože to byly strašný nervy, tak nás posunovaly k těm vizím, které máme teď.

Proč jste vlastně šel do toho nechat se certifikovat?

V tom 98 roce v tom hrálo roli to, že jsme si uvědomili, že vlastně máme ekologický chov, tak bylo škoda toho programu na podporu nevyužít. Protože ty krávy se tam pásly a nepotřebovali jiné krmení, tak to byl stimul. Pak se to začalo komplikovat, když jsme chtěli vstupovat s dalšíma oborama. A určitě to byla velká změna i pro nás v tom myšlení. Na začátku v tom 91 jsme normálně stříkali ty pole. Člověk měl tu představu, že ten porost musí být čistej bez jediný chrpy a vlčího máku. A dneska když vidím pole, že nemá žádnou doprovodnou rostlinu, tak mi přijde divný. A tohle jsem musel zlomit. Když jsem viděl plevele v obilí, tak se mi to nezdálo v pořádku. "

Jak pak tedy ovlivňovaly granty postup v rozvoji té farmy?

Samozřejmě to tam hraje roli. Je to asi tak, že v okamžiku, kdy hospodaříte konvenčně, tak z těch zvířat a z půdy dostanete větší zisk, než když hospodaříte ekologicky. Proto jsou tam podpory, aby zaplnily tu újmu. Kdybychom toho nevyužívali, tak bychom zkrachovali. Není to postavené na svobodné volbě. Vám totiž nikdo na trhu nedá tu férovou cenu. My nemůžeme jít za našima zákazníkama a říct jim, my jsme tak dobří, že to budeme dělat bez dotací, a vy nám to zaplatíte. A oni nám řeknou, že to je naše blbost, že nečerpáme dotace, proč bychom to měli platit my, dotovat za stát.

A vy asi i docela dobře umíte využívat nějaké evropské dotace?

Pozor. Tam jsou právě dva druhy dotací. Plošné, vztahující se na půdu a dobytčí jednotky, to je tzv.jednotná žádost. A pak jsou evropské, kde je teď už dlouho dobu program rozvoje venkova. A ten dává podporu na investiční změny. Rekonstrukce, nové technologie. Tam čerpáme, jsme docela úspěšný a většina staveb nových, co tu jsou, jsou stavěné z nich.

Uživí farma vás a vaší rodinu? Jde o jediný příjem rodiny? Pohoršili jste si, polepšili ve srovnání s předchozím způsobem obživy.

No já jsem se nikdy jinak neživil. No hned po vojně jsem rozvážel limonády po Jihlavě koňmo. Ale dělal jsem to dva roky.

Vy jste zmiňoval, kolik lidí farma uživí, ale je to tak, že víc nepotřebujete nebo víc už by neuživila?

Těch aspektů je víc. Dnes vím, že když by tu byl zootechnik, tak už tu čerpáme dotace na udržení genové rezervy čechtického prasete, což by pro nás znamenalo nějakých 300 tisíc, tím by byl zaplacený a navíc by mohl dělat ještě jinou práci. Jenže u firmy jako máme my, tak už by to přerůstalo v jiný systém řízení. Když jste malou rodinnou farmou, tak si to řídíte sám, máte zaměstnance, ale i tomu nejposlednějšímu umíte říct, co jak má dělat. Dokonce jste schopná i ukázat, jak to má dělat. Pak ale přejdete do většího rozměru a zjistíte, že máte

zaměstnané lidi, kterým to už nejste schopná ukázat. Oni jsou v tom lepší než vy. Což je samozřejmě dobře, ale už tam ztrácíte ten řídicí prvek, kdy ten majitel přijde a ukáže, jak se to má dělat. A pak je těch oborů už tolik, že už to sami nejste schopni řídit. Máme jatka, ty mají spousta problémů, jen tam je deset lidí. Pak obor bioplynky. Obor chovatelé. A teď pro všechny tyhle obory vy byste si měla najmout styčného důstojníka, který to bude řídit. Jenže ten má být víc placený. Načež mám jednoho traktoristu nebo dva, a k tomu bystě měl dávat řídicí prvek. Tak třeba na jatkách jsme takhle člověka přijali. Ale tady vnímáte, že pro takhle malé firmy, které jsou větší než mini firmy, tak je to pro ně strašně složitý. Když je to pak už velký kolos, tak je to v pořádku. Ten zoolog má pod sebou dvacet krmičů atd. Ale kdybych to já měl tady změnit, tak bych musel extrémně zvětšit náš výkon a už bychom se dostali do rozporu s tou naší myšlenkou, že nechceme donekonečna růst, protože to prostě nejde. Protože když rostete, tak na úkor něčeho. Takže odpověď na otázku je: asi možná nemůžeme dovolit.

Vy jste zmínil u blobu pojem trvale udržitelný život. Máte to slovo raději než udržitelný rozvoj?

Ten život by mi bohatě stačil, protože rozvoj hovoří o nějakém růstu donekonečna. Můžem se donekonečna rozvíjet, ale to, co se na nás řítí, může být koncem toho života. Minimálně pro spousta lidí nebo tvorů.

Řekl byste, že celkově vaše farma, případně i vy soukromě, jste ekologičtí obecně ve vašem jednání? I třeba ve fungování s odpady. Jakou zkrátka u sebe vnímáte míru šetrnosti?

Existuje poznatek, že lidé, kteří dělají něco ekologicky, tak si tím hodně často kompenzují něco, co ekologické není. Takže člověk, který má šetrné auto, o to víc si kupuje spotřební materiál v nějakých nesmyslných obalech. Tohle bych ale neměl hodnotit já, ale někdo z mého okolí. To je subjektivní názor. Jsem hezkej, chytřej, to člověk nemá říkat sám. No míra šetrnosti. Ke svoji rodině, kterou odsouvám. V obchodních vztazích.

No myslím ekologicky.

Myslím, že ano. Když lidi přestanou dělat ty věci proto, že jsou jen líbivě ekologický. Ale oni jsou i ekonomický. Tady máme areál, který je velkej, ale jediný, kdo jezdí na koloběžce jsem tady já. Ale ono je to i praktický, prospívá to mému tělu a ušetřím o hodně víc peněz. Takže já si nemyslím, že to nutně člověk musí dělat, proto, že je šetrnej. Ono to přijde. Dříve či později zezelenáme všichni.

Je pravda, že tenhle váš přístup, způsob vysvětlování a ponoukání k ekologii je asi pro spousta lidí přístupnější, než jen podsouvání toho názoru z morálních důvodů.

No to rozhodně. Ale hlavně já se nesnažím lidem vysvětlovat, že jsou blbí, když nedělají eko. Já mám většinu kamarádů mezi konvenčními zemědělci. Oni se taky snaží poctivě dělat. Oni si myslí, že chemii musí používat, já bych se na ně mohl zlobit, že je to bezohledný. Nakonec ale té planetě ukrajujeme všichni. Já taky jedu autem na dovolenou do Rakouska.

Ale letíte letadlem?

No jednou jsem letěl do Bulharska.

No ale ve srovnání...

Ale to je alibismus. Kolikrát letěl indoš. Kdyby každé na téhle planetě letěl jednou, tak do

týdne planeta zkolabuje.

Takže byste už neletěl?

Ale asi jo. Letěl. Ale měl bych určitě ambici promítnou tyhleto vymoženosti nad rámec toho, co si může dovolit běžnej obyvatel planety, tak bych to zcela nepravdicově, byť podnikatel, promítl do daní. To je ta ekologická daň. Ať ti lidi, kteří způsobují ty negativní externality, ať za to platí. Jsi bohatej, chceš jezdit sám do práce do Prahy autem, tak plat' za naftu víc. Každému bych dal limit, vyjezdíš si, na to máš nárok. Ono to zavání direktivou a velkou organizací, ale tak ať. Ono to bude i u toho masa. Což jako je největší rozpor v tom, co já dělám. My vlastně produkujeme maso a maso je desetkrát méně efektivnější v uživení lidí v porovnání s rostlinnou stravou. A může to znít alibisticky, ale já vím, že tady se bude ještě maso desítky let jíst, ale když už, tak ať aspoň ty zvířata žijou v přirozených podmínkách a lidi jí maso ze zvířat, kteří prožili přirozený život. Bez zbytečných utrpení. S bonusem navíc, že to maso s největší pravděpodobností bude obsahovat méně reziduí, bude vitálnější, jednoznačně zdravější.

Vy jako ekologické hospodářství musíte splnit nějaké normy. Minimálně dané zákonem. Jak je hodnotíte? Přejde vám tam něco zbytečné? Nelogické?

V 99 procentech to, co nám je nařízením evropské rady předložené, má svoji logiku a opodstatnění. A je to živý zákon, mění se, zpřísňuje. I v konvenčních chovech se zpřísňuje. Třeba prasnice se ještě před nedávnem poutaly. To je deset, patnáct let. Nosnice byly v absolutně nevybavených klecích. Zemědělci s tím mají problém, že mají mít welfare klece. Ale přichází to, protože se zjišťuje, že to má vliv na kvalitu toho produktu. A o to jde lidem nejvíc. Oni kašlou na ta zvířata většinou, ale prostě jde jim o to, aby jedli zdravou krmí. Takže tohle se tam promítá a ti ekologičtí zemědělci to už dávno dělají. My třeba máme povinnost vést deník léčení od prvopočátku. Takže když dám zvířeti nějaké léčivo, tak musím dvojnásobnou dobu dodržovat nějaké lhůty. Tohle všechno vedeme a teď to musí vést i konvenční zemědělci. Z mého pohledu teda 99 procent věcí mají opodstatnění. To hnutí je docela silný a i zpětně si to reflektuje. Ptají se i nás, co si myslíme o tom, že by se mělo už uzavřít výjimky. U nás je to navíc tristní stav, my jsme v ČR jediní, kteří mají takové stádo ekologické. Ještě je NB produkt u hranic s Německem, ti to prodávají jako živý produkt. Nemají jatka. Mají o dvacet prasnic méně. My si tady vyvíjíme všechno. My jsme tady třeba měli zákazníka, který sám o sobě.. respektive jinak. My jsme vyváželi do Německa a Itálie bioprasata. Do Německa jsme to vyváželi před druhý největší svaz ekologických zemědělců Naturland. Ten sem poslal jednoho ze svých obchodníků a ten sám o sobě zpracoval za rok 35 000 biočuníků. My tady v republice zpracujeme tisíc. Tam je to o něčem jiným. Tam si krmivo nakoupí. Přejde mu specialista, který ví, jak krmit biočuníky. Tohle my tu řešíme pokus omyl, je to teda zajímavější, ale stresující.

Jak jste dostávali zboží na trh, řešíte propagaci?

To my řešíme furt. My děláme marketing. Proto i děláme ty exkurze. Máme ročně desítky výstupu do médií. To je věc, kterou my nikdy neodmítneme. Protože jednou to může skončit, budou tu jiní ekozemědělci. Ale jinak třeba kolega, který má na starosti odbyt, tak píše tiskovky, fotí produkty, které dáváme na web. Občas děláme i nějaký odhalení, odcizení, aby byla zábava i jiná.

A jak jste začali s tím odbytem?

No my jsme začali tím chovem. Pak jsme teprve přišli na to, že tu nejsou zpracovatelské kapacity. Takže my jsme nejdřív museli přesvědčit Kostelec, aby si certifikovali ekologickou porážku. Pak jsme si museli začít hledat odbyt, protože jsme zjistili, že když jsme volali na republikový svaz Pro-bio, že jdeme v roce 98 do biochovu čuníku, tak to uvítali s obrovským nadšením. Každý týden nám někdo volá, že by chtěl biočuníka. Jenže v tu chvíli jsme si měli vzít kalkulačku, když to člověk není schopen spočítat z hlavy a vynásobit 52 týdnů krát jedno prase. A pozor, ten člověk, který chtěl biočuníka by musel stát jednou tolik, protože není krmený těma sračkama, co ten konvenční. Teď to nemyslím tak, že by to byly sračky hygienicky závadný, ale protože plundrujou planetu na druhém konci světa. A tohle my jsme si nedopočítali. Takže když jsme získali certifikát od německé kontrolní organizace, protože KEZ pro to tenkrát nebyl certifikovaný. No a my jsme najednou neměli odbyt. Takže jsme začali vyvázet ven, ale tam jsme začali narážet na další bariéry a ty vývozy do Itálie a Německa skončily, protože tam se jim vyrovnala poptávka s nabídkou a už nás nepotřebovali. A mezitím právě spíš z filosofického hlediska jsme stavěli jatka, když jsme je dostavěli, tak koupil Babiš Kostelec, řekl, že bio nic neřeší a ti jeho pohůnci, manažeři nás ze dne na den vykopli poté, co jsme jim udělali dvě biopotraviny roku. Naštěstí to vyšlo tip 'op. Takže teď to všechno otáčíme na ty malé zákazníky, protože v těch je jistota. Pokud nikdo nenachytá Sklenáře, jak tady po nocích lítá po biozahradě s postřikem, tak o tyhle zákazníky nikdy nepřijdeme. Oni nemají tolik peněz, ale v tom jídelníčku to mají.

Dalo by se procentuálně říct, kolik jdete přes distributora, kolik přes koncové?

Asi padesát procent jde přes supermarkety, třicet procent jsou restaurace, řeznictví, které se buď specializují na bio nebo na vyzrálé a dvacet procent jsou ti drobní odběratelé.

Znamená pro vás něco příchod trendu bio? Navíc každý farmář, zdá se, ho česuje jinak. Zaznamenali jste to nějak vy? Významný nárůst zájmu v médiích apod.

Já právě nemám pocit, že by někdy ta změna zůstala trvalá. Někdy tady ten boom byl, trochu i vyprovokovaný státem, kdy dávali dotaci na prezentaci bio. Trochu jsem k tomu byl skeptický, jakou formou to bylo daný. Protože v těch lidech to nabudilo očekávání, že jim to bio vyřeší všechny jejich problémy. Jakože budou v pohodě, když budou mít biocigarety a bioprežírání. Tam se musí zdůrazňovat jiné aspekty. Třeba v té exkurzi, to byly ženské z jídelen, to bych mohl vyprávět, jak je těžké přesvědčovat vedoucí jídelen, že když si vezmou biobramboru, že bude lepší to jídlo. Takže tam ty zákazníky nezískáte, ten boom nevyvoláte tím, že všude budou billboardy. To není trvalej zájem. Zase na druhou stranu zvědavost je nám vlastní, jsme v tom podobní nakonec i těm čuníkům. Takže většinou když lidé začnou něco dělat, tak ten první motiv je zvědavost. Pak jde o to, jestli po ní přijde něco dalšího. Třeba zajímavý příběh. Když to nepřijde, tak se to otočí v opak. Třeba koupí bio řízek, manželka to připálí, řízek letí z okna a už to nikdy nekupuj to bio.

Když už by ty pobídky měly být, tak spíš na té osvětové bázi.

Když tak přemýšlím, tak nevím, jestli ten boom vůbec někdy přišel. My navíc tím, že to bereme přes ty monogastry, který jsou navíc braný jako celkově nezdravý, ty produkty z čuníků v té sféře zdravě žijících lidí. Pokud to nejsou rovnou vegetariáni, jsou to lidi, kteří si zdraví váží a nepovažují to sádlo, maso z čuníka jako to zdravý, co můžou dát své rodině. Mimo to je to to pokřivený informací, že margaríny jsou nejzdravější a pak se zjistí, že ne.

Oni se tady prsí někteří, že roste spotřeba biopotravín. Jenže ono z nuly všechno vypadá jako nárůst. Ale tady se neděje skoro nic. A navíc třeba farmářské trhy, to se zprofanovalo, my tam jako biozemědělci vůbec nemáme místo. A ono nejen že tu nejsou biozemědělci, oni nejsou

ani lokální producenti v konvenci. Takže my když přijedeme na farmářský trh, vedle nás si stoupne chlapík s uzeninou z Maďarska, tak my jsme tam jako odstrašující příklad. Když on tam má klobásky nastříknuté, tak my tam vůbec nemáme co dělat. Pro nás jediné biojarmarky, to je naše parketa.

Prošel jste nějakým obdobím vystřízlivění, pochyb, zda pokračovat.

To prožívám každý den, to je normální. My jsme těch pohrom měli. Ale vždycky se to nějak překonalo, díky bohu. Tam platí jedna věc, to podepíšu vlastní krví, já to zemědělství nebudu dělat vůbec nebo ho budu dělat ekologicky. Takže pokud bych viděl, že to prostě nejde kvůli neschopnosti, zásahu vyšší moci – státu, patogenů, tak to tady prodám, půjdu na Šumavu, budu tam mít dvě krávy, dvě prasata, abych nevyšel ze cviku. Ale rozhodně bych to nechtěl nikdy dělat jinak.

Mohl byste srovnat vaše zemědělství s tím ve světě? Nebo s jinými českými kolegy? Vnímáte nějaká specifika toho českého ekofarmaření.

No můžu porovnávat jenom sebe a okolí. U těch německých, rakouských zemědělců vidím větší pohodu. Oni mají rezervy – finanční, časový, personální. Oni navíc v tom Rakousku jsou malé farmy, neživí je to na plný úvazek, živí to třeba jen jednoho, ostatní z rodiny to dělají po práci. Nebo to dokonce všichni dělají až po práci. Tam je ten servis jiný. Oni si nakoupí bioselata, biokrmivo a prostě ráno před prací je nakrmí, o víkendu vykydají. Odrostou děti a tak si taky hrají s biočuníkama. My jsme tady v neustálé expanzi a improvizacích. Protože těch oborů se rozjíždí víc a víc a my spíš máme problém se brzdit. Začneme obnovitelnýma zdroje, původně jsem chtěl mít vodní elektrárnu dole na řece a nakonec je z toho desetkrát větší elektrárna, náročnější na obsluhu. V tomhle asi když to srovnám s tím západem, tak tam to řeší víc kontinuálně, my to děláme víc skokově a pak s těma všema negativníma věcmi. Těch proher bylo strašně moc. Třeba jsme vyvinuli výrobek biotolárky. Z biobrambor, které se urodily malé, jsme udělali ke sto tunám smažených zamražených plátků malých brambor. Dělá se to s česnekem, sádlem, říká se tomu pečáky. Krmě tradiční. A tohle my jsme udělali, nechali jsme to zabalit do bioplastu, který jsme dovezli z Francie asi za sto sedmdesát tisíc. Udělali jsme program pro školy, školky, dobré ceny, pak jsme to prodávali i za konvenční ceny. Až jsme to nakonec po dvou letech, kdy už skladování v mrazu stálo víc, tak jsme to dali do bioplynky. Nejhorší ztráta. A bylo to proto, že jsme v tomhle absolutně teď předběhli dobu. Tady ČR chce stále spalovat odpady, místo toho, aby se odpadům předcházelo. Aby si spotřebitel uvědomil, že obal platí, že se musí pak nějak ho zbavit. Takže těchto proher bylo a ještě asi bude.

Takže se musíte krotit. Ale jaké teď máte vize?

Ono to bude určitě končit s postupujícím věkem. Ty moje vize. Ono ještě k tomu vzdělání. Je to na jednu stranu výhoda, na druhou ne. Já mám jen střední a vím, že mi ta vejška strašně chybí. Já zkouším otevírat dveře, za kterými je zeď. Člověk, který ho má, tak mi rovnou řekne, že za to nemůžu jít. A vlastně někdy se stane, že najednou za třeba deseti dveřma je najednou otvor, i když vám všichni říkali, že tam nic nemůže být. Třeba když si vezmete člověka, který absolutně nemá žádný zemědělský vzdělání a najednou za ním vidíte nejlepší kozí farmu v ČR, viz Dobrovolný v Ratibořicích. To je elektroinženýr, sic s genama v zemědělství, ale to máme všichni. V každém z nás dříme kus zemědělce.

Takže já to vidím, že se musí pracovat systematicky, spousta věcí přišlo intuitivně. Připouštění kojících prasníc by měli dělat povinně všichni zemědělci, těm zvířatům to

absolutně vyhovuje, navíc je to ekonomický. Jenže já absolutně nemám sílu to prosazovat. A jak jsem říkal, v tom Curychu jim to nefungovalo. A já jsem zkoušel i sehnat na to granty tady, ale vždycky to vyhrály nějaký intenzifikační programy na zvýšení doживosti krav. A potřetí mi odpověděli, když jsem měl ke spolupráci docenta Špinku, nejlepšího etologa na prasata, že ten systém je vhodný jen pro ekologické zemědělce a protože těch je málo, tak by to bylo plýtvání prostředky. Tak už jsem se smířil s tím, že s tím umřu, že nikdo tady nezačne připouštět kojící prasnice.

Ale tak ona až nafta bude drahá, tak začneme řešit jinak věci, které dnes bereme jako samozřejmost. Třeba hnůj bereme jako odpad, my třeba jako vozíme ten digestát z té bioplynky, tak jsme braný jako bychom vozili vyhořelý odpad z jaderné elektrárny. Přitom ten digestát je skvělé hnojivo. Právě já jsem to nedopověděl, ona ta anerobní digesce vytáhne jenom uhlík a vodík. Vodík je přirozený koloběh vody, takže si musíte hlídat jen ten uhlík. Ale všechno ostatní může zpátky na pole a je to skvělé hnojivo. Jasně. Všechno se dá zkazit. Musíte si to uhlídat.

My jsme třeba po poli jezdili bránama - prutové brány _ když se s nima jezdí rychleji, tak oni plejou. Vytáhnout malé plevely, ale tu vysokou rostlinu nechají být. Tak nás už hlásili, že jim tam tím prášíme. Ale když kolem nich projede konvenční zemědělec s postřikovačem, to jim nevdá. To prostě v té společnosti a my jsme v tomhle extrém. Ta Česká republika je hodně protizeleně a já tím, že jsem aktivní ve Straně zelených, tak my dostáváme na prdel každý volby. A přitom v Německu třetí nejsilnější strana. Ale u nás. Lišák, to byl nejlepší kandidát do Bruselu, ale buch. 3,7. Nic. Já jsem tady byl čtyři roky zastupitel. To bylo zoufalý. Já jsem stavěl jatka, do toho začala bioplynka, roky v zastupitelstvu, do toho tři děcka. Teď máme ambici mít přes deset procent v komunálních. Ale já za sebe nevím, zda do toho jít. Protože mě to sežere zaživa. My jsme teď udělali referendum proti spalovně. Máme proti sobě moloch. A tady kolem chtějí postavit vnitřní okruh. Nesmysl. Zase evidentně stavařské lobby zapracovalo. No a pak vám na žádné vize nezbyvá čas.

Ale stejně je určitě máte. Co je teď nejbližší?

Já bych chtěl dotáhnout věci. Třeba ta separace rostlin, oddělování lupínků od stonků, to je velice dobrý proces nejen pro nás. Navíc to chci zkoušet na jiných rostlinách než jen na vojtěšce. Protože ten efekt, že v tom lupínku máte podstatně víc živin než v tom stonku je pravděpodobně u všech rostlin. Třeba u konopí. Takže já bych se rád dočkal toho, že budeme mít směs z lupínku vojtěšky, konopí.

Budete se snažit farmu předat potomkům?

Určitě. Ale nebudu jim nic dávat zadarmo. Nechám jim to zaplatit. Kdo to bude chtít dělat, tak mi bude doživotně vyplácet rentu a já budu konečně jezdit po světě.

Letadlem?

Ne na kole klidně. Mně se to bytostně příčí cestovat na úkor planety. Ale pro mě po světě znamená klidně po České republice. Jen to než projedete... Takže v každém případě mám tři děti.. ono je klidně možný to, že vlastně oni od toho utečou. Že to vůbec nebudou chtít absolvovat. Většinou to odnáší ta rodina, je to o stresech, člověk se tlumí před zákazníky, ty problémy se valí a ty děti to pak... mám skvělou rodinu, ale může se stát, že mi řeknou: tatko ty ses zbláznil, to já nehodlám absolvovat.

Já jsem ještě zažil, teď mi to říkal kámoš, co vede jihlavský Zelený Vít'a Prchal, on má

pekárnu a zdravou výživu na náměstí. Víš co, za mnou přišel Vojta, jednadvacetiletý kluk, borec, když potřebujeme píchnout v Zelených, tak přijde. Ale on mu řekl: hele, taťko, nebylo by lepší si najít práci, kde byste se tak nenadřeli? Protože on vstává v pět, jde pít. No ono to v těch dětech, čert ví, jestli to v nich bude. Aby měli ambici něco vybudovat od píky. A já nebudu mít možná sílu říct jim: běž a začni jako já.

Ale taky je možné, že už to nebude taková dřina pro ně, jako když jste začínal?
Já nevím. Já myslím, že je to náturou.

Ale oni tady nežijí ne? Vy sem dojíždíte?

Já bydlím támhle! V tý nejhorší kůče. Manželka támhle maká na zahradě. Takže oni tím žijou. Já si myslím, že kdybych bydlel ve městě, ráno je vykopl do školy, večer je odvezl na trénink. Ale je fakt, že oni v tom jsou, občas sednou na nakladač, občas pomůžou. Takže ideálně, když je v patnácti vykopnu do světa, ať z tohodle prdelákova, zamindrákovaného státu vypadnou a pak když se vrátí tak možná že jim to bude cenný. Zatím jim je 11, 10, 8. Jedna holka, dva kluci. Holka uprostřed.

A co jsem si chtěla upřesnit. Bylo to teda tak, že jste udělal střední zemědělskou školu, ekologický tendence jste v té době neměl.
No jezdil jsem na vandry. Tak to asi obnášelo, že bych nevyžil olej do řeky. Brontíci to byla moje krevní skupina. Tak možná tam něco bylo.

A pak jste začal podnikat klasicky, ale hned jste vyzkoušel..

Tam byla ta první vize vyhrát Velkou pardubickou. Já jsem byl absolutní blázen do koní. Takže já jsem se k tomu opravdu dostal díky těm koním.
Já jsem vlastně získal restituční nároky od lidí, co tu dřív hospodařili. Začal jsem vyřizovat soudní pře, které jsem vyhrál v jejich prospěch. Oni mi ty nároky odprodali a pronajali mi pozemky. Ale furt jsem tam za tím viděl ty koně, které jsem chtěl získat z toho statku a začal provozovat tu stáj. Jenže nejdřív jsem získal ty krávy, ty prasata a když jsem se dostal k těm koním, tak jsem zjistil, že vlastně tu steeplechase už nepotřebuju, protože ji mám každý den.

Ale ten ekologický aspekt se tam dostával nějak přirozeně tím, že to bylo praktický i ekonomický.

No jasně. Já nezastírám, že ten ekonomický stimul tam byl. Když se lidem dávají dotace, ty mají jen něco podnítit. Nemají něco dlouhodobě sanovat. Pokud je to samozřejmě zdravá činnost bez hendikepu. Mně vlastně uráží, když mi někdo říká, že beru dotace, protože si na sebe neumím vydělat. Principiálně mají dotace dostávat nevládky, školství, zdravotnictví, sociál, kde je nějaký hendikep. My bychom to neměli nazývat dotacema, ale újma. Společnost nechce mít drahý potraviny, tak to bude sanovat takhle. Ale furt platí, že ta pomoc může jít dvojí cestou. Buď plošně peníze na produkci, po válce byl strach, že ty potraviny nebudou, v případě konfliktu se neuživíme, tak ti zemědělci byli směřováni k tomu, aby vyráběli víc a víc, tak ty peníze dostávali za produkci. Dnes je to opačně. My potřebujeme spíš ochránit tu trvalou udržitelnost života, chránit si ty zdroje, neprodukovat přebytky. Protože to je ukrojení z planety víc, než je zdrávo. Ale všude by to mělo být pobídkou. Dejme zemědělcům korunu, on změní výrobu, zefektivní ji nebo změní ve prospěch té vize, kterou máme v Evropě a pak už ať to dělá sám. Ne, že mu budu ty peníze dávat furt a uděláme z nich robota, který bude furt čekat s nataženou rukou, a bohužel část těch našich dotací takhle funguje.

Rozhovor 3

Farma Slunečná

Pavel Štěpánek

Takže vy máte asi nějaké otázky připravený...

Vycházím z té základní otázky, kdy mě zajímá příběh vaší ekofarmy.
To si můžete přečíst v kdejakém časopise.

To já jsem si přečetla, ale přesto by mě zajímal váš vlastní dnešní pohled.
No dobře. Tak to bylo v roce 95, začal jsem reseršovat reportáž o Slovinsku pro časopis Merian, který je velice důkladný. A když jsem odsud jel domů, to jsem ještě bydlel v Německu, zastavil jsem se tady. Ani jsem nevěděl, že je to Šumava. Do té doby jsem tu nikdy nebyl. A uviděl jsem tohle místo, to bylo všechno v ruinách. A já jsem se zamiloval na první pohled.

Ale já jsem nikdy nechtěl být ničím jiným než fotografem.

Proto jste i emigroval?

Ne. Já emigroval kvůli svobodě. Základní věc byla svoboda. Já z toho byl nemocnej, měl jsem vysokou tlak. A i když jsem třeba nemusel dělat zkoušky na vejšku, dostal jsem se za vyznamenání na ČVUT přesnou mechaniku a optiku. Ale pak ztratili moje papíry, protože jsem studoval v podzemí ještě teologii a jiné věci. A to oni věděli. Všechno měli pod kontrolou.

Odkud pocházíte?

Z Ostravy. Tam to bylo vždycky ještě víc komunistické než jinde. Kované. Takže ten původ, že hospodářství. Vůbec ne. Já jsem to chtěl mít jako takové místo... já jsem vždycky 4 měsíce jezdil a pracoval pro různé společnosti. To je první rok, kdy já dávám těm bramborám takovou váhu. Jinak já spíš budu. Teď ještě trochu taky. Ale teď už považuju za důležitější ty rostliny, aby měli zvířata vlastní brambory, řepu a my. To není na prodej. To bych musel chtít za kilo stovku. Takže vůbec ne, že bych chtěl farmařit, ale ono se to tak vyvinulo. Když tady člověk je a jede si do Volar koupit mlíko, které udělalo velkou cestu, to mi nedávalo smysl. A čím dýl tu člověk byl...

A tady tedy byla ta láska na první pohled, takže jste hned podnikal kroky ke koupi?

Já jsem svoji bejvalku hrozně miloval, takže já jsem se ani moc nerozhlídl, přidal jsem plyn, jel do Kolína nad Rýnem, tam jsem dojel ve 4 ráno, vzbudil jsem ji, řekl ji, sbal si věci, to jsem měl tenkrát mého velkého syna, tomu byl snad rok. Tak jsi sbalila věci a jeli jsme. Tak jsme sem dojeli. Ale ona jako skeptická Němka chtěla vidět celé pohraničí, tak jsme začali u Tachova, tak jsme dojeli sem, cestou jsme objevili ještě jeden Mlýn, ten mě tedy taky nadchl. A dojeli jsme sem a ji to nadchlo. A rozhodli jsme se z toho udělat krásné zázemí, chalupa.

Takže sen byl spíš chalupa.

Spíš chalupa. Ona byla manažerka velmi úspěšná. Říkala, že v 35 letech půjde do důchodu, že

už bude mít dostatečně vyděláno. No dodneška maká jako blázen. Čím víc se přibližovala těm 35 let, tím víc od té myšlenky upouštěla. Ta práce pro ni byla důležitější než všechno, než život. A pak si našla přítele, s kterým si rozuměla i v práci. Tak jsem se sem přestěhoval a začal odsud jezdit pracovat. A od 95 do 2000 jsem pendloval mezi Kolínem a prací po světě.

A to je 95, kdy jste to tu koupil?

No zamiloval se, koupil během pár dnů. Vylouskl ten oříšek. On ten můj dům totiž neexistoval. Ti lidi, kteří ho měli, vlastně nic neměli. Jejich otcové ho měli zbourat, oficiálně ho zdemolovali, dostali na to i peníze od komunistů. Ale oni to neudělali, skladovali tam, chtěli si to přestavět, jenom to oficiálně neexistovalo. Oni vlastně nebyli zapsaní v katastru, ale vypátral jsem je. Tak mi to chtěli prodat, ale říkali, že mi vlastně nemají, co prodat. Původně chtěli dvacet tisíc, ale pak viděli německou značku, tak si řekli 60. To jsem jim i zaplatil. Pak jsem od pozemkového fondu přes náhradní restituce kupoval okolní pozemky. No a do toho nějaký problémy se sousedy.

Jaký?

No tady bydleli v tomto domě, kde mám penzion, bydlel pasák krav, hrozně velký asociál, a dojička s tím manželem. Ten už byl v důchodu. Chlástali. A oni jim to nabízeli ten barák. Pak to šlo do dražby. Já to nechtěl koupit, ale zjistil jsem, že tam z toho chtějí udělat bordel, tak jsem je přebil. A ten co je u stáje, ten jsem koupil už tehdy v dražbě. Ale byl strašně drahej, protože na ten si státní statky vzali nějaké úvěry a ty jsem tím musel vyplatit. A to všechno byly ruiny. Zapadlé štíty. Já jsem to třeba koupil, vůbec jsem jim to neoznámil, oni stejně neplatili nájem ani pozemkovému fondu. Až pak tam přišli, že by chtěli zaplatit nějaký nájem, a zjistili, že jsem to koupil. Tak byli naštvaní, přitom jsem je tam nechával. No pak jsem jim přidal 30 tisíc na bydlení, co si chtěli koupit. No ale pak ještě jsme hledali 36 dalších různých bydlení a poslední, co bylo i s prací pro oba, tak tam šli. A za dva měsíce se vrátili, že už tam nechtějí být. Tak pak bydleli tady v kanceláře a dělali, jak jsem jim strašně ublížil.

První dvě kozy jsem si pořídil při druhých zaměstnancích. To jsem zaměstnal dva z Karlovy univerzity, která chtěla kozy, jenže oni pak po půl roce odešli a kozy mi tu zůstaly. No ale já jsem si četl už knížky o chovu zvířat, když už tu člověk je, tak mu to nedá se krůček po krůčku senzibilizovat. A to ti přijdou pak různé věci divný, když jsi normální v hlavě a nezalíváš se alkoholem. Tak jsem to čím dál tím víc se zajímal o zemědělství. Pak jsem si pořídil osly, protože je mám rád, všude jsem je fotil po světě. To bylo pro radost. A ovce. No ale pak už se to rozjelo po rozchodu s bejvalkou. To už jsem měl i jedno tele.

Ale to jste ještě jezdil po světě?

Do 2004 jsem pořád vydělával peníze fotografováním. Potom jsem se začal zajímat, za kolik já dělám. Do té doby jsem jen řešil, jestli dělám dobrou práci, a moc jsem neřešil, za kolik. Ale pak když jsem měl už Slunečnou, začal jsem to brát i ekonomicky. Ale já jsem si furt myslel, že budu fotografem. Ale 2005 po vstupu do EU se otevřely granty třeba i na sýrárnu. A já jsem toho začal dělat víc, třeba i z 50 litrů na plotně. A ty sejry byly vynikající. A já jsem se rozhodoval jestli... do té doby jsem neměl ani korunu půjčky. Všechno jsem to dělal z toho, co jsem vydělal. Nebyl jsem otrokem banky. Nikdy jsem nechtěl být. Ani jsem nepřetáhl nikdy kontokorent. A pak přišel ten zlom, kdy jsem se rozhodl, že tedy udělám sýrárnu a pak to začalo. Ještě jsem si chvíli myslel, že budu zvládat obojí. Fotku i toto. Jenže pak začala stavba a ti lidi vůbec nevěděli, co a jak. Musel jsem tu furt být. Začal jsem foto práce rušit,

jednu za druhou takhle dva roky a pak už se mi ani nikdo neozval. Teď jsem si třeba po dostavění všech těch věcí koupil za odměnu dobrý fotoaparát a nemám ani čas ho vzít do ruky. Není to možný. Časově to nevychází.

Takže 2005 byl zlom, kdy ...

Už jsem přestal být fotografem a od té doby jsem zadlužený, až to není hezký. Stal jsem se otrokem bank, jsou i zaměstnanci, že granty jsem se zavázal, že vznikne pracovní místo. Už to není sranda. Tady, co odjížděla paní s tím synem. To je paní od starosty tady Horní Planý, já bych řekl, můj úhlavní nepřítel. Ten je pro rozvoj, ten tu chce lanovku, golfové hřiště. To je strašný mocnářství, jen jde o profit. Šumava jde prodat za groš. No a s tou farmou potom dál už to jelo. Udělal jsem 2006 sýrárnu, pak jsem dostal do pronájmu polozbořenou stáj, to jsem dělal pak, to bylo za dva roky hotový. 2011 jsem postavil už bez dotací tu drůbežárnu. A pak jsem se pustil do toho největšího a to je ta restaurace, zázemí pro kuchaře, penzion. A to je s dotacema. Rozvoj venkova. To jsou hrozně drahý peníze. Pakárna. Já už se teď těším, že v životě asi žádný grant nebudu. Já jsem byl hrozně úspěšnej. Co jsem napsal, to jsem dostal.

Jak to?

Protože jsem si je dělal sám. Já jsem si nic nevymýšlel. Dělal jsem je podle potřeby. Jak se ta farma rozvíjela, tak mi přišlo, jak kdyby ty granty vypisovali tak, že čekali na další můj krok. Neříkám vždycky podle nutnosti. Vzal jsem i nějaké jihočeské granty po cestě. To byly malinké věci, ale pomohly. Tak pojďte. Tady ta stáj se teď připravuje na výstavy. Tady od listopadu do poloviny dubna cirka je tam sto ovcí bahnic a sto jehňat...

Volá syn Davídek...

To je sedlák. Já jsem měšťák. Já jsme žil v Kolíně, v Jeruzalémě, leckde. Já jsem nikdy nechtěl být nic jiného než fotograf. Můj dědeček byl fotograf a já jsem chtěl být jen fotograf. A ty zájmy jako teologie, to se taky úplně neslučuje.

A čím to, že vás to naplňuje, i když ty sny byly zcela jiné?

Protože to je asi jediná rozumná věc, kterou člověk dělá v životě. To když člověk zjistí, že to co dělal... že teď v tomhle má všem kořeny, že je to jediná smysluplná věc. A to, že se to naplňuje i to moje umělecké. Že ti známí kamarádi sem rádi dneska přijedou, budou sem vystavovat. Já jsem s tím neztratil kontakt, je to furt živý. Já si furt doufám, asi je to naivita, že jednou budu mít takové zaměstnance, že budu moct dělat i ty svoje fotografie. No. Asi je to nemožné. Teď jsem dostal zase takové facky. No tady se to teď musí vymalovat. Tady minulý rok byla už výstava, ta druhá část se musí doopravit. No a příští neděli tu bude vernisáž. Patronem toho je magistr Hubený a to je právě ten rozvoj, který on ví, že je správný. Malý podnikání, že je to ten způsob, kterým by se měla rozvíjet Šumava. A já jsem to dělal z lásky k Šumavě, ale ne s tím, že budu vzorový. Já jsem houby zemědělec. Ale teď ti, u kterých já jsem se inspiroval, jezdí ke mně na exkurze.

A co ti zaměstnanci?

No mám jednoho zaměstnance dobrého, ale ostatní jsou takoví z charity. A je to strašný. Já jsem teď čekal dva měsíce na jeden mladý pár, v životě zemědělství nedělal, ale snil o tom. Dělal revizního technika a ona úřednice. A to je noční můra pro mě. To je čerstvá věc. Minulý pátek, kdy měli podepsat smlouvu, a oni najednou začali vymejšlet si. Nemožný. Oni tady chtěli mít prostě zázemí pro svoje volnočasové aktivity. Ona přede mnou roztrhala smlouvu a

on ráno sedí a dojí. Prý že se se mnou chtěl domluvit, že za to bydlení budou pomáhat. Tak dobře. A druhý den přijde moje žena pro mlíko do dojírny a ptá se, jestli můžou počítat se snídaní a s obědem. Tak mu to odkývla, pak se zamyslela a říká mu, že snídaně ok, to jí moc nestojí, ale proč oběd. Vždyť on má ženu, co nic nedělá. Katka je pár týdnů po porodu. A proč já bych jim měl takhle pomáhat, když mi řekli, že jsem otrokář.

No pojďme dál. Tady je nádherné světlo na výstavě z té střechy. A každou část dne jiné. A tady teda penzion.

Ten míváte zaplněný?

To zatím ne. Byli lidi, co jezdili na týden a na čtrnáct dní. Teď už jezdí jen na víkend, omlouvají se, že si víc nemůžou dovolit. A to jsou doktoři, právníci. Něco je špatně. U mě taky lidé nevydělávají velké peníze. Můj nejlepší má slíbeno deset čistého plus jídlo a ubytování. Pračku může používat, všechno. A já mu platím, když můžu třináct.

Jak vznikal

Já si tak hraju. To co nedávám do té fotografie, tak dávám do těch staveb. Já jsem pro přírodní, masivní záležitosti. Dřevo, kameny. Tady bude stálá galerie, ve stáji letní. Tady to bude na zdech i viset v prostoru. A dole je ten golem (velká pec), tak to jsem si dovolil. Pak bych chtěl ještě koně, ale to je jen pro mně záležitost, to ještě musí počkat. Ale teď mám hlavně hroznou radost z Davidka. On tím tady hrozně žije. On nechce ani nikam jet. Ani na plovárnu. Ne, tati, já chci být na farmě. Já se mu jak můžu, věnuju, my spolu děláme skoro všechno.

Tak doufáte, že to převezme?

Já chci, aby studoval umění. Jestli ho k tomu dostanu.

Ať studuje umění a pak dělá farmáře.

No to určitě. Ale ať se nejdřív podívá po světě. Ještě k té galerii. Může to být marketingová strategie, ale není to úplně tak. My jsme to od začátku s jedním kamarádem, který mě od začátku podporuje, chtěli, aby tu byly workshopy, sympozia. A teď se to konečně postupně začíná naplňovat.

A co vás tedy živí?

Ubytování. Ale jenom zčásti. Fotovoltaika. To byl zázrak, že jsem to udělal. Ona platí sama sebe a splácí ještě druhou hypotéku. Minulý rok udělala 165 procent svých nákladů. I mi to vrátili, že to přece nejde vyrobit. Ale tady výborná poloha. Tady to má svoje vlastní mikroklima. Tady je to skvělé pro astmatiky, alergiky. To už tady máme ty zkušenosti.

A pak co dál je částí obživy?

Musím se přiznat. Já mám devadesátiletou maminku, která tu s námi žije. Ona bere důchod v Německu, ne úplně malej. A navíc je nemohoucí, staráme se o ní a za to taky dostáváme něco. I to hrozně pomáhá. Zvířata pak dělají tak 7 procent ... no já to tady vlastně dělám kvůli zvířatům, bez nich by to tady nedávalo smysl... Ale dneska sním o tom mít domeček na samotě, jednu kozu, bramborové políčko a nic.

Vy stojíte o vlastní soběstačnost? Na čem by to stálo?

To je myšlené tak, že máme vlastní vodu, ekologickou čističku odpadních vod, vlastní proud,

sice jen přes den, ale já plánuji ještě udělat malou vodní elektrárnu. Teď máme první sluneční teplárnu, světový unikát, který se začal dělat v jedné firmě, která teď zkrachovala, tak to budu muset dokončit já. Ale stejně to pak bude dělat padesát, šedesát procent energie pro celou farmu. Na spodním penzionu je tepelné čerpadlo. Tady topíme štěpkou a spálíme hodně. Jen je hrozně problém tu sehnat kvalitní. Pak máme vlastní sýrárnu, vlastní porážku i bourárnu i na hovězí.

A ta se vám vyplatí? Když nejede furt?

No to chce. Ale já ji mám jen proto, že chci ty svoje zvířata úctyplně vychovávat. A když už je mám zabít, tak aby to bylo taky úctyplný.

A ten odbyt máte jak?

To se rozprodá všechno. Lidem, kteří nás už znají, to je skotský náhorní, to je vyzrálý maso. Tak přijedeme do Budějic, objedeme tři, čtyři lidi vezmou si po třech bedýnkách. Teď se půjdeme podívat na sýrárnu. Tady jsme na ni získali jen 35 procent, ale naštěstí jsem spousta věcí nakoupil dobře, takže to bylo možná nakonec 45 procent. Ale k tomu jsem dělal čističku odpadních vod a ta se mi do toho podařila částečně zakomponovat. Jak tu bylo víc projektů.

No ta soběstačnost je v tom mít vlastní vodu, energii, potraviny mléčné i masité, a aby i ti zaměstnanci tady žili. Aby participovali na tom, co dělají. Ale nějak to nejde. Oni si to nevezmou za své. My jsme třeba tu vždycky měli holky na práci. Dělalý sýrárnu, penzion a občas uvařily. Měly to tak na těch osm hodin práce. Respektive deset hodin byly k dispozici, ale čisté práce to bylo tak těch osm. Musely si to zorganizovat, není to jednoduchý. Já to znám, musím to dělat, Katka to musí i s dětma. No ale teď ona řekla, že bude dělat jen sejračku a trošičku na zahradě. Tak na zahradu nepáchla, tam ten skleník je prázdný. A nic tam není, nic tam nebude. To už nezvládám. Pro mě jsou důležitější ty brambory a řepa. Ty jsou pro zvířata. A to radši pro nás radši koupím nějakou zeleninu, i když s těžkým srdcem, protože to není chutný, ani zdravý. Ale zkrátka to na chod té farmy nehraje moc velkou roli. Já to vždycky беру tak, že co je pro farmu je důležitý a co pro nás, to je méně důležitý. To se zaměstnancům nelíbí a Katce taky ne. Jenže oni jsou tu proto, že je ty zvířátka potřebujou. A je to skutečnost. Když bych neměl zvířata, tak nepotřebuju ty zaměstnance. No teď je tu zase jeden host se ženou a dítětem. On je barman z Plzně, je tu týden a že se nechce mu ani vrátit. Že by se snad tady nechal i zaměstnat, rozjel by tu restauraci. Tak já z toho nadšenej a Katka říká, vyzkoušej ho, už ses tolikrát spálil.

A to se ještě asi hodněkrát spálíte, než se to tu vytríbí...

To jsou furt nějaké facky. A ten můj sen, který jsem snil a dodneška ještě trošku sním. Z něho musím vyškrtat trochu. A to je ten průser.

Kterou část?

No že ti lidé, kteří tu pracují, tu žijí, aby to tu milovali, byli šťastní z toho, že jsou tady toho součástí, že se pro tu věc zapálí. Ne proto, že já jsem pověřil, ale že sami cítí, co je třeba, co se musí. A přijde mi, že možná jeden tady zaměstnanec z 90 procent to tak skoro má. A pak ten herec z Prahy, on neumí moc pracovat, ale má takovou pokoru tady k tomu všemu. On ani nechtěl zaměstnat, tak alespoň na dohodu, že ho tu nechci mít načerno. A pak mu říkám, že pro něj je lepší, když mu budu platit sociální a zdravotní. Tak že jo. Ale on se tu asi před něčím trochu schovává. No snad se to neobráti proti mě. A pak je tu ten přes charitu, ten vyšel čerstvě z basy a když jsem mu dal první peníze, tak se tak strašně opil. Tak nevím. V pondělí

mám řešit, jestli ho zaměstnám na dohodu.

Vy to tady máte jako takovou chráněnou farmu...

No v podstatě jo. Ještě jeden je tu bezdomovec, ten je na dohodu, a když ji dostal, v tu ránu mi začala srát na hlavu. On už dávno měl být hotovej s těma bramborama. Už má týden zpoždění.

Věnoval se někdo z vašich předků zemědělství?

Takhle můj děd, kterého jsem nikdy nepoznal. Táta mého táty. Já jsem se tátovi narodil, když mu bylo padesát.

Takže nevyrostal jsi v tom?

Vůbec. My jsme měli vilu se zahrádkou. Dokonce slepice v centru Ostravy. Ale to bylo jenom.. dokonce jednou jsme měli husy, ale to už bylo moc pro ty sousedy. Moje velké přání byl kuň, on by tam neměl kde být, já jsem si myslel, že jo. Ale nikdy se to nestalo. Ale to je pořád v plánu ještě.

Řešil jsi dodatečně odborné vzdělání? Cítíš jako nevýhodu jeho absenci?

Já jsem strojař. A jsem strašně rád za to, co jsem studoval a za ty profesory, kteří dávali důraz na všeobecné pochopení fyziky. Takže ty věci z oboru mám v krvi. A takhle kdybych měl zemědělské vzdělání, měl bych to asi taky v krvi. A to nemám. Takže musím číst, učit se to, opakovat. Znovu číst. Ale myslím si, že kdybych měl to vzdělání v tom, tak bych to nikdy nedělal. Nepustil bych se do toho takovým způsobem.

Proč sis zvolil formou ekologického certifikovaného zemědělství?

Já bych to jinak nedělal. Mně říkali, ať vezmu tady všechny ty kopřivy randapem, to bych neudělal. I ty mandelinky. Už by mi po postřiku tam nevezli. Ale já to z přesvědčení chci mít ekologický. A pak když už jsem to dělal, tak jsem si říkal asi by bylo dobré si vyměnit zkušenosti. Tak jsem se přihlásil do pro-bia. Pak jsem zjistil jaká je to nesmyslná buzerace ta certifikace. Ale pak mi řekli, pane Štěpánek, takové jako jste vy potřebujeme. Mně je i těžko, že ten soused můj velký je takový darebák, směje se ekologickému zemědělství, ale je certifikovaný, protože dostane víc za hektar.

Když jsi říkal, že certifikace je buzerace, v čem konkrétně?

Protože to беру vážně, tehdy existoval jenom KEZ, a pan Berka z KEZu měl nějakou nesmyslnou přednášku v Pro-biu. A já jsem mu velice věcně po jeho přednášce oponoval, že je nesmysl to, co říkal. A někteří ti zemědělci, kteří byli už skoro pod stolama, najednou dostali takovou euforii, že pak už padali hlášky, že příště až půjde kontrolor, půjdeme na něj vidlema. Ale já jsem nic nemyslel špatně, jen jsem věděl, jak to chodí v Německu, v Rakousku a že ta nesmyslná věc u nás... Tabulky, tabulky a tabulky a tabulky.

A jaké je to srovnání tedy se zahraničím?

Tam jsou to servisovní pracovníci těch farmářů. Tam opravdu poradí. Jak dělat osevní postupy, když vidí, že ten člověk má zájem, tak na to dovedou reagovat a pomůžou. Je to servis. U nás to byla buzerace.

A je furt?

Dneska už to až takový není. Ale po tom rozhovoru ještě s tím Berkou, přišel nový kontrolor tady ke mně a on mě dusil u toho záhonu meduňky, kolik kila toho bude. Já jsem mu řekl, že on je inženýr zemědělské, že když řekne půl kila, tak napíšem půl kila. Tak on že není od toho!!! Ale pak kolem už jedenáctý večer, to už jsem měl pocit, že nesedí proti mně, ale vedle mě. A říká mi: no to vy, ale nemůžete říct šéfovi, že ho vezmete vidlema. Ale já bych to nikdy neřekl. Já vím, proč vy jste tady na mě. Podusit mě. Já jsem jenom dal těm farmářům to sebevědomí, že si dovolili tomu šéfovi něco říct. No a teď máme třeba jednoho kluka, který si myslím, že se blíží těm německým standardům. Asi tomu i rozumí. Vyplní za nás ty tabulky. Upozorní mě, že nějaké výpočty vržou, ať to dáme do pořádku.

A co pro vás ekologické farmaření znamená teď po těch letech? Změnilo se něco?
No protože jinak než ekologicky bych to v životě nedělal. Já bych si mohl asi klidně požádat i o značku Deméter. Možná už ty požadavky i překračuju v lecčem. Jak úcta ke zvířeti, k rostlinkám. To že ty brambory teď vypadají tak dobře, to mám obrovskou radost. To je lepší vyčištěné pole než když si sednu do vyčištěného auta.

Zajímalo by mě, kolik vlastně ta farma uživí lidí. Lze to říct?
Možná deset. A to by se mělo zvládnout. Ale bez té fotovoltaiky, bez hostů, možná i bez restaurace. Já ji vůbec nepočítám. Já ji beru jako minusovou, ale plusovou v tom, že je to další služba, která nám pomůže doplnit tady to. Tak byl by to jeden člověk na sýrárnu, dva na dojení a ohrady, jeden univerzální jako údržbář, pokojská, kuchař, univerzální další na pokojích či kuchaři a dva zahradníky.

A teď jste na jakém počtu?
Šest myslím.

A vy se nějak dělíte spolu se ženou o to organizování?
Třeba jediný, kdo dělá se strojema, jsem já. Od bagrů, ke kydání, sekání, sušení. Katka dělá hlavně sejračku a vaří.

A pak máte někoho na účetnictví?
To mám a je úplně pitomá. Takže já ji musím nakonec hodně zkorigovat.

Rozhovor 4

Farma Brzkov

František Matoušek

Tady jsou staré odrůdy. A v červnu o slunovratu se bude sít norská pšenice. Anglické obilí pěstované do 18. století. Tamhle bude katarka a špalda. A žito. Vysoký dvoumetrový. A jednozrnka s červenou pšenicí. Ale nebyla taková zima.

A to bylo dobře, špatně?

No. Na broučci to je špatně. No některé odrůdy mi nevyšly. No asi to sem nepatří.

Jak dlouho to děláte?

Od roku 93. Já jsem to vytáhl z družstva, zrestituoval a od té doby to dělám. Tady je ječmen. Tohle jsou staré odrůdy pšenice, jsem na ni zvědavý. Ale je to asi nějaká moderní odrůda, protože se jí tady moc nelíbilo. Tady zkouším, co by šlo. A pak se to bude sít ve větším na tom poli. Půjdeme okolo. Ono se to za ta léta vyselektuje.

Tamhle ještě máte sad?

Já to mám celé vedené v sadu. Jenže teď vyšla litera zákona, která to zas změnila. Zahrada jako kultura neexistuje. A v sadu mi to nedovolí.

Tak co existuje?

Může to být jako orná s tím, že tam můžou být krajínotvorný prvky.

Takže to budete muset mít jako ornou?

Jo. Jenže já jsem bojoval za sad. Ne za ornou.

A když ho tam necháte?

Tak mi vyhodí dva hektary pryč. Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění. To se mi nelíbí.

Co s tím?

No právě. Ochráncům přírody to nevysvětlíte, protože když je někdo blbej, tak je blbej. Kdyby někdo přišel a řekl z téhle a téhle důvodů je to na houby. Jenže on někdo přijde, kdo má vysokou školu, praxi dva týdny a vymýšlí směrodatný zákon. Úplně nesmysly.

Tady je pšenice anglická. Tohle je bezorebný systém.

Vy jste takový pokušítel?

No ne. Buď to děláte konvenčně. Nebo chcete poznat pravou podstatu věci. Jak se hospodařilo před dvěma, třema sty lety. Jde to. Tady by mělo to mít asi třicet klasů. Nemá. Je to noty jako na buben.

Ten les je taky váš?

No jo. Bylo toho 70 hektarů. Naše rodina z toho měla část. Díky tomu že už měli víc jak dvacet, ale ne zase víc jak třicet, tak nakonec nešel do gulagu. Jinak by šel rovnou do Jáchymova. A kdyby nešel do družstva, tak by tam šel stejně.

a kdo jste říkal, že to propil?

Kdysi dávno tady byl nějaký rod Kasalů a ten poslední Kasal neměl děti, tak si přivedl synovce Čermáka a ten to dvacet let propíjel. Až pak zjistil, kolik dluží, tak to dal záložně a ti to dali do likvidace. My jsme tady od 1869 a hospodařili jsme tu do 50. let, kdy to šlo do družstva. Ti to tady v 68 srovnali. Meze zmizely. Udělali tu cesty, aby to projeli se strojema. Naštěstí tady je les, stromy tvoří mikroklima, je to členěné mezi lesy, tak ty remízky nejsou zas tolik potřeba.

Vy jste se tu narodil?

Jo. Byl jsem tu do patnácti. Pak jsem šel do učení na kováře. Takže jsem dostal základní zemědělské vzdělání. No kovář byl zemědělskej. To už dneska není. Pak jsem byl dva roky na vojně, pak jsem rok dělal tady v družstvu, potom jsem šel na Dukovany.

Co tam?

No stavit jadernou elektrárnu. Když chcete něco poznat, tak nejlépe se do toho zapojit. Dělal jsem tam zámečnické věci a pak jsem tam půl roku dělal mistra. Jenže když pochopíte, o co jde, tam jsem odsud odešel. Nechtěl jsem se podílet na něčem, s čím nesouhlasím. Pak jsem šel na dva a půl roku na Šumavu, tahat s koňma. Chtěl jsem na Prášily, jenže mě v Sušici odchytil správce a dal mě na Srní. A tam jsem v podstatě tahal v lesích od Prášil, přes Modravu, Kvildu, Horskou Kvildu až k Hartmanicím. Heleďte. Tady ty dva hektary k tomu taky patří. Tahle pšenice.

Co s ní bude?

Ta se dá na konzum, na krmivo. Dvorskýmu z Olešenky. No Bartákův hrnc 2012. Zakladatel KEZu atd atd. Tam bylo pěkně na Šumavě. Když jsem tam tahal v horách, tak jsem rok nepotkal člověka.

Vždyť tam ani nikdo nesměl. To bylo v pásmu.

No. To jsem se jednou ocitl v 84 roce v Rakousku. Tak stačilo málo. Ale otočil jsem koně a sypal zpátky.

Neměl jste chuť utíkat?

Ne. Proč. Mně nic nechybělo.

Tam jste měl rodinu?

Ne. Jsem byl sám. A pak jsem v podstatě se usadil u rodičů, protože brácha šel na vojnu a oni byli staří, neměl se kdo o ně postarat. S těžkým srdcem jsem odcházel. Ještě deset let jsem tam byl jako doma. Dneska už ne.

Kolik vám je?

54 let prosím pěkně. Tak tam jsem byl od 82 do 85. Pak jsem přišel sem a dělal jsem do 91 v lesích tady. Tady to ale bylo o okázalosti. Kdo co jak vypadá. Nechcu říct přímo... bylo to takový že práce koňská se dělala traktorem, ale psala se na koně. Ale co. Já nechtěl soutěžit. Já práci co dělám, dělám s plný nasazením. Musím mít sám ten pocit, že to má význam. No a pak se mi naskytlo, že jsem mohl jít sázet stromky. Od 92 do 95 jsem dělal služby pro ně, co potřebovali. Sazení a tohle. A už jsem hospodařil tady.

To jste si vyžádal hned?

No já už jsem chtěl hned v 90. Roce. Ale nebyly k tomu podmínky, tak jsem musel počkat. A v 93 jsem vzal tady to pole, měl jsem pětadvacítku traktor a šel jsem. Tak se začalo. A pak jsem vstoupil do svazu Pro-bio. To byla jedna velká rodina.

Vy jste byl úplně u toho zakládání?

Už jsem s nima koketoval od 90. Roku. Ale vstoupil jsem v 95. To byla velká rodina, pak se do toho začala cpát... no a v roce 2000, když přišel právní systém, tak se z toho stal až skoro takovej byznys. Do té doby zákon nebyl. My jsme měli svůj vlastní zákon, ten jsme dodržovali. V podstatě pokud jsi chtěl mít logo, tak si musel dodržovat to a to. Ale jak do toho vstoupil stát, úředníci a ochránci přírody...

A jak vás napadlo jít do toho svazu? Bylo to tak, že jste věděl, že chcete dělat ekologické zemědělství?

To už jsem dělal od roku 85.

A nazýval jste si to tak?

Ne. Já si to nazývám organické. V první řadě jsem chtěl vyloučit všechny pesticidy, herbicidy. Protože když naši měli záhumenku, já jsem v tom vyrůstal. Já jsem to nenáviděl doslova. Ostatní leželi u vody a já jsem dělal sena. A u toho jsem chodil normálně do školy. Tak jsem to nemusel. Ale mnozí nemuseli a co z nich dnes je. To co v mládí nemusíme, stejně pak děláme. To jsou předurčené věci. Nechat ratolesti růst jak dříví v lese, to je nejhorší co pro ně můžete udělat. Jsou to lidi bez řádů, motivace, mají zmatek. Vy si ten zmatek totiž odbydete v mládí. Potom když už máte pevné mantinely. Podívejte, jak ten pes, nemusím si ho všímat, protože on ví.

Vy máte děti?

Nemám děti. Jsem svobodný. I když tedy mám přítelkyni. Ne že bych byl asketa, to ne zase. Ale jak mě baví studie, zkoumání různých věcí, od filosofie... v podstatě jsem byl takový rebel... naštuoval jsem si různé věci, snažil jsem se vše pochopit. Jinač tady je prováděná francouzská prořízka.

Co to znamená?

Nechávají se stromy růst v určitém odstupu. Větším. To bych dlouho vysvětloval. Maximálně 400 kusů na hektar. A neustále se uvolňují podrosty, mladiny, probírkama. Ale je to daleko složitější.

A jak to tedy s vámi bylo dál? Jste se vrátil, staral se o rodiče...

Když přišel převrat, tak jsem si od 92 udělal živnost, od 93 jsem vytáhl pozemky a od té doby furt neustále... chtěl jsem takový systém zahrada, aby ta krajina byla taková pestřejší, ale od té doby válčím s úředníkama. Neustále. Zatím jsem to vždycky ustál, ale poslední dobou si říkám, proč ty se furt budeš takhle... ne že bych byl zmožen, ale proč bych měl bojovat. Oni mi třeba říkají: a jak bys jezdil v sadech s tou velkou technikou? Já se chytám za hlavu a říkám: copak patří do ekologie velká technika? Ty kolosy? To když potkáte na silnici, tak se bojíte.

Jak jste měl pole rozvržená, když jste sem přišel?

Tenkrát se dělalo obilí, pohanka, jenže pak se pohanka stáhla z Číny. Platilo se, neplatilo se. I když se dělaly hodně byliny. Ale spíš tohle se dneska dělá na obilí. Akorát to žito teď bude snad brát PRO-BIO. Uvidíme. Ale ono vůbec to, co teď chtějí v ekologii dát za podmínky, to je dosti likvidační. Takhle se dá oklikou zlikvidovat ekologické hnutí. Buď budeš dodržovat hrozně přísné podmínky nebo končíš. Jenže ty podmínky se nedají zobecnit takhle. Každé pole je jiné. A nejhorší je, že ti o tom rozhodují ti, kteří vystudovali konvenční a chtějí něco napasovat sem. Kudy tady jdeme, tak každé pole potřebuje jiný přístup.

To se zlomí...

No mám obavy, že to nebude jednoduchý. A tady je oves. A támhle za polem máme ještě hektar lesa. Ten je 160 let starej. To bylo štěstí, že akorát když se začalo, měl se mýtít.

Jak se vám dařilo ze začátku zařídit ten odbyt?

Za prvé to PRO-BIO bylo jako jedna rodina a první tři roky se to prodávalo všude možně.

A za dobré ceny?

Ne. Za normální.

A to vám nevadilo?

No já jsem ještě chodil pracovat do lesa, tak jsem si to dotoval. Pak jsem si ale říkal, že je to ho moc, že to nejde, tak jsem se rozhodl pro tohle. A v podstatě 6 let, do roku 98. Nevím. Ze začátku jsem to dělal bez dotací. Protože jsem nesouhlasil s tím, že ekologie musí být živočišná. Ne. Já dělám rostlinnou. A tím se vybojovalo...

Takže od začátku máte to, že nehnojíte?

No ne. Hnojí se zbytkama, jetelotrávou. Ale ne živočišným hnojivem.

Proč? Jak jste si na to přišel?

Za prvé jsem si říkal, že když to jde v Číně, v Rakousku, Švýcarsku, proč by to nebylo pro nás.

Proč vám to přišlo jako ta správná cesta?

Za prvé jsem vegetarián od roku 94. A nechtěl jsem se zatěžovat dobyt看kem. Na co. Chtěl jsem si to zkusit, jestli to jde. Nikdo to tu nedělal takhle a to období od těch 52 let do 90, těch 40 let, co tu někdo přetrhl, tak to myšlení převládá ještě do dneška. Takový ten socialistický přístup, megalistickéj přístup. A nejhorší je, že se to nacpalo taky do té ekologie. A oni to dovolili.

Takže nejdřív jste o tom slyšel a chtěl to zkusit a pak až přišlo to přesvědčení s vegetariánstvím?

Nene. Já jsem už v 80 doma bojoval s pantátou, naseť jsem si pšenici a on: máš tam bordel, jdi to postříkat. Já ne, že to nepůjdu postříkat. Jinak si to rovnou můžu koupit.

A jak se to ve vás objevilo?

No přirozeně. Proč bych to jedl. Když jsem se ptal, proč rostliny mají rakovinu, no z dusíku, přehnojený. Mají moc dusíku, tak proč to hnojíš? No aby bylo ovoce. Tak si říkám proč. Tak

zkusím jinak. Až teda po revoluci byly ty zmínky, že někde něco existuje. Nebyl internet.

Takže do té doby jste nějaký pojem ekologické zemědělství neznal?

Ne. Za prvé se tomu říkalo alternativní zemědělství. až potom se ten název ujednotil na tom eko či bio.

A vy máte vyloženě veganské zemědělství?

Ano. Já jsem takovej laktovegetarián. Občas si dám vejce. Nejím maso v žádné podobě. Myslím si, že ho nepotřebuju. Myslím, že ani ty mléčné výrobky. V podstatě jsem se sám přesvědčil, že to nepotřebuju. Nedělám to z etických důvodů, ale zásadně ze zdravotního důvodu a vnitřního přesvědčení, že to nepotřebuju. Kdybych pod hrubým násilím měl jíst maso, tak budu.

A z podobného důvodu i takhle vegansky hospodaříte na té půdě?

To už vyplynulo samo ze sebe. Když nemáte živočichy, tak musíte tu hmotu dodávat jinak. V podstatě tady to hospodářství neopustí nic kromě zrna.

A co jste říkal o dotacích. Že jste na začátku je nežádal? Ona pak i byla mezera v nich?

Já když jsem začínal tak v 93 Kubát zrušil dotace. Oni to chtěli nastavit tak, že proč cpát, když to někdo chce dělat, tak ať to dělá a bude dostávat stejné dotace jako konvence. Až za tři roky potom, nebo tak nějak si pak ty základní dotace vynutily svazy. Ale to jsem do toho nešel furt a až potom, když už to bylo státem kontrolované, tak jsem do toho šel, když se mi vytlemovali, kontroly čím dál dražší.

Ale přitom dotace bych žádné nedával. Jen do armády, školství, .. nikam jinam.

Vy volíte Svobodný ne?

Nevolím. Ale nejradši bych je volil. Z prostého důvodu. Ze zemědělce se stal úředník. Už to nedělá, aby měl potěšení, ale řeší, kde z toho vytríská prachy. Rozhoduje se podle dotací.

A vy si myslíte, že tady v těch českých podmínkách by biofarmy přežily bez dotací, když ty ceny potravin jsou nastavené tak jak jsou.

Dneska. Žádný zemědělec. Nejen ekologický. Nejen v ČR, ale v celé evropské unii, by nepřežil, kdyby nedostal dotace. To vám garantuju. Kdyby nebyla takzvaná zelená revoluce kdysi na Západě. Ta odstartovala něco, co rozbilo základ zemědělce. Zemědělci ty snížíš ceny, z našich vejdělků my ti dáme doplatky a ty si za to zase koupíš stroje. Jinak tyhle gigantická monstra by neexistovala na těch polích. Kdyby si je průmysl v podobě daní zpátky nedotoval, tak sedlákovi by stačilo tady 40 koňských sil, traktůrek nějakých. Ale chleba by nebyl za 40 korun, což už se zdá někomu draho. Ale byl by za reálné ceny. No Západ, Amerikou počínaje, vůbec západní civilizaci, vynaloží na jídlo 10 procent výdajů. Takhle by tak 50 procent vynaložil na jídlo. Ale vezte si to, že kdyby to nebylo tak, dnes by nebyla tak devastovaná příroda a nebylo by tak obrovské odcizení od přírody.

No takže v podstatě bez dotací by většina farem nemohla fungovat.

Vy ano?

No. Kdyby šlo do tuhého... za prvé nejsem náročný. Tím, že jsem to dělal 8 let bez podpory, jak jsem ten výzkumník, tak si člověk musí ověřovat, jestli to, co dělá je správný a životaschopný. A tak by to měl dělat každý sedlák. Zkoumat.

A zrovna ekozemědělci docela zkoumají?

Protože jim nic jiného nezbyde. Až půjde do tuhého, pokud se nic nezmění, tak lidská práce bude hodnotově stejná jako práce strojů. Zatím ty stroje, technologie díky tomu... vždycky každá civilizace se dostala na nějakou výši a pak zanikla. Nebo byla násilně přerušena. Vydrancovala se sama.

Tady to obhospodařujete sám?

No jo. A to ještě na Kojetíně mám další pole. Tam je přítelkyně a její staří rodiče tam mají pozemek. no co. Dá se to. Ale tak ráno začnu a večer skončím. Tak v osm začnu, nemusím krmit a dělám do devíti, dokud je vidět. No a když se dělá obilí, tak třeba do půlnoci.

A vy tedy nepoužíváte téměř žádnou techniku?

No mám kombajn, dva traktory, plečky... plečkuju i kypřím s traktorem.

No tak vidíte. Taky je tady u vás na poli víc strojů než lidí.

No protože je stroj levnější než lidská práce. No nejlepší by bylo kůň, potah, holky. Ale to nezaplatíte. Z mých zkušeností vyplývá, že to nejde. Nevím, jaké vy máte zkušenosti.

No v těch kopistech mají v podstatě malý traktůrek, koně a hodně pracovních sil.

Jenže oni mají obrovský příspěvky na pracovníky.

Právě že ne. Mají jen plošné dotace 30 tisíc na rok. Oni mají oddělený statek od sociální služby. Ten si jede na sebe. Zaplatí si svoje náklady.

No vidíte.

Jak řešíte odbyt? Komu dodáváte?

Tak Sonnentoru. Ale to už zdaleka není tak výhodné jak to bývalo. Pak něco na krmivo tady v okolí. Něco trhy. A tam se mě ptají, to víte, proč to mám tak drahý. A já jim říkám, že prodávám kvalitu, ne kvantitu. Ale jako bio se tam neoznačuju. To by bylo spíš na škodu. Lidi by mě obešli.

Jak jste se tedy učil farmařit?

No z praxe. Pak jsem něco četl. Ale ono to vidíte na té půdě, co ji svědčí. Zkoušel jsem kombinovat rostliny, střídat. No koukněte sama na tu půdu tady a pak na tu půdu u domu. To je co! To je výsledek práce za patnáct let.

Zeptala bych se ještě na otázku, zda budete vaši farmu předávat potomkům, ale když nemáte potomky...

Já už nástupce mám. Vypadá to, že si to převezme synovec. Už trochu pomáhá. Ale nečekám, že to bude dělat jako já. On bude asi hnojit. Možná i trochu chemie.

A to vám to nevadí?

No já mu nemůžu říkat, jak to má dělat. To je moje přesvědčení, ne jeho.

A nebudete se snažit ho ovlivnit.

Ne. To byla moje cesta. On má svojí. Zjednoduší si to, nenadře se tolik. Nebude se tahat

s úředníkama.

To vám to opravdu nebude vadit, když jste se o tuhle půdu staral určitým způsobem a najednou to bude jinak.

Ne.

Chtěl jste toho farmaření už někdy nechat? Že už by bylo vystřízlivění tak silné...

Ne. Já to neřeším. Já totiž nehledám žádné ocenění. Já mám rád tu práci, že jsem na poli, hrabu se v hlíně a mám spoustu času na přemýšlení. To je ozdravné. To je život. Nepotřebuju víc, nepotřebuju uznání, dělám to pro nějaký růst svůj. Já jsem si došel sám v sobě k tomu, že nic neznamenám a tak můžu být šťasten.

Čemu věříte?

Jak to myslíte... no. Mladí ti ještě chtějí rozeznávat co je lež a co je pravda. Co je správné, co špatné. Ale ve stáří je to vzácnost. Když má člověk zakořeněné ty svoje pravdy, dogmata. Je to nádherný, když se člověk dokáže učit. I ve stáří.

Co si o vás myslí ostatní ekofarmáři?

To já nevím. Zeptejte se jich. To nejde. Tady když začnu dělat, tak ty lidi okolo v místě, sousedí, řeknou: jéžišmarja. Ale časem zjistí, že v podstatě tomu nerozumí.

Jak jste to říkal, že když to budete chtít dělat, tak se budete muset přizpůsobit?

Když něco chcete, tak musíte zvážit, jestli to jde. Tak buď se to dá realizovat nebo ne. A když jo, tak za jakých podmínek. Jako nečekejte vděk za to, že to děláte pro přírodu, pro společnost. To vůbec. Blázni.

Proč to děláte?

Proč jste na škole?

Protože mě to baví.

Přesně tak. A i když vás to bude bavit, tak to bude dobrý.

A vás to baví?

No občas aby vás to bavilo, tak musíte dělat věci, který vás nebaví. Ale ideální je, když se dostanete do stavu, kdy ty věci, který nemusíte dělat, děláte s takovým zapálením, že vás v podstatě baví. Samozřejmě. Jsou určitý hranice, který se nepřekročí. Pokud je překročíte, tak už popíráte sám sebe.

Co to je u vás?

Můžu všechno, ale abych šel a ač znám, jak se dělá konvenční zemědělství, tak v podstatě přijdu, vidím broučka.. no pro mě je lepší vypustit slepice, to je příroda, no ono ta chemie je taky příroda. Ale když tady pustíte slepice, tak vám tu nezbyde jeden brouček. Je to správný nebo špatný? No mravenci, když jdou válečníci, nebo sarančata, tak po nich nezbyde nic. A je to správný? No je to příroda. Ale tak ta slepice, ona vám ta vejce a zase tak...

Když lidi kočovali a zjistili, že ta zem už je příliš zamořená, tak sbalili stany a šli dál. A tady je to to samý. Pokud budete tady na tom jednom fleku hospodařit furt, tak to bude tak zamořený, že už nic jiného nedá. Ale dneska to jinak nejde, říkají. No nejde to. když ta

arogance je už tak silná, že v podstatě... nemusíme smekat klobouk a být pokorný. Ale hluboce ve svém důvtipu se skloním, ty jahody tu budou teď čtyři roky a pak tu budou až za pět let. Na tý mezi dřív byla kopřiva, teď tam je tráva. A pak tam bude zase kopřiva. Tady se snažíte vytvářet optimální podmínky. To je ekologie. A je jedno jestli je to v lidských vztazích nebo v půdě. Ale je smutný, že mnozí se dneska cpou na funkce, an který nemaj jen proto, aby se o nich vědělo. Chcou být ukázaný. A to je základní chyba. No nic. Kolik je hodin.

Půl osmé.

Tak já se půjdu podívat. Tam plečkovat.

Co jste chtěl být, když jste byl malej?

Každou chvíli něco jinýho.

I zemědělec?

To bylo tak přirozený, protože já když jsem byl malej, už co si pamatuji, jsem chodil s mamkou na zahradu. Tak v podstatě to už když v něčem vyrůstáte... spíš člověk touží po něčem, co je mimo něj. Když se otevřely hranice, tak všichni chtěli západní luxus. Jsem si říkal, ježišmarja, vždyť je to tam ještě horší než u nás. Ale to je to samý dneska východně. Lidi utíkaj sem. Afrika. Lidi v podstatě utíkaj pryč, ale stačí jenom, aby řekli, hele ty mudro, my tě tu nechcem. Koukej mazat. A jak sem půjdeš, tak dejte nám něco, abychom se ubránili, a půjdu a budu si to udržovat. Jenže dám to Monsanto, ty mi půjčí, nesplatím, oni mi to seberou. Vyženou mě tam odsad'. Tomu je potřeba zabránit. Aby ty děti byly připravený v dospělosti na to říct, hele plácáš, běž, tady překážíš. Ne že tě budu nenávidět. Ale...

No jo...

Seš dobrej. Ale já mám jinačí reference, jak se dneska říká. Protože to že já přijdu a můžu se vyřádit tady nad tím. Jako umělec doslova. To ty mě nedáš. Ty mě zapojíš, hele, dělej, já ti dám práci. Tam končí moje svoboda. A to není jenom proto, lidi se bojí lesa ve středověku... tím se dař lidi vystrašit. A dneska se dař taky určitejma preferencemi udržet na uzdě. Strach to je velice dobrý manipulátor.

Vy se ničeho nebojíte?

Bojím se sám sebe.

Proč?

Nejdokonalejší je když člověk dokáže překonávat svoji vlastní bolest. Jak říkal jeden sibiřskej šaman: chceš li poznat, prvně musíš pohřbít svoje přátele, pak pohřbít vše, co jsi dělal rád, pak pohřbít svoje nejbližší, a nakonec, až pohřbíš sám sebe, pak teprve budeš šťastnej na světě. A když pohřbíš svou bolest a svou identitu a svoje já, co ti můžou vzít? Vyhrožují ti smrtí? Já už jsem si svoje užil. Co si na tobě vemou? No tak nebudu tady, támhle. Znáám trochu... vim, co je jedovatý.. co nesmím snít, to je důležitý. Když mě zavřou, no tak jsou pránický děti, třeba to vydržím. A když ne, tak... když máte svou vnitřní obrovskou sílu, tak se dějou zázraky. I umřít se dá bez problémů. Jestli ta doba přišla...

Já to řeknu takhle. Když já škrábnu takhle ten plevel, ptá se ho někdo, jestli tady chce být nebo ne. Ptá se mě někdo, jestli tady chci bejt... ať se nám to líbí, máme tu svoji nadsazenost, tu lidskost, ale v podstatě neustále probíhá.. uplatní se ti nejpřízpusobivější. Nejradši bychom

preferovali ty buňky, co nám přidaj deset, dvacet let, ne ty, co nás ženou do záhuby...
Až těhle pět prvků člověk ovládne... když už ta obava přechází v ten strach, tak musí přijít to, že si řekneš: už blbneš. Už si někde jinde. To je právě to duchovno, že vás posunuje dál a dál. Učí vás. být člověkem. Tohle dokáže velice málo bytostí. Zvíře dokáže být vytrvalý, ale neuvědomí si to. kdežto havran si uvědomí sám sebe, delfín, slon snad si uvědomí sám sebe. Ale má jednu věc a to jest, že nedokáže vědomě vnímat... je to realita. Ta tvrdá realita. A ten sen. A to jedinej člověk, jedinej tvor, dokáže žít vědomě.. no to jsou hovory. Kam teď půjdete, kam kráčíte?

Ještě nevím.

Vy nemáte nějaký řád vůbec tohleto.

Ted' ani ne.

Nic? Takže vám je jedno, kam teď půjdete.

Ted' to začnu nějak řešit. Tady máte hospodu. Je otevřená?

Je.

Tak půjdu možná na pivo. A vymyslím, jak se dostanu domů.

Tak ať se vám daří na světě.

Já moc děkuji za váš čas a za váš příklad. Bylo to přínosem.

To jsou ty věci vnitřní. To se dá postupně naplňovat. Máte svízel na sobě.

To je na ozdobu.

Rozhovor 5

Hospodářství rodiny Abrlovi

Jarmila Abrlová

Můžete mi představit příběh vaší farmy? Vy jste začínali někdy v 70. letech, ale farma oficiálně funguje později. Co vy sama považujete za začátek?

No my dva společné tendence jsme měli až po svatbě. (smích) Je to tím, že já pocházím z Litomyšle a moji rodiče hospodařili. I za komunismu měli malý hospodářství, takže pro nás to bylo naprosto přirozený. Manželovi rodiče taky hospodařili. Takže my když jsme sem přišli po vysoké škole, to byl poslední rok toho systému umístěnek, tak jsme zakotvili tady. Manžel tu sehnal práci.

Takže žádné kořeny tady nemáte?

Na Moravě žádné. Ty jsme tady teda zapustily teď. A musím říct, že jsem vůbec netušila, do čeho jdu, protože já jsem nikdy na vesnici nežila, to byl úplně jiný duch, než je tady. I když Litomyšl není nějaké velké město. Tak jsme pracovali v JZD, celej život jsme měli problém, že jsme odmítali vstoupit do strany, měli jsme malý děti a to prostě tak bylo. Taková doba byla. Přes nějaké ty problémy, když přišel rok 89, tak tady lidi měli ten pocit, že nás techniky vyženou a budou si vládnout sami. A to jsem už řekla dost, že už se nenechám tady stále od někoho šikanovat. Tak jsem chtěla dělat něco speciálního. My jsme tady neměli žádnou půdu, že jo. Na čem začít. Postavili jsme teda dům, ale nikdo jsme nepředpokládali, že se něco takového stane.

A vy jste to místo dostali na základě vzdělání?

My jsme oba dělali zemědělskou školu střední a manžel ten i vysokou. Tady jsme pak dvacet let byli jako zootechnici v JZD a pak manžel mechanizátor a potom teda odsud odešel do Mikulova, protože to byly furt nějaké peripetie s tím vstupem do strany, kde bylo střední učiliště pro mentálně postiženou mládež a tam šel dělat šéfa odborného výcviku. Tam začal pak dělat ředitele a já jsem, když to skončilo, že já budu hospodařit, původně sušit ovoce a zeleninu. Dobře. Budem nakupovat od sedláků tady. Udělali jsme si průzkum trhu. Všechno to bylo nádherný. Ekonomika nádherná, tak začínaly ty první granty. Tak jsme vypracovali grant, podali žádost a oni nám ji schválili. My jsme teda neměli nic stavebně připraveného, když jsme nevěděli, jak to dopadne. Takže naprosto za chodu jsme z prasečeho chlívkou předělávali. A na veletrhu jsme koupili sušárnu. A tím to začalo. To byli podvodníci, neměli atesty a mě nenapadlo, že se tam něco může dostat bez atestů. Oni to měli ozkoušený jen na nudle a na ty stačí nějaký ventilátor. Takže pak x kroků, co jsme do toho vložili, do noci dělali, tak jsme vyhodili, protože to nesušilo, vlhkej vzduch šel zpátky, takže my jsme platili elektriku, zboží a neprodali jsme ani za halíř, protože to všechno se zkazilo. Tak jsme pak začali ještě ovoce, že budeme sušit. A když nám bylo úplně nejhůř, tak manžel už jako ředitel sehnal zákazům práci v zahradnictví, že tam pěstovali bylinky. A já jsem vždycky měla na zahradě bylinkový záhonek, vždycky jsem k tomu tíhla, tak jsme se rozhodli, že tomu se tady nikdo nevěnuje, tak jsme pronajali hektar. Ten jsme vyčistili, takhle to bylo, jsme něco pronajali, odplevelili a pak o to přišli.

Že vám neprodloužili nájem?

No to byl tenkrát velkej tlak. Peníze na pole jsme neměli. No tak jsme začali sušit bylinky. Manžel musel celou tu sušárnu předělat. Bylo to šílený. My jsme měli úvěr, mohli jsme přijít až o střechu nad hlavou. A to jenom proto, že člověk uvěřil. No došlo to tak daleko, že i ty sítě se pronášely, to nefungovalo, ty se síta sesypaly a tak jsme jeli do Litomyšle, že to spraví. A tedy nakonec štěstí stálo při nás, že ten člověk z té firmy, znal mě od dětství, mi říká: Jaruško. Oni to nechtěj spravovat. Oni vás to nechají složit a pak se na to vykašlou. Jenže my už jsme teda měli tak špatnou zkušenost, že už jsme v autě měli i brokovnici a kanystr benzínu. A takhle to došlo. Řeknu vám narovinu, to je psychicky nesmírná zátěž. A on se nám ještě vysmal, takovej mladej kluk, a já jsem mu řekla, že už je mi úplně všechno jedno. Že my už jsme přišli skoro o všecko. Ještě teda můžeme přijít o barák. Takže buď přijedete do deseti minut nebo já vám tady tu firmu zapálím a v tom vězení aspoň budu vědět, proč tam jsem. Takhle jsme v těch problémech jenom proto, že jsme uvěřili, že jste slušný lidi. Tak on dojel. A on se začal vyšklebovat. Já když si to dnes představím tak je to směšná situace. On tam s Mercedesem, já s tou rozpadlo škodovkou starou. Vytáhla jsem tu brokovnici a řekla: ty hajzle, podepiš to. Dej mi peníze, nebo tě zabiju. Já už jsem nemohla. Tak opravdu pak tu objednávku zaplatil. My jsme tam dva dny byli, aby se na to nevykašlal. Bylo to hrozný, ale stejně to nefungovalo. Tak náhradně jsme začali dělat ty bylinky a postupně jsme furt vytvářeli nějaký sušicí systém, manžel nad tím strávil spoustu času, ono to není jednoduchý.

A při tom měl svoji práci?

Ano. Ano. Děcka studovala, ale musela nám pomáhat. Ty si to s náma prožila taky. Ovoce, zeleninu jsme teda museli opustit. Začali jsme bylinky. Ted' jsme museli všechny ty předpisy vyplnit. A pak když jsme to dostali do těch sáčků, tak jsme objeli celou republiku, vytvořili jsme si pěkněj takovej obchodní řetězec svůj a netrvalo to ani půl roku, nastoupili sem řetězce opravdové a všechno se to sesypalo jako domeček z karet. A my jsme zase stáli před tím, co dál. To bylo v roce, to už jsme měli certifikát, 94, 95.

A bylinky jste dělali od roku?

89. my jsme v roce 90 začínali sušit zeleninu. To jsme nebyli ještě ekologičtí. To musím říct, že díky těm bylinkám, pan Mitáček mi napsal, jestli bychom nechtěli dodávat pro ně. Ale že bychom museli být certifikovaní. A ten svaz se rodil. Tam jsme se seznámili, zažádali jsme o certifikace a v tom roce 93 jsme byli certifikovaní. Tři roky to trvalo, protože my jsme střídali ty pole. Pak jsme řekli, že to takhle dál nejde v roce 93, pořád to hrozilo, měli jsme ho v certifikaci, tak jsme si koupili pole od té paní a než nám skončilo přechodové období. Takže od 93 jsme měli certifikáty. V roce 94 jsme udělali ty obaly nové, vznikalo pro bio staré město, začalo se to nabalovat a dostali jsme se jakoby trochu nad vodu.

Ale přišly ty řetězce.

No to byl během půl roku krach. No tak když jsme pochopili ten jejich systém, tak jsme si řekli, že tudy cesta nevede. My musíme jít jinou cestu. Ale ono to souběžně vznikalo, budovalo se to jedno s druhým. Hospodařit jsme začali, že jsme chtěli něco dělat k těm věcem ostatním. Ukázat, co umíme sami. Tatínek byl vyhlášený hospodář na Litomyšlsku. A to bylo tenkrát normální, že se hospodařilo přirozeně. Oni třeba použili ledek, ale jen když to bylo nezbytně nutný. To by jinak nebyl dobrej sedlák. Tak proto my jsme chtěli, že bez té půdy jsme odkázaní. Tak jsme koupili ten první hektar, vysadili tam půlku vinohradu a na konci bylinky.

Proč jste se rozhodli pro ten vinohrad?

My doma na našem rodném statku měli vždycky takového muškátového křížence, ale manžel, jak sem jezdili celou vysokou školu vedle do vesnice, k rodině, kde neměli děti, tak si ho oblíbili. On se tady zamiloval do toho kraje. To staré město to je mrazová kotlina. Když něco, tak to muselo do skleníku. Tak proto jsme sem šli. Já osobně bych nikdy z Litomyšle nešla. Já jsem patriot jako. Já to tam miluju. No ale tady jak má každý ty záhumenky, tak u jednoho pána se tady učil dělat to víno ve sklepě. To byla jeho láska, vždycky k tomu tíhnul a pro něho z té mrazové kotliny to byl tady ráj na zemi. Ono tady je teda úrodné, ale taky je to tu pěkně krátká zima. Takže tady se dělá furt. tady je pořád práce, je to takový hektický.

A když vám nabídli, že byste mohli být certifikováni? Jaká byla vaše reakce?

My jsme chápali, že v tu dobu, kdy bylo to chemické hospodaření, to byla jediná cesta, jak to odlišit. Teď to bio se trochu zprofanovalo, ale v tu dobu, kdy jsme začínali... a docela mě překvapilo, jaká vznikla nevole tady od vinařů. Jak jim tady nějaký lidi z Vysočiny budou ukazovat, jak se to správně dělá. Ale přitom oni tady všichni byli náplava. Pavlov je typicky dosídlená vesnice, tady bylo tak pět původních rodin. Ale někteří přišli holt dřív než my. Ale jinak zkušenosti s vinařstvím nikdo neměl, taky se všichni učili. Takže tady to začalo, pak jsme měli peripetie se stavbou...

A pokračovalo to jak dál?

No zjistili jsme mezitím, že to pole je málo. My máme tady pozemek na kopci. Tam proto musel manžel vymyslet vlastní sklízeč. Protože to už se rukama nedalo. Tak jsem pak trnula na tom kopci, aby se nepřevrátil. Syn pak i sklízel. Takže jsme postupně koupili pak dole u vody další pozemek. Přestěhovali jsme byliny dolů, tam proběhlo 3 roky přechodné období, kdy se tam pěstovalo zelený hnojení. A pak teda byliny.

A pak jste rozšířili...

Nahoru tu vinici dosadili. No a pak jsme tady museli koupit nevydatelnej restituční podíl. Protože pozemkovéj fond skoupil všechny pole a neprodával. Jen vydával v rámci restitucí. No tak my jsme museli těch 56 metrů koupit za 240 tisíc. To jsme neměli moc peníze. Ale té staré paní říct, že to chceme za půlku. Takový jsme nebyli no. Ale zase ta paní byla natolik slušná, že nás to nechala splácet postupně. Takže 4, 5 let jsme spláceli. Ale díky tomu nám potom vydali vlastně ty další hektary a tím pádem jsme přišli k tomu vinohradu tak, jak ho máme teď. Vzápětí probíhala pozemková reforma, tak my v rámci té reformy se nám podařilo scelit do pěti hektarů.. tam je to úskalí, aby vám to ostatní nepostříkali. A pak teda i vedle jsme je přesvědčili, že to teda taky dělají trochu ekologicky.

Kolik tedy máte hektarů?

Teď 5 a půl vinohradu a postupem doby jsme u vody koupili, zase se na nás obrátili lidi, kteří tam měli pole, JZD jim neplatilo nájem, tak jsme tam přikoupili. A teď tam teda máme taky už 5 a půl hektaru zhruba. Takže zhruba 11 hektarů a hektar z toho je v nájmu.

A to jste získali kdy ty pozemky?

Postupně v roce 95, 97.

My jsme skončili v té době, kdy jste začali vinařství...

To jsem začali v roce 94 vysazovat až v 97 druhou půlku. Měli jsme takovou představu, že

jsme nechtěli moc lidí zaměstnávat, že tu byl problém s lidma. Jenže do toho ty pozemkové úpravy, takže z toho vyplynulo, že když jsme získali pozemky, tak v roce 2003 jsme provedli další výsadbu, to byl mezní rok v rámci EU, pak už by se nemělo vysazovat, jen obnovovat.

To manžel stále pracoval jinde?

Nene. Už v asi 98 pracoval jen zde. Tam nastal problém v té škole. On byl pro ně jak tornádo. On po nich chtěl práci, aby se věnovali těm dětem. Já tak nemám ráda líný lidi. Je to hrozný, že v podstatě furt musíte obhajovat, že chcete pracovat, slušně žít, nechcete krást. Tak to už jsme oba zůstali doma. Já na sobě měla byliny a manžel už pak vinohrady. No a v roce 2007 si syn, který do té doby furt byl někde ve světě, převzal bylinky a já jsem styčný důstojník.

Máte dvě děti?

Dcerka se vdala do jižních Čech. Ta nám hodně pomáhala. Učí na zemědělské škole. Má lednickou vysokou. I manžel. Ten dělá osiva. A částečně syn pěstuje pro něho. My jsme měli největší objev do Sluneční brány Čejkovice, to byla pro nás úžasná práce, jenže pak se to začalo měnit, ceny výkupní a tak. Za to už se nedalo dělat, pěstovat něco, abyste to prodala úplně pod. To prostě nejde.

Jak šel tedy odbyt?

V roce 2007 jsme byli na vrcholu, co se týká výkupních cen. Pak už to šlo dolů. Navíc v roce 2001 k tomu přistoupil kamarád bobr. Ten nám během roku zaplavil hektar a půl a tak jsme museli ustoupit s tím osevem, ten nám přestali dotovat. Jenže nám to chybělo na zelené hnojení, abychom udržovali úrodnost půdy. No to budeme spravovat dlouho. Oni nám sice z ministerstva vypláceli náhrady, ale my přišli o klienty. To jsou takové ty zkoušky. No takže s bobrem jsme vybojovali výjimku. Ale v podstatě jsme na tom prodělali, protože oni teď už nic nezaplátí, ale ty škody trvají dál, protože to pole vlastně už třetí rok očišťuje a pořád se tam nedá ani najet. Dvakrát se tam utopila tatra. Je to podmáčený. Takže my jsme nakonec museli dokazovat, že ten bobr popravdě to dělá... že ten kanál s tím polem jsou propojený. To jako musím říct, že už jsem si připadala po té sušárně, to byla doba divoká.

Hnojíte pouze rostlinně?

No ano. Ta živočišná výroba je nejlepší, když je to provázaný. A tady pro ni vůbec nejsou podmínky. Ty krávy hrozně tady trpí komárama i tyhle vedra. Musíte mít svatbu. A my jsme vůbec neměli peníze.

Takže to není vyznání, že chcete dělat veganské bylinky apod?

To bylo přirozeně. Za prvé tady je ideální podmínky pro pěstování rostlin. Za druhé jsme chtěli dělat něco speciálního. A navíc neměli jsme na to peníze, abychom nakoupili pozemky, udělali stavby na živočišnou. Takže jsme zjistili, že tohle je jediná cesta. Něco speciálního. Proto jsme chtěli sušit tu zeleninu. Měli jsme představu, že místo těch hnusných brambůrků budeme dělat lupínky z mrkve, sladký, dobrý. Jenže to zas představovalo kvalitní sušení. a sušárna to je 600 tisíc. A na ty granty jsme nemohli dosáhnout. Problém je že tam musíte ručit majetkem. Něco jiného je když je rozpočet milion a pět set vám dá banka a zbytek vy. Jenže vy si musíte půjčit celý ten úvěr. A když si pak spočítáte, co zaplatíte na úrokách. No já když si vezmu, kolik jeden sedlák živí dál profesí, to se divím, že to zemědělství je tak na chvostě. Kdo by si kupoval traktory, služby... no a s cenama. To byl taky problém. My jsme zjistili, že naše cesta bude jedineč, že budeme sami jezdit, sami si prodávat.

Takže žádný distributor?

My jsme měli Sluneční bránu, to se postupně ale snižovalo, chtěli menší ceny. A pro bio staré město to bere, ale to je nepatrný zlomek, co brávalo. Protože oni se navázali na ty řetězce a ti je nutili k těm praktikám, oni chtěli po nás, abychom přelepovali zboží.. já jsem řekla, že to dělat nebude. Tak nebudete mít odbyt. Ale já jim řekla narovinu, že to než abych to takhle dělala, tak se zařídím jinak. Oni chtěli, abych to přelepovala na vyrobeno pro ahold, někde v rožku bychom se krčili, ale ze zákony bychom my nesli plnou zodpovědnost. A takhle se to stalo poprvé, že jsme přes ně dali zboží a netrvalo dlouho, chtěli přebalit, nepřebalíme, tak konec. Já na to jednání jela, to je nemorální, nedůstojný, to není obchod. Můj tatínek měl hospodářskou školu, byl to koňský handlíř mimo jiný a já vám můžu říct, taková etika jako měli handlíři. To bylo na ruku podání. Žádná smlouva, faktury. A mezi nima, když se našel nějaký lump. Ten od Aše k Tatrám si nekoupil. Jak cikánskou poštu. A v tom my jsme vyrůstali, to já nikdy nezapomenu. Tatínek vždycky říkal. V obchodu musí být dva a oba musí být spokojení. Ale tihle byznysmeni... s tímhle nikdo nemůže být spokojenější. A mně je líto a to je tragédie tohoto národa, že my jako výrobci jsme se nebyli schopni dát dohromady, proč jsme nevytvořili vlastní řetězec, proč se nesložili všichni výrobci a nevytvořili si systém třeba jako Jednota. My jsme měli dodávat jako pro-bio pro COOP. A kdo tam dodává? No Vitana. A tohle je neštěstí naší země. My neumíme pomoci sami sobě. My pomáháme budovat všechny země světa, ale doma úpíme. Člověk by měl mít nějakou hranici, přes kterou nepůjde. A to je i s vínem. Já se nebudu podbízet. Snažíme se to dělat tak, jak umíme. Cenu držíme pro lidi. Ale něco dělat nebudu. A oni říkají, jste hloupí, lidi to chtějí. Tyhle marketingový tahy. Lít to do dvou typů lahví. Řada normální a řada premium. A já říkám, že je to stejný víno. No ale lidi to chtějí. Bohužel. Je to tak. A spousta vinařů na to přistoupí, protože si taky nevědí rady. Čím to je, že si neumíme chránit naši zemi, svůj krk. Čím to je?

Historicky asi...

Takže my tak jak hospodaříme, tak je nám to přirozený. Já si země nesmírně vážím. A to mě bolí, že u nás se denně zastaví 7 hektarů orné půdy a nikoho to nevzrušuje. Když si vezmete, že za tisíc let přiroste na zeměkouli centimetr humusu. Já vám řeknu, byli jsme ve Švýcarsku, a tam se mi teda líbilo, jak si váží země, jak ji ochraňují a jak pomáhají sami sobě. Oni třeba nám sedlákům v Čechách půjčili bezúročně dvě stě tisíc. To si tady neumím představit. A teď tady příklad firma Sasov. On je taky zdrojem všelijakých pomluv. Narovinu, nikdo z nás není neomylný, my jsme taky nasekali hodně chyb. To vždycky, když o něco jde. Ale on má teď ten projekt na zpracování a vyhlásil, požádal nás, aby mu každý přispěl a opravdu se stalo. Složili jsme se, dostal hromadu peněz a postupně si to vybereme. Třeba ve zboží. A tohle je nádherný. A tohle by naše banky měly dělat. Jenže to už nejsou naše banky. Ta první republika se takhle rozjela.

Ale tohle je dobrá zpráva.

To jsem měla hroznou radost. Já obdivuju jeho ženu, to by každá ženská nevydržela, která s ním nese ten kříž.

Vstupuje do rozhovoru syn, ptá se odkud jsem, jaké téma řeším apod. Ptá se, jaké jsou teda motivace farmářů, co jsem zjistila, zda chtějí hlavně dotace.

No právě, že to jsem zatím úplně nezjistila.

On se k tomu nikdo nepřizná, že?

Spíš zatím slyším, že je to dobrá třešnička do rozpočtu. Někde je skoro nemají, minimální. A zase jinde tam získávají ty velké investiční dotace. Ale musím říct, že zatím z toho, co jsem získala, mi přišlo, že u nikoho to nebylo... asi by to dělali tak jako tak.

No když byste šla za pastvinářema, tak to by bylo jinak... No já když jsme měli fond, tak tam byli lidi, kteří měli 90 procent příjmů z dotací. To holt do toho nastoupili lidi, kteří přišli z Prahy, měli peníze z Německa a tam nastoupila první ostuda pro bio. Jako my ekologický vinařství jsme byli tolik let čtyři.

Syn: patnáct let certifikovaný. A pak po 15 letech, když se navýšila dotace, tak další rok bylo 600. Devadesát procent ekologických zemědělců žije jenom pro dotace. A až dotace skončí, zase skončí oni. Těch, kterým jde o lásku k zemi a ekonomika je zajímavá, ale není primární, to je minimum. To je hlavní impuls, proč jdou lidé do ekologického zemědělství, to je pro dotace. My když jsme začínali, tak žádné dotace nebyly. A navíc ten trend je teď zjednodušování těch směrnic, aby se do těch dotací všichni vešli. Aby se snížila náročnost. Druhá věc je, že všichni do budoucna budou ekologický. Nebudou peníze na ty hnojiva.

A řeknu vám ve Francii. Tam by žádný sedlák nevydržel bez dotací. A rakouský sedlák, jemu stačí 40 ovcí a 20 hektarů a utáhne z toho rodinu. Jen z toho, že to má. Ten dotační systém tam je tak štedřej! Nám rakouská firma Sonnentor vždycky říkala, že jsme strašně drazí. A my jsme pak pochopili proč, protože ten sedlák rakouskej je tak zadotovanej, že ta bylina je už odpad. Tam se nakupují stroje, technologie. A ten servis, systém poradenství je úplně jinej. Tam mají poradce ze svazu a ten pro nich shání všechno možné. Zařizuje, vyřídí granty. Sedlák jen dojde a podepíše.

Vy máte taky poradce, ale není to asi taková péče.

U nás fungují na to, že se naučili chodit v byrokratickém labyrintu a umí vás provést tím labyrintem za peníze. Zase je to tím, že jsou dotace na poradenství, kdyby nebyly, nebyl by servis. To je tak, že on si na sebe napíše toho zemědělce, kterému dělá poradenství a inkasuje. Ale ten pozitivní dopad na sedláka je minimální. Ale jinde dělají opravdu kompletní servis. Přijdou, zmapují pozemek, navrhnu, co se dá prodávat, jak hospodařit na té půdě, popíšu erozní opatření, navrhnu konkrétní řešení, řeknou, jaké peníze se na to dají sehnat. Tři týdny chodí na té farmě, pak je ten výstup, sedlák za něj zaplatí, ale ty ho můžeš vzít a jet podle něj. Ale u nás je to v rovině teorie. Protože ta kontinuita těch malých farem ta tady byla přerušena. Ty velké podniky si tyhle lidi platí sami. Ale tady u poradenství opravdu jsou jen na to, aby tě provedli těma úradama, papírama, které musíš vyplnit. Proto tady tolik malých pěstitelů dělá načerno. Protože jak na sebe upozorníte, tak na sebe pošlete všechny ty kontroly a papíry. A můžete fungovat tak dlouho, dokud vás souseď neudá. Tak to v tom kontextu ekologického zemědělství ty dotace... on ještě na tom ministerstvu je výbor a tam si ty dotace v podstatě nastavují sami zemědělci. Jenže tam sedí jeden ekologický a zbytek konvenční, velké podniky, jejich dceřinné společnosti. Tak je jasné, jak si ty podmínky nastaví. Tihle staví mantinely těch dotací. To nenastavují úředníci. Takže ten malej na to nedosáhne.

Tam je cesta jedinež to si vše sami odbytovat sami k cílovému zákazníkovi...

Mně nesmírně vadí, že jsme do toho vstupovali na základě nějakých pravidel, které jsme si stanovili sami jako sedláci ve svazu. A s přílivem těchto velkých... my jsme nemohli překročit 3 kila na hektar. Dneska už je 6 kilo. A můžou dát výjimku. My jsme museli mít 3 metry ochranných pásmů. To už jde. My nesměli kvasinky, enzymy. Dnes už to taky jde. Ty

podmínky se zlehčují.

Takže je čas vytvořit zase něco náročnějšího. Všichni budou bio a vy se budete muset odlišit něčím jiným, vyhranit se?

No my chceme jít k té biodynamice. My už jsme k tomu dávno mohli jít, jenže nás zdržují tyhle provozní věci, papíry.

My jsme založili takový klub zpracovatelů, abychom měli nějakou výpovědní hodnotu vůči těm agrárářům. Babiš ten tlačí velké podniky k tomu zlikvidovat nás. To je blázen úplně.

Ale problém je u nás, že nefunguje spolupráce. Ale ono to ty lidi donutí. Ty Švýcaři nám říkali, proč jste zrušili družstevní způsob hospodářství. Vždyť my na vás hleděli jak na zlatej západ, jezdili se učit ten družstevní způsob. A jak francouzští herci chtěli plat v korunách. Jak jsme tohle mohli dopustit. A to vidím jako jejich sílu. Oni mají družstvo, jsou zelináři, mají svoje pravidla a ty nikdo neporuší.

Oni se nemusí jako sousedi mezi sebou, ale mají společná pravidla a neexistuje, aby je někdo porušil. A to je v Anglii. Tam jsem přijel a hned se ptali, jestli mám povolení. Tam prostě si hlídají i sami mezi sebou, aby je nikdo neokrádal, neobíral ten sociální systém. A ta síla toho družstva je. Oni si sami postavili zpracovnu, dodali si sýraře, sami si tam nakupovali, ...

To je nejprogressivnější systém.

Ale jakože tam natvrdo ten kontrolní systém funguje. To u nás někdo dováží z Maďarska vína s glycerolem, to kdyby se stalo tam, tak dostane takovou pokutu, že by s tím ani nezačal. Protože jinde by to bylo likvidační. Nebo jsi pojištěný, dá ti vykřičník a příště bys to už platil ty sám. Tak je to nastavený. Tady ten ... jenže nám sem navezou bordel, napíší o tom noviny, ale jede se dál. Někdo říkal, že dvě generace po revoluci a bude to myšlenkově v pořádku. Ale mám pocit, že to tak nebude. Ta společnost je tak nastavená pro ten konvenční způsob myšlení.

Uživí farma vaši rodinu?

Do určité doby jsme opravdu přežívali tím, že jsme svoje potřeby drželi zcela na minimu. Já jsem si nemohla opravdu koupit ani nové kalhotky a podprsenku. K osmnáctinám jsem dceři mohla nabídnout buď zlatý přívěsek nebo kozačky. Tak dostala kozačky. To byly roky, kdy jsme se potýkali s hrozným problémem platební neschopnosti, čekali jsme na peníze, až přijdou. Už jsme potřebovali platit naše závazky. Až v podstatě teď v těch 60 letech jsme byli schopní doplatit své úvěry. Takže můžu říct, že teď dva roky svobodní skutečně jsme. Nemámě úvěr a máme už kapitál, který můžeme investovat.

Zaměstnance máte?

Já jsem pracovala 25 let s lidma a už jsem řekla, že nechci nikoho přesvědčovat, že do práce se chodí kvůli práci a nejen pro peníze. Nikdy jsme nebyli lakomí, já ráda zaplatím, ale musí být odvedená práce. Myslím si, že sociální cítění máme silné. Pro nás zaměstnanec je člen. Takhle za námi přišla paní po mateřské, vypadala, že to nezvládne fyzicky, ale zapracovala se. Samozřejmě trvalo to, než se zapracovala. Tři tisíce pytlíků koření šlo pryč. Ale dnes je z ní úžasná pracovnice. Jsme moc rádi, že ji máme. Spousta věcí zastane za mě. Měli jsme ještě jednu, ale ta měla přístup „na to se vykašli, nedělaš na svém“. Já jsem jim říkala: děvčata, my jsme všichni na jedné lodi. Mně je houby platný něco vymyslet, když vy s tím nepomůžete. My jsme na sobě závislé.

Takže farma uživí mě, manžela, syna a jednu zaměstnankyni. A pak máme brigádníky. Ale to je velký kámen úrazu. Jsou potřeba lidi na pleť, na krátký čas a narychlo.

Používáte techniku?

Máme ruční plečku. Mechaniku i za traktor. Traktor. Bez toho by to nešlo. No ale potřebovali bychom lepší. Plečku bychom potřebovali pořádnou. Jenže to je 600 tisíc. Tak syn chtěl jít do programu mladý zemědělec, jenže náhle se ukázalo v pravidlech, že nesmí mít živnost'ák delší než 16 měsíců. No tak to dostali jiní, nakoupili a zase prodali. A my bychom to tu přitom vážně užili. No tak si musíme pomoci sami. První stroj na sklizeň vyrobil manžel. Problém je, že u nás neexistuje systém služeb. Aby se dali půjčovat stroje, když je potřebuješ jen na pár dní. To je velký problém.

Takže my šetříme na sobě, jsme unavení, ale dneska kdžy poslouchým ty lidi, kde všude byli, to jsme nepopsaný papír.

Proč vám to tedy za to furt stojí?

Každý skutečnej sedlák musí mít jednu vlastnost a to je zabejčilost. A musíte to mít ráda. Na rovinu, pro mě je to takovej teror. Já mám někdy takovej pocit, že bych to všechno vzala a vyházela z okna. (papíry) a pak vezmu kolo, přijedu a já tu přírodu k životu potřebuju. Když ty ptáci zpívaj. Nás to baví, naplňuje. A když vidím, jak se to vrací. V červenci třeba máme takových ropušek. Nebo ještěrky. Skřivani se nám tu drží. My dělám dost exkurze a oni furt, co to je. No skřivani. To mě mrzí, že člověk nedomyslel, jak té přírodě ubližuje. Stačí přitom ji neotravovat. Ona si pomůže sama. Jenže my. No bylo by úžasný, kdybychom se dokázali domluvit... třeba na ty byliny, myslela jsem si, že nás bude pár... no jenže. Tady se založí družstvo, všichni si rozdají funkce. Placený. A zkrachuje to. Všude ve světě se platí pouze manažer, který za to zodpovídá.

Družstvo je podle mě jediná šance, aby to fungovalo. Teď jsem četla, jak ženský v Africe to daly dohromady a pomůžou si. To je pomoc Africe, ne posílání věcí, peněz.

Takže proto říkám, že lidi musí začít u sebe. Nikdo za nás tady pořádek neudělá.

Já jsem chtěla postavit statek. Na konci vsi. To je nejlepší. Prostorově i generačně. Ty děti se tam učily přirozeně účtě k tomu stáří. A nesměli jsme. My jsme chtěli klasicky do účka nebo do elka. Ale nesměli jsme mít spojený budovy. Takže jen tři nad sebou. Nesměli jsme je propojit a navíc byly malé. To by nestačilo. A naráz vedle nás, deset metrů, povolili postavit dvě velký lodě, 15 metrů na vejšku, 45 na délku. Ale že se tady z Pavlova stává v uvozovkách skanzen lidové architektury, každý si tady dělá s těmi domy co chce, to nikdo neřeší. A to si myslím, že je problém.

Zmínila jste exkurze. Jsou pro vás důležité tyto doplňkové akce? Třeba i nějaké kulturní akce, festivaly?

Finančně to není přínosem, ale když jsme se v tom svazu zemědělců sešli, vytyčili jsme si, že každý podle svých možností udělá pro propagaci co nejvíc. Takže ze začátku sem jezdila televize, rozhlas, exkurze ze zahraničí, studenti i ze světa. A to vzbudilo takovou nevoli některých místních, že jsme zastínili... a pak tady nadace Phare dala tu ceduli. Vůbec jsem netušila, jakou agresí to vzbudí. Jakože oni tam nejsou, když oni jsou lepší, jsou tu déle. No takže dál pořádáme řízené degustace, teď už placené. A je to o tom, že jsme lidi chtěli dostat sem, abychom jim to mohli ukázat. Ta osvěta byla náš cíl. Pořádali jsme asi tři ročníky spotřebitelské ochutnávky biovín. To sem chodili krabice vín ze světa. Bylo to úžasný. Pak vyhodnocení nakonec v Lednici. Až pak asociace vinařů řekla, že Pavlov není dostatečně důstojný a už jsme na to nedostali ani korunu. A když jsem vinařský fond požádala, protože jsme do Polska začali vyvážet, chtěli jsme peníze na přeložení letáků. Řekli mi, že se máme

sdružit. Tak zase nic.

A furt děláme exkurze pro lidi, kteří mají zájem. Ten sklep jsme pak koupili v roce 2005, ten byl zasypaný, musel se vyčistit a tady u domu máme už jen výrobu. A v tom sklepe máme prostředí pro ty degustace.

Jak jste dostávali na trh víno?

To tenkrát dobře. Protože jsme byli jen čtyři. Pan Peřina, František Mádl a Michlovský. Ale oni měli už založený ten resistant, uměle vytvořené odrůdy odolnou, na to se tu lidi dívali divně, tak pro ně to byla i příležitost to zlegalizovat. Jenže my jsme nechtěli do resistantu, protože jsme věřili, když jsme si přečetli kroniku, že se tu vždycky pěstovali moravské odrůdy a tak jsme to chtěli dělat. My máme čistokrevný ryzlink rýnský, pak pálava, to je kříženec muller a tramín, ale vyšlechtěná tady v Perný, muškát moravský ten je v Polešovicích a Cabernet Moravia v Moravský Nový Vsi. Takže krom německého ryzlinku to jsou odrůdy, které sem patří, hodí se sem.

No a my jsme začínali jezdit na veletrhy, začal biostyl, to musím říct, to bylo zkraje úžasný. Jak jsme jezdili do těch obchodů, tak jsme začali nabízet i to víno po těch zdravých výživách. Po celé republice.

A to jste zvládali objíždět sami?

No taky jsme byli mladší. I když pravda že ta revoluce přišla a nám už bylo čtyřicet. A postupem doby, jak jsme jezdili na ty výstavy, jsme získávali kontakty, začalo se to rozšiřovat. Tak teď máme systém, že na každý okruh máme složku, já napíšu všem, objedná se, rozvezeme. Dřív prostě manžel jel, něco se zapomnělo, tak to takhle nešlo. Zavedli jsme tenhle systém a sami si to produkujeme, odbytujeme. No distributoři tomu zase tak moc nevěnovali pozornost.

Jsou pro vás důležitá ocenění, regionální značky?

Na místním trhu my jsme měli takovou zkušenost, že jsme přihlásili místo na valtické vinné trhy, což by měla být taková mekka. Přišel pán, že jsme dostali jednu zlatou, jednu stříbrnou, tak my natěšený. Tak jsme jeli natěšený. A furt nic. A pak přišel on, že by se hanbou propadl, že se stydí, vy jste to skutečně dostali, ale pak se zjistilo, že se na jednoho renomovaného vinaře nedostalo a vy jste neznámý, jeho musíme ocenit. To samé víno jsme dali na soutěž do ciziny a manžel tam získal Bachův pohár, což je největší ocenění. My jsme si pro to jeli a mě tam hanba fackovala. Protože tam byl taky spolek našich vinařů, ti Rakušáci dobře vědí, kdo jsme, a když tomu manželovi to dali, oni tleskali a teď se dívali na ty naše, ti se otočili a ani ruku nepodali. Mě hanba fackovala. Takže my, když už máme něco, tak spíš v zahraničí. Sem jsme přestali vína dávat. A v cizině tam fakt zvítězí ten, kdo na to má. Kdežto tady na těch koštách, oni jsou zvyklí na tu svoji výrobu...

Pak jsme dělali tu přehlídku a to hodnotili lidi. A ty vinaři hned, že to musí být stobodový systém. A já že to tak nechceme. Chtěli jsme ty vína dělat pro lidi, ať si oni řeknou, co jim chutná. A pokud to budou sladký, polosladký, suchý. Tak je to pro mě vodítko.

Zmínila jste, že byste chtěli přejít na biodynamické zemědělství? Jaké ještě další plány máte?

No to musím říct, že v tom biodynamickém je ještě takový posun, pro někoho už je to možná taková fantazie.

Je to už nějak duchovní...

No mezi námi. Ale ono to tak je. V přírodě to takhle prostě funguje. Ty výsevnické dny. Zkoušela jsem spoustu věcí. Co se týká mytí podlah, praní, stříhání vlasů, to praktikuji taky, kdy je čas na to, ale to je moje osobní věc. Ale tady jsme chtěli přesličku, jeden rok ji neseženete, druhý taky ne. Tohle mají ti Rakušáci lepší ten servis. Já třeba mám vyzkoušený, že udělám výluh z kopřivy, když začnou, a postříkám. Proti mšicím není nic lepšího. No mám plno knížek od toho Rudolfa Steinera a fantazie. To nikdo nevěřil.

A ve vinařství používáte nějaké přípravky?

No musíte. To je někdy mylně interpretované, že ekologičtí vinaři nestříkají. To je ošetření vinice. V podstatě musíte nějak ošetřit, ač v porovnání s konvenčními je to nula nula nic. Takže zkouší se fenykl, prášek do pečiva, vodní sklo. Jenže zase.. ve světě. Tam je běžné, že přijdete do lékárny a koupíte tam hotovou tinkturu, to naředíte do postřikovače. Nebo ta přeslička, když byste měli možnost, já bych to dělala v hrozném množství a muselo by to být ošetřené... ale já nejsem schopná to zajistit. Proto my jsme do toho Demétera ještě nešli. Takže my používáme jenom síru a měď. Teď už je povoleno 6 kg, ale nám vychází tak kilo 80 maximálně. Máme tam slunéčka a pohoda.

Kombinujete ten porost vinařství s něčím cíleně?

Neděláme osetí. U nás je technicky problém dostat se do řádku, je tam samej kámen. Když jsme začínali, tak ani nebyly sestavený směsi. My tam chceme dát jetel bílý plazivý, osenku, ale my se tam máme problém dostat. Dnes vidíme, že jsme je měli udělat ještě širší, abychom tam projeli. A teď se sází třeba metr na metr. Jenže to už neprojedete. Leda strojem za milion korun. To si může dovolit Michovský. Nebo koně. Ale zas je to o té filosofii. Traktor zastavíte a už nic nechce. Ale u koně.

Dokázala byste nějak srovnat ten způsob ekologického zemědělství u nás a ve světě?

Já to musím rozdělit. Než začali dotace, naši sedláci prokázali takovou schopnost, že ti Švýcaři říkali, že si mysleli, že za dvacet let po revoluci se nevzpamatujeme, ale když viděli, čeho jsme schopni, tak přišli i s tou podporou. Řekli, že se chtěli stát našimi přáteli, abychom se brzo nestali nepřáteli. Věděli, že půjdeme do unie. A s tou nízkou úrovní práce.

Ale tam je to už o tom jiném myšlení. Tam třeba berou narkomany. Stát jim to platí. Takže pro ně už to zemědělství není to hlavní. Mají to spojené s další činností. To je jiný systém.

Kdyby nás nechali být a ty pravidla byly jasně daná, dodržovaly se tak jak v tom světě, mohli jsme být dneska daleko dál. Ty aféry těch pastvinářů s utýraným dobyt看em to byl první problémový chvíle a mně vadilo, že ta kontrolní organizace, ten kez byl tenkrát jedinej, to mi vadilo, že to nechali takhle bez odezvy. A vidíme to teď. Proto říkám, že dotace nám to dělá tak 8 procent u vinařství a 10 u bylinkářství. Neříkám, každá koruna je dobrá. Ale kdyby ty dotace nebyly, tak zase budeme žít. Já vidím spíš jako budoucnost, abychom se tím mohli uživit tady. Dobře. Vyvezme trochu. Ale kam? My měli paní, která sem jezdila, brala pak do Francie naše vína, tam dobrý, jako dárek bereme, ale když je chtěla prodávat, tak jí řekli, to ne. My máme svý.

A přínos svazu?

No to byla úžasná atmosféra. To nadšení. Nikdo nic neměl. Na těch začátcích a musím říct, že se tam tříbila parta lidí, kteří se podporovali.

Ale ti pastvináři se tam asi nezdržují?

No jsou mezi nimi i tací, kteří tam jsou a dělají třeba věci pro krajinu. Rybníčky. No ale mě spíš mrzelo, když mezi vinaři se objevili třeba tací, kteří začali prohlašovat, že to není možný, že to nemůžeme dělat bez postřiků. No a já jsem pak za jedním takovým zašla na salónu vín a říkám: tak kdy se na nás přijedete podívat? Proč bych jezdit paní. Já vás neznám. No to je zajímavý, že o nás ale vyprávíte, jací jsme podvodníci. Tak se přijďte přesvědčit. My nemáme žádné tajnosti. No tohle už teda nechápu. A přesně to začalo, když byly evropské dotace, granty na zařízení, to my jely oči z důlku, protože ekologičtí měli o pět procent víc. A pak se objevili takoví konvenční, kteří chtěli dosáhnout na těch pět procent a přišli si koupit pár litrů vína. A já se ptala na co to chcete. No na ty dotace. Ale to je podvod. Ne paní, to je na hraně zákona. A pak to tam má těch pět let a když přijde kontrola, tak říká u těch deseti flašek: no víte. Já jsem se s tím nějak spletl. Ono to bio nějak nejde. Tak můžu říct, že jsem se na některé kolegy mrzela. Že jim to prodali. Oni, že nedám já, dá jinej. No právě. Ale to je přesně ono. To se vám dech tají, co v našem státě, proč my jako národ jsme takoví.

Ještě mi řekněte, jak byste hodnotila míru šetrnosti nejen vašeho zemědělství, ale celkově vašeho životního stylu? Koukala jsem, že tu máte i ekologické prostředky na mytí.

To já používám deset, patnáct let. To dělají tady v Týně nad Bílinou. Osobně si říkám, že jestli chceme něco změnit, tak musíme přestat spotřebovávat. Mně bytostně vadí tyhle igelitky. To vždycky v obchodě mi nutí a já nechci. Já jim jdu na nervy, že to chci zvažít a pak dát do jednoho pytlíku. Tak přestože si myslím, že se snažím vyhýbat odpadům, tak stejně to nejde. Tak to je teď poslední, že se snažím být nezávislá. Aby mi stačil kýbl a hadr, zbavuju se koberců. Nemám myčku, mikrovlnku. Jen ty prací prostředky, tady máme problém, že je tu strašně tvrdá voda. Ale co můžu ovlivnit, to zkouším. A pak se snažím nakupovat české a lokální výrobky.

A jak si myslíte, že jste k takovým postojům došla?

No nám to bylo přirozený. Naši rodiče se tak vždycky chovali. My jako děcka jsme ještě vyrůstali v duchu první republiky. To se šlo ke Slavíkovejím, ne do socialistického obchodu. A k Mensákům oděvy. A oni se o to furt starali, jako by to bylo jejich. A dřív bylo ošetřené víc to plýtvání. No člověk by chtěl ještě ledacos změnit.

Co třeba?

No my po tom co jsme zažili s tou sušárnou, to bylo úplné dno. Já jsem byla zralá opravdu na provaz. Bez peněz, manžel infarkt, ještě říkal že to má ze mě, že si furt něco vymyslím nějakou práci. Já jsem vůbec nevěděla, co mám dělat, abychom se z toho zvedli. A můžu vám říct, že vám vždycky osud přivede někoho do cesty. A pro mě vždycky silný vzor byla moje maminka. Ona měla strašně těžký život. Ji z poloněmecké rodiny vzali na převychování. Co ona vydržela. Tak jsem si řekla tu noc, že nebudu takový slaboch, že to musí nějak jít. Musí nějak jít. A pak mi kamarádka dala kontakt na pořadatele kurzu psychika, pohyb, strava a i když jsem byla takový materialista, tak jsem to zkusila. Jsem přišla na tu seanci do té haly, tři sta lidí a tam člověk, který mi první nesmírně pomohl. On mi prostě řekl věci, na které bych asi i přišla sama, kdybych ale nebyla tím stresem tak sevřená: žij dnes! Starej se jenom o to, co tobě záleží! To, že syn nevychází s otcem, není tvoje starost. To je jejich starost. S radostí plat' své účty a představ si, jakou radost má ten, jemuž ty peníze přišly. A pomáhej, až když jsi požádána. A to byl můj problém. Velký. To jsem měla z domu naučený. To mě docela drtilo. Tak ten mě naučil techniky, pomohl mi se sebou pracovat. A potom, třeba se tomu zasmějete, jsme stáli před rozhodnutím velkým, zase jsem potkala ženskou a ta říká, já jsem

zavolala Kludský. Tak mi to leželo v hlavě, že jsem ji odpověděla. A ona mi odepsala, kdy můžu přijet a kolik to bude stát. To se mi líbilo. Já když jsem od ní odešla, tak mi ze zad spadlo sto kilo. A teď šly myšlenky jako když se trubka otevře. A z toho dna jsem se odrazila a začalo se nám dařit. Ona mi řekla, drž se intuice, máš silně vyvinutou intuici, na rozum se vyprdni. A to byl můj problém. Já furt rozumově. Já jsem propočítávala všechno. A navíc naše generace žila v tom strachu, furt nějaký strach, do dneška si pamatuji kolektivizaci, když tatínka odvezli, přišel v noci zkrvavený. A když tatínka nemohli zlomit, hrozili, že nás dají do děcáku a maminka bude rodit ve vězení. No nacisti a komunisti naprosto stejný zvěrstva. Takže to mě nastartovalo a už jsem se přestala bát, nápady chodily.

Tak čerpáte ...

Čerpám. Vždycky poprosím nahoru. Ale na začátku. To my jsme opravdu dřeli. To už jsme nemohli. Od čtyř do desítí. Sotva jsme lezli.

A jaké máte výhledy teď? Plány?

No syn by toho nejradši asi nechal. Ty bylinky teď vůbec nejdou. Ale to tak vždycky je, že to jde v cyklech. Vynesete to nahoru, tam to chvíli funguje a pak jde dolů, člověk ustrne na tom bodě. Ale spíš vidím to, co máme zlepšovat. Já už nechci zvyšovat produktivitu. To je katastrofa. To už nefunguje. To dělá Babiš. Kam to až půjde. Tak bych chtěla, abychom už konečně ten provoz přesunuli, dovedli to stavební řízení do konce. A vylepšit si sklad výrobků. Já mám třeba návrhy etiket nových. Ale manžel je konzervativní v tom. Zlepšit marketing, jak se říká. Ten prodej je lepší teď trošku podpořit. Zvyšovat výrobu v žádném případě nechci. A zhezknout si to tady.

Ještě byste ráda něco dodala?

Aby kdokoli, třeba i prostřednictvím této práce, přispěl k tomu, té osvětě, že je třeba budovat vlastní zemi, dělat kvalitní věci a vůbec není potřeba toho chrlit. Není potřeba mít miliardový, milionový zisky. To je v důsledku kontraproduktivní. Ty velké firmy. Jsou v deseti, ve dvaceti zemích. No a co. Jsou šťastnější? Proč není možný, aby v každé zemi byl jeden velkej, deset středních a sto malejch. To si osobně myslím, že je cesta do pekel. Já jsem pro to, budovat svoji zemi, podporovat jeden druhého, pěstovat vztahy, lokalizovat. Ne globalizovat. Ale já myslím, že to tak musí přijít, aby se svět úplně nezbláznil.

Rozhovor 6

Camphill České Kopisty

Jaroslav Lenhart

Jaký je příběh farmy?

Stručně se dá říct, že Petr Nejtek se rozhodl přenést tu ideu Camphillu sem a čekal, až to tady někdo bude realizovat. A to se furt nedělo, tak se nakonec rozhodl, že to sám sem přenesu. Tak udělal schůzku ideovou v roce 98, myslím. 99. I se zástupci z Norska. A tím ty odborníci na slovo vzatí ohledně Camphillu a biodynamického zemědělství řekli, že jo, že by to tady bylo možné. A tak se do toho pustili, založili sdružení Camphill České Kopisty a poté do roku 2002 se to takovými pomalými kroky skoupilo. Protože Petrovi patřila, myslím, třetina nebo čtvrtina tohoto statku. Takže se to skoupilo za pomoci různých nadací a vlastně se to furt splácí. Ta poslední část se koupila v roce 2007. A 2004 se to zrealizovalo nahoře a postupně 2005 i dole. A 2005 už tady přišli první uživatelé, kteří tady pak chvíli byli a chvíli nebyli a začala se postupně realizovat i ta sociální oblast. Souběžně s tím tu bylo ekologické zemědělství, které v roce 2004 šlo do přechodného období a v roce 2006 už to bylo certifikované. A začala se pěstovat ekozelenina na tom 1 hektaru z 10, které sdružení koupilo. Ta sociální sféra se rozvíjí od toho roku 2006, točili se tu lidé, příležitostní zaměstnanci, pracovníci, nebydleli tu.

Já jsem tedy přišel v roce 2006 s tím, jak to přešlo do té ekologie. Byl jsem tu jako pomocník zahradníka Radomila Hradila, který kolem toho dělal to správcovství, PR, věci kolem organizace. A já jsem tady byl 2006 celou sezónu s tím, že ještě před jejím koncem odešel Radomil Hradil, odstěhoval se, ještě než jsem odešel já. Našel si ženu, chtěl založit rodinu a věnovat se vydavatelské činnosti.

A ten tu byl od začátku?

Jako jeden ze zakládajících členů. No a potom jsem se odstěhoval a byl na jednom biodynamickém statku v Podkrkonoší. A pak když jsme se rozhodli, že odsud odjedeme, tak jsem si uvědomil, že mi tady ten kus půdy přirostl k srdci. Tady se toho navíc nikdo nechopil poté, co jsem odešel já a Radomil. Byl tu tedy Karel Vidlák na půl úvazek, tak se tu tak strašně flikovalo.

A tady byli přítomni nastalo uživatelé?

Hodně dlouho tu to bylo proměnlivé. Byl tedy tlak ze strany sdružení, aby se to navyšovalo. Ale někdy byli dva, tři, čtyři. Byly tu třeba stávající dva, tři. A v roce 2009, když jsme přišli my s Žanetou, tak tu byl jeden zahradník, pět stálých pracovníků plus nějakí příležitostní. A v zemědělství jsem byl já a jeden zahradník s tím, že na konci sezóny jsme skončili nějakých 100 tisíc v mínuse. Tak já jsem řekl, že bychom měli navýšit výměru, on že snížit. Že z toho uděláme takovou sociální zahrádku. Tak v tom jsme se nepotkali v té ideji, tak on odešel a já jsem sám to navýšil na ty dva hektary. A od té doby se dá říct, že se to v tom zemědělství začalo nějak ekonomicky vyrovnávat, stabilizovat, zároveň s tím ekonomickým vyrovnáváním se i ten ekologický organismus začal dostávat do nějaké lepší rovnováhy po tom způsobu konvenčního zemědělství v předešlých desetiletích. Takže zároveň s tím, jak ten sociální organismus toho zemědělství začínal dostávat větší sílu vůči světu i vůči poli, takže

se to tady ruku v ruce tak nějak rozvíjelo. Až doteď, kdy jsme každý rok o sto procent navýšili výměru a teď jsme na 11 hektarech. Z toho hektar je pastvina – taková naše sociální činnost vůči zemi. Zbytek je orná půda, na které se pěstuje zelenina a brambory.

Jaká zelenina?

Asi sto odrůd zeleniny, 40 druhů.

Tady jsou asi ty možnosti docela neomezené, že?

Tady sklídíme i artyčoky, melouny, nektarinky.

Takže máte i nějaké sady?

No máme sad, který transformujeme z toho původního záměru na pásový, řadový způsob. Tak chceme to spíš dělat takové členěné shluky stromů s nějakými bylinami. Byliny máme i na prodej. I je sušíme. Tomu se věnujeme, ale není na tom položená věc, tak je to trochu na druhé koleji. Ale tím, že k tomu mám ten vztah, tak jsme poprvé i pytlíkovali. A letos to bude ještě o kousek dál. I máme plán na využití jednoho prostoru na sušárnu bylin.

No a ten sociální ještě organismus se tak vyvíjel společně s tím naším příchodem, kdy tady začala být znovu ta idea... my když přišli, tak jsem to měl jako zaměstnanecký poměr zkrátka, ale my jsme to chtěli spíš jako to společenství, ve smyslu života. Ne, že budeme jen zaměstnanci. Ale tak jsme tak dlouho hledali tu identitu, s tím že nakonec to vykristalizovalo v takové jasné kontury, že jsme nějaké společenství lidí, kteří se snaží realizovat ve světě určité ideje, jejichž realizace nám umožňují určité právnické formy jako sdružení Camphill ČR nebo Svobodný statek na soutoku. Ale to jádro – dominanta tvoří to společenství lidí, kteří tu žijou nebo pracují, podílí se na té naší práci. To je taková jednoduchá specifikace toho, o co se tu snažíme. S tím, že teď je všechno v přerodu, v takové transformaci. Táhle bychom chtěli otevřít nové bydlení, takže jsme před novou organizační strukturou.

Ten sociální aspekt se vyvíjel od 2009 s tím, že je furt v takové finanční nouzi, tím, že jsme měli spoustu spolupracovníků v této oblasti a málo uživatelů, tak nám stále nevycházela ten rozpočet. Tak jsme to furt lepili z darů. A teď od roku 2013, kdy spousta těch spolupracovníků odešlo a máme 8 či 7 těch našich spolubydlících, tak v tuhle chvíli jsme na tom z hlediska toho rozpočtu dobře, ale nemáme zase dostatek spolupracovníků pro ten rozvoj. Na to udržení to zvládnem.

Ale na tu sociální práci vám tedy chybí lidé?

No my tu sociální část nemáme nějak oddělenou. Jako starat se o ty lidi. Ale spíš máme intenci něco dělat pro svět a v tom můžeme pomáhat, aby se mohli zapojit i ti lidé, co tu s námi bydlí. Spíš ten vývoj celého areálu, ale celé organizace, společenství...

V principu Camphillu je, že by spolupracovníci měli být na místě, žít tu, být součástí té rodiny tady?

To nejde moc zjednodušit, že by byly nějaká obecná pravidla. Spíš ten princip je, že jde o obnovu společnosti ve smyslu spolunesení těch nejslabších vrstev a znovuoobnovení jejich důvěry ve společnost, v člověka. To je asi takový všeobecně křesťanský impuls v podloží toho Camphillu. Takže nejde to dělat jako zaměstnanec nikdy. Jde tomu pomáhat jako spolupracovník, ale každý to má jinak. Každý je schopen jenom určité míry oběti.

A Camphill je přímo spojený s farmařením? Nebo má i jiné formy?

Ta původní idea je položená na biodynamickém impulsu. Je to vždy společné se zemí a s dobrým vztahem k zemi a jeho obnovením. Ten se dá vytvářet i jinak než se zemědělstvím, ale ta starostlivost o tu zemi se nedá nahradit nikým jiným než člověkem. Ta snaha je nahradit ho stroji, ale tím víc lidí ztrácejí ten kontakt, nelze ho získat jinak, než že se navrátí k zemi.

Vy používáte techniku?

Jo. V tuhle chvíli není jiná možnost, jiná cesta. Pokud se člověk chce starat o zemi tak, aby to mělo nějaký ekonomický aspekt a nějakou udržitelnost, tak není jiná cesta, než používat auta na dovoz zeleniny někam, traktory, aby tu zemi obdělal. Ale naším ideálem je člověk, kompromis je zvíře, ještě větší kompromis je stroj.

Na vašich stránkách jsem viděla akorát pracovního koně, ale naznačoval jsi, že zvířata tu máte víc.

No máme klasický malý zvířata. Slepice, prase, králíky, kočky, husy. Větší zvířata bychom měli rádi, ale za prvé sused je trochu nepřející vůči zvířatům, tak možná až budeme trochu silnější.

Jste vegetariáni?

Ne, nejsme. Ale pohybovali se tady taková lidé.

Je to spojené nějak s myšlenkou Camphillu nebo antroposofie?

Každá individualita má svoje předpoklady k tomu, aby naplnila svůj osud na zemi. Spousta individualit ještě potřebuje obět' jiných individualit k tomu, aby naplnila svůj osud. Spousta individualit, které odmítají obět' jiných individualit pak nenaplní svůj osud na zemi. To je takové moje zjištění.

Můžeš mi říct, s jakými zkušenostmi jsi do té ekofarmy šel? Vycházel si z nějakého vzdělání, rodinných zkušeností?

Já jsem byl úplně nepoznamenaný. Měl jsem nějaký přirozený vztah k přírodě, ten jsem musel v životě nějak najít.

Jak se to tedy stalo, že jsi se stal hlavním zahradníkem v Camphillu?

Bylo to tím, že jsem přišel pomáhat tomu Radomilovi. A pak je to celým tím zřízením, že v Camphillu to není až tak, že by tam byla nějaká výběrová komise.

Takže nakonec jsi dělal pod Radomilem Hradilem a on to pak předal?

No nakonec to tak v podstatě bylo, ale nebylo to tak míněno. On zkrátka hledal pomocného zahradníka. A beru to jako takovou nej zkušenost. Hlavně v tom, že on mě vedl tak, že jsem mohl dělat chyby. A on mi na ně neukazoval, jenom za ně nesl odpovědnost. Nebylo to tak, že bych se o nic nezajímal a jednal svévolně. Samozřejmě jsem sbíral z okruhu vesnice zkušenosti, díval jsem se, co dělají ti zelináři a z toho jejich vztahu jsem si snažil utvořit svůj vlastní vztah. Já odsud nepocházím, můj vztah tady k té půdě, geografické oblasti je nulový. A ty věci, které člověk potřebuje z hlediska technologických postupů a zvolených metod pěstování, k tomu si najde člověk dost teorií. Mnohem těžší je naopak se prokousat tou vlastní nasbíranou teorií, než když člověk zná jen několik málo postupů.

Jaké máš vzdělání?

Středoškolské, které jsem si dokončoval až záhy. Jsem maturoval v 26 letech.

Kde?

Ve Valmezu.

Myslím na jaké škole?

Já jsme si nikdy moc nevybíral. Studoval jsem vlastně hrozně dlouho. Někdy těch 16ti jsem byl otcem veden k elektrotechnice. Já jsem toho pak nechal, na všechno jsem se vyflákl, pak jsem si dobíhal určité osudové věci, tak jsem pak musel dokončit některé věci, které jsem dokončené neměl. Jedna z nich byla právě ta škola. Takže teď mám elektrotechnické středoškolské vzdělání.

Nevím, jestli to tak můžu říct, ale ty máš antroposofii jako svoje vyznání?

Pokud bereš jako vyznání to, že se člověk snaží být moudrým, tak pak ano.

Je to tvůj životní postoj?

Tak antropo je člověk, sofie je moudrost.

Jasně, ale asi jsi tím byl inspirovaný, dotknutý v nějakém období? To nevycházelo z tvoji rodiny?

Ne. Odpovědělo to na moje hledání. Když jsem koketoval i s nějakými východními směry.

V dospívání?

Normálně v dospělosti.

A vidíš to tak, že přes tuhle cestu ses dostal k zájmu o biodynamické zemědělství? Nebo to spíš vzešlo z té nabídky, že hledali zahradníka?

Já jsem v té době dokončoval nějaké to vzdělání, měl jsem jinak volný rozptyl v mém životě. Chtěl jsem poznat tu krajinu, z které pochází moje žena. Zároveň ona si potřebovala utřídit ty informace, jestli se mnou chce být. Tak mě tak trochu sem vyslala. Přeposlala mi tu nabídku. Ale to moje hledání a vůbec nějaké duchovní hledání to bylo souběžně s tím, ale nebylo to v závislosti na tom. Já jsem jako nehledal biodynamickou farmu, na které bych pracoval. Z nějaké mé vnitřní potřeby. V lidském osudu působí dva aspekty, nějaké vnitřní nadání člověka a vnější hledání člověka.

A když se tě někdo zeptá úplně jednoduše, proč děláš to, co děláš?

No na to je stejná odpověď. Protože mě k tomu člověk dovedl, vidím v tom smysl, svoje místo, svoji úlohu, vidím, že to přináší nějaké plody, které přes moji hloupost a malost přináším. Ona ta nevzdělanost člověku přináší do vínku takovou zajímavou zkušenost a to je pokora. Pokora vůči tomu, co nezná.

Jak distribuujete zeleninu?

Tak přes velkoobchod. Country life, bio-nebio, tam obraty ale nejsou zas až tak velké, ale fajn se s nimi obchoduje. Pak fresh bedýnky, to je v tuhle chvíli asi jeden z našich největších odběratelů, vždycky nás podrželi. Tlačí tedy ceny furt dolů, ale jsou schopný prodat. Pak děláme zpracovatele. Life food a Sun food. Pak máme rozjednané jiné, ale na ty se nikdy nedostalo, prodali jsme všechno. Pak děláme vlastní závozy do asi pěti obchodů v Praze. Víc

nejsme schopni zvládnout. Velkoobchod mezinárodní obchodujeme se Saskem. A pak děláme bedýnkový systém po okolí, plus Praha. My jsme asi jedna z nejbližších biofarem od Prahy. Když si to vezmeš, že jsme jedno hospodářství a musíme dělat tohle všechno, tak je to šílený. Všechno to dělám já. Dělám veškeré plánování, výsadby, sklizeň, učím lidi sklízet, aby to vypadalo, pak ten areál, sociální.

Jsi superman nebo co?

No ne. Já nemám potřebu to všechno dělat. Navíc naším záměrem jako neziskovky. A potažmo ani statku není hlavně prodávat. Záměrem je krajina, ale co nejdůležitější je pro nás v té krajině je člověk. My chápeme člověka jako požehnání pro krajinu. Takže se snažíme i v rámci toho velkoobchodu nekonkurovat, ale spíše rozvíjet spolupráci v duchu toho družstevnictví. Takže tenhle princip, který se snažíme, je pro nás stěžejní. A všechny ty věci, které k tomu musím dělat, třeba pro to, že nám spousta lidí chybí. Myslím si, že nějací lidé tam mají místo, ale ještě se tam osudově nedostali.

Já věřím, že to jsou konkrétní lidé, ještě je neznám, nemám je před sebou.

Tak to je k tomu odbytu. Všechno to vyvěrá z té věci samotné. Když mám zeleninu, musím ji prodávat, musím se seznámit s tím trhem, ten má nějaké možnosti. Ale nikdy jsem nečekal, že budu muset využít všechny možnosti.

Odmítl jsi někdy nějakou spolupráci?

Jako že by to bylo amorální pro mě? To, co vnímám kolem sebe, ty impulsy, co v sobě nesou ti lidé. I ti jednotliví velkoobchodníci. Většinou za tím stojí velmi ušlechtilé cíle, proč to začali dělat. Jenže oni stojí v nějakém trhu, oni by i rádi spolupracovali, ale vlastně ty zákony, které na tom trhu platí jim znemožňují to prohlédnout. Pro ně by bylo vlastně nejlepší spolupracovat, protože ve chvíli, kdy sem vstoupí nějaký megaobchodník ze západu, který má spoustu věcí a strašně levných v biokvalitě. To je nechytačka pro nás. Tak vlastně by v té jednotě byla ta síla. Tak to je ta otázka, proč ti lidé nejsou schopni spolupracovat, když by všichni v těch myšlenkách rádi, ale pak nemají tu vůli to uskutečnit.

Že by byla jedná velká české distribuce biopotravin?

Nemusí být jedna. Ale mohli by s tou logistikou spolupracovat. Těch možnost je hodně. Vytváření nových produktů, portfolia. Jakmile spolupracuješ a vždycky spolupracuješ, protože jsi na jednom trhu. Ve velkém byznysu neexistuje konkurence. Všichni si vychází vstřícně. Ale mě zaskočilo před několika lety, že tam byla opravdu ta konkurence mezi zelináři. Potkali jsme se v obchodě a najednou tam byl takový podivný tlak. Tak jsem pak udělal i taková zelinářská setkání, exkurze do Saska pro biozelináře. Ono nás není moc.

Přitom se mi vybaví ta velká mapa ekofare, ale většina jsou asi chovatelé, že?

Nebo pěstitelé trávy no. Hlavně nejsou s to dělat tu produkci, buď to neumí, ono to není jednoduché dělat zeleninu, to je taková vyšší dívčí. No a právě v tu chvíli může mezi těmi zelináři existovat velmi dobrá spolupráce, takže pak se dá, že společně můžou kupovat stroje, doplňovat produkci. Jakmile by byl impuls spolupracovat...

Jakmile tam bude impuls konkurence, tak na tom vždycky budou vydělávat ti, kteří spolupracují. Ta konkurence je rozkladná vůči té komunitě, ve které je praktikována.

Mělo na vznik Camphillu nějaký vliv, že začaly být dotace a grantový programy pro ekofarmáře?

Naopak. O dotace jsem žádal až já v roce 2009. A dotace na tu zeleninu to je nic. My dostaneme na rok asi 30 tisíc. A máme náklady milion dvě stě tisíc ne rozjezd sezóny. Pro zelináře to nemá zas takový význam. My máme náklady třeba 3 miliony.

Co ta farma uživí? Pokryje výdělek ze zeleniny všechno nebo skoro všechno?

Měla by pokrýt všechno, ale nemá na to investovat. Sociální služba je úplně nezávislá, často dotovala naopak. Dlouhý čas dotoval Camphill to zemědělství. Bylo ztrátové.

My máme dotaci vybojovanou na souběh zemědělství se sociálem. Tam je náročné se dostat, ale bylo to hlavně díky Honzovi Galasovi, který nás tam dostal. A hlavně kvůli tomu koni, že trošku zkusíme v tom zelinářství rozvíjet tu práci s tím koněm. Je to velmi příjemné nějakou dotaci dostat, ale nemáme to na tom postavené. A ani nechceme. Vnímáte to tak, že pokud to svět potřebuje, tak je ochoten za to zaplatit. To je takový aspekt... pokud lidé nechtějí tu biozeleninu a neprosperovalo to, tak bych to přestal dělat. Bych viděl, že to ve světě není potřeba, svět na to není zralý. Nemusím nutně dělat zeleninu, pokud by to nemělo ty impulsy zvenku, že je to třeba. To jak u nás roste zelenina jinde zas tak neroste. Pěstuju květák a brokolici a vím, že to vždycky bude ztrátové.

Takže teď jste nula k nule jako farma? Koho teda farma uživí?

Peťa, Michal, Monika, Honza, Věrka, Vojta a já. A ti jsou všichni na plný úvazek a přitom nuzné peníze. Takže dá se říct, že to vlastně neuživí ani ty lidi. Pokud ty ceny budou furt takový, že vůbec ceny té biozeleniny nepostoupily, naopak nějaké jdou dolů...

A ty jsi myslel, že půjdou nahoru?

No tak jako všechno jde nahoru? Náklady mi jdou nahoru. Kde byla nafta v 2006. Ale když já se pokusím zdražit... A čím to je, že ty ceny jdou nahoru. Že do toho vstoupily obrovské stroje. Ale to pro mě už není ekologické zemědělství.

A evropské granty řešíte?

Jo. Ale je to těžké. Máme šikovný management – Petra, ten nám dělá účetnictví. Díky němu to může postupovat dál. Mnoho věcí zjednodušil, zlepšil. Děláme právní minimum. A přesto toho musíme dělat hodně.

Navíc je spousta těch evidencí...

To není tak hrozný. Bude to čím dál náročnější. Ale v tuhle chvíli to nikdy nebylo až tak hrozný.

Co kontroly?

No dobrý. Chodí jednou ročně na ekologii. A co by. To je dobře. Když chceš ukazovat, že jsi kontrolovaný. Mnohem horší je to integrované zemědělství. V ideálu by to bylo moc pěkné. Že zemědělci kontrolují sami sebe. Ale z toho běžného pohledu, kontrolovat sám sebe je nesmysl. To se pak nemusíš kontrolovat. To mi přijde neprůhledný.

A navíc ten systém, že jsi ekonomicky pod tlakem, že když nepoužiješ všechny prostředky, tak přijdeš o všechno a teď ty v tom máš už vražený peníze, tak tam není co řešit. To prostě použiješ. To vidím na sousedovi, on je integrovaný. Jemu to zarůstá, nebo mu to nechce růst, tak jde a ten ledek tam háže a herbicid tam dá v takovém množství. A není to proto, že on by chtěl to tam dávat. Jenže on v tu chvíli už nemá jinou šanci, nemá metody, ... a když mu nevyroste, tak vlastně končí. Takže existenční tlak.

A tobě když nevyroste?

My jsme neziskovka. Jako ekologičtí zemědělci to mají taky tak. Ale já to nedělám pro peníze, moje práce se nedá koupit.

Ale když ten rok nevyděláš?

Tak my žijeme tak...

Že přijdou dary?

No to je ten pohled. Buď to svět chce a potřebuje a zařídí se tak, aby to fungovalo. A já pro to udělám maximum. A nebo to nebude fungovat.

Takže notná dávka víry...

To, čím to ty zpochybňuješ, je pochybnost. Povodně nemůžeš předpokládat. Ale to je všeobecný pohled...

Pokud přijde nějaká osudová rána, tak udělám ještě všechno pro to, aby to šlo.. pokud to svět chce. A nebo půjdu jinou cestou. Nikdy to není tak, že by to nešlo dál. Když to nepůjde takhle, tak to půjde jinam. Ale to není víra, ale poznání. To, co ty říkáš, je vlastně strach.

To se asi hádáme o pojmy.

Ale to je velmi důležité. Pokud si nevyjasníme pojmy, tak se nedomluvíme.

Takže neřešíš nějaké rezervy?

Ale neřeším ani dluhy. Ne zadlužuju se. Pokud na to nemám, tak to nekoupím. Takže investiční dotace nežádám. Nebo když bych žádal, tak na to musím mít. Ale třeba půjčili jsme si od našich velkoobchodníků, jsme si letos půjčili, abychom mohli rozjet sezónu.

A pak jste jim to vrátili v naturáliích?

Ne. Pak oni udělali sbírku, abychom jim to mohli vrátit.

Cítíš absenci vzdělání jako nevýhodu?

Tak určitě. Ta technologie by mi byla někdy nápomocná. Ale zase bych se možná vůbec nepustil do věcí, do kterých jsem se pustil. Třeba do pěstování sadby. Ale ten negativní aspekt je takový, že já jsem udělal spoustu chyb, které bych neudělal, kdybych věděl, že jsou to chyby.

Přemýšlíš ještě o tom, že by sis vzdělání dodělal?

Když to beru všeobecně, tak způsob, jakým se dnes vzdělává, je natolik destruktivní pro to samotné vykonávání něčeho, že ne. Ale já se vzdělávám. Pořád doplňuji vzdělání. Určitě bych chtěl dál poznávat to, jak se to dělá jinde. Jednou, dvakrát za rok výjezdy děláme.

Živí farma vás i vaší rodinu? Jde o jediný příjem? Polepšili jste si, pohoršili ve srovnání s předchozím způsobem obživy?

To nejde říct. Já peníze beru jako nutnou součást této společnosti, ale neberu to jako odměnu za svoji práci.

Co jsi dělal před tím?

Já jsem vlastně... úplně nepracoval. Byl jsem i dlouho na ulici. Znáš to být úplně bez koruny. Samozřejmě teď rodina má určité potřeby. Ale umíme regulovat ty potřeby. Tím, že vidíš, jak já pracuju, tak těch potřeb moc nemám. Co potřebujeme, si koupíme. Měli jsme auto, to jsem potopil při povodních. Ale další už jsme si nepořídili, že si to nemůžeme dovolit. Je to strašný žrout peněz.

Ale tady máte auto.

Jo. A to stačí.

Co pro vás znamená pojem ekologické zemědělství. Ve vašem případě tedy biodynamické zemědělství.

Já se na to můžu v sobě dívat různými způsoby. Jako spotřebitel, jako obchodník. Je spousta úhlů pohledů, kterým se dokážu na to ekologické zemědělství dívat a je spousta aspektů, které jsem tam schopen vidět. Ten pojem vidím v té společnosti ve spoustě různých aspektů, které se dají velmi obsáhle popsat.

A jak to vnímáš jako ten, co ho provozuje?

Je to ekosystém. Logicky z kořenu toho pojmu se snažím udržet ten ekosystém v nějakém logickém rámci vývoje, aby to mělo nějakou udržitelnost a nějaký vývoj. Aby to nebylo dekadentní, ale vzestupné. Taky chápu, že ten pojem je chápán všeobecně. Že to bylo udělaný pro to, aby to zemědělství mělo nějakou trvalou udržitelnost. No a pak na to existují různé úhly, z kterých se na to dá podívat. Jako byznys. V dnešní době je to vlastně komfortní zboží, podobně jako to bývalo v tuzexech. A to je pro mě na hraně, pěstovat zeleninu pro horních 50 tisíc. A právě pro to jsem taky šel do téhle technologické formy...

To jsi říkal, že jste se úplně neshodli s předchozím kolegou zahradníkem?

No. Já jsem se právě rozhodl rozšířit tu výměru. Dostal jsem do vínků 10 hektarů a nebyli jsme schopni se pořádně postarat ani o ten jeden. A z logiky té věci plynulo, že musíme navýšit tu produkci. U toho hektaru je to tak, že když jedeš jenom koncáky, jako koncové odběratele, tak se z toho hektaru dá jakžtakž uživit. Ale když řešíš i distributory, tak je to malé. Třeba u brambor jsme teď při 10 hektarech na hranici toho, co jsme schopni pěstovat. Takže do budoucna buď budeme ustupovat od nich, budeme pěstovat jenom rané. A pozdní budeme nakupovat.

Takže dřív, než když jsi do toho přišel, tak se pěstovalo jen pro koncové zákazníky?

Nene. Ten odbyt nebyl vůbec vyřešený. Stálo to ve vzduchu. Základ bylo to pěstování a co s tím pak bude vlastně nikdo moc nevěděl. Snažil se na tom pak pracovat Radomil Hradil a když odešel, tak už to nemělo žádný vývoj. Proto jsem se i trochu vrátil, protože to pole mi leželo na srdci. A nikdo se tu furt neukazoval, kdo by to vzal do rukou.

Co pro tebe znamená pojem trvale udržitelný rozvoj.

Aby ten organismus se dokázal vyvíjet. Aby ten ekosystém byl čím dál víc spokojenější, zdravější. A rostliny čím dál víc schopnější se vyrovnávat s určitými nesnázemi, které to pěstování přináší. Aby byly připravenější, že na ně je vyvíjen tlak. A to se nám myslím docela daří. Třeba letos i pěstujeme bez závlahy, zaléváme jen konvemi. Přijedeme s velkou nádrží a chodíme.

Jaké byly největší komplikace, s kterými jste se setkali?

Asi ta moje neznalost procesů. A pak vlastně lidské. To je vždycky problém. Ty vztahy. S těma spolupracovníky, s jejich vztahem k práci, co dělají.

Vaši spolupracovníci asi nejsou zdaleka všichni naladěni stejně jako vy?

No. V podstatě asi nikdo z nich. Berou to za své v omezeném rámci toho, co jsou schopni pojmout.

Bereš to tedy i jako takovou osvětu těch svých spolupracovníků?

No spíš aby to bylo vyčtený. Teď jsme dělali smlouvy, v kterých už je jasně vypsáno, jaké je naše poslání, jak chceme jednat se spolupracovníky, na čem je to položené to, co děláme. Vlastně příloha smlouvy byly dvě A4 o tomto. Do budoucna bychom se chtěli určitě soustředit i dovnitř na ty lidi. Ale musíme být nejdřív silní sami v sobě jako společenství. To v tuhle chvíli není takové... sami v sobě myslím jako, aby ti lidé byli pevní v tom, co dělají, ...

Dobře. Ale kdo je tady ten člen společenství. A kdo je spíš jen zaměstnanec.

My to vnímáme tak, že kdokoli tady pracuje, i dobrovolníci, je člen společenství. A pak je kruh nositelů, kruh lidí, kteří nesou zodpovědnost. A to je náš cíl, abychom ty obsahy mohli mít trochu hlouběji. Jsou to ti, co nesou zodpovědnost za finance, za zakládající ideu, dílny, zemědělství, ... Za zemědělství jsem to já. A pak jsou tam orgány. Jsme obecně prospěšná společnost. Takže máme správní radu. Tam je Vojta, Katarina a Petr Nejtek. Já jako ředitel. A pak máme ještě dozorčí radu, kteří to v povzdálí podpůrně nesou a mají nějakou hlubokou zemědělskou zkušenost jako Radomil Hradil, pan Urban a pan Načeradský.

Mohl by jsi shrnout principy toho, jak tady hospodaříte?

Pro mě biodynamické zemědělství nese v sobě aspekt, ke kterému se ve svém konání snažím proniknout. A to je právě ten život – bio, poznat základy toho života. Jak je život ve své podstatě zakořeněn v tom bytí. A pak ty dynamické síly, které jsou ještě za životem, působí v něm a jsou jeho faktickou příčinou. Že to co je oživené je oživené skrze síly, které tu živost vytvářejí. Jak v tom organismu celém, tak individuálním. Takže poznat síly, naučit se je vnímat, vidět a pak s nimi nějak vědomě pracovat. To je cíl, ke kterému směřujeme.

A ty prostředky?

To jsou ty biodynamické preparáty. Ty si nepřipravujeme. Bereme si je z toho Fořtu, kde je každoročně společně vyrábí. Ale hlavní je ten vliv člověka na ten organismus. A to co bych považoval za gró toho našeho snažení je postavení zemědělce ve společnosti. Znovu vytváření pojmu zemědělec, krajina, zemědělství, ty skutečnosti tak, jak jsou nesený v tom ideále, kde je člověk, který se stará o tu zemi, vytváří kulturní krajinu, takže by to měl být člověk kulturní, z kterého číší schopnost umělecky podpořit přírodu. A utvářet ji ve smyslu člověka, aby ta příroda vytvářela kulturní krásu tohoto světa, ve které člověk nachází sílu, cítí se v ní jako člověk. To je asi to nejdůležitější, co bych vnímal jako cíl našeho zemědělství. Alespoň udělat první krok tímhle směrem. To by byl úspěch, kdyby se nám to podařilo v dalším desetiletí.

To je vlastně asi jediná věc, kterou jsem teď schopen přednášet. Pěstovat nebo vyrábět. Tuhle otázku zpřítomnit v člověku, protože ta výroba v zemědělství vlastně neexistuje. Ta prvovýroba je lež. Člověk nemůže vyrobit nic, na čem nenese žádnou zásluhu. To, že něco vyroste, přežije, to není zásluha člověka. To se nám snaží ten vnější svět tlačit, že je to

produkce. To není žádná produkce. To je dar. Každoročně veliký dar člověku a člověk na tom nese velmi malé zásluhy. O tom jsem schopen hovořit, to jsem schopen přenést.

Dokázal by si zhodnotit míru šetrnosti celého vašeho fungování zde. I ve smyslu jiných energií, používání obalů, recyklace, auta, ... Jestli i to se snažíte nějak reflektovat ve vaší činnosti.

Ne. V tuhle chvíli to pro nás není řešitelné. Vidím to. Jsem schopný to reflektovat. Ale nevidím to teď jako podstatné. To není naším úkolem. Vidím to. A pokud svět bude schopen poskytnout alternativu.. ale to tady zatím na světě není. Ta čistá energie. To je jenom hra na čistou energii – elektřina. Máme nějaké alternativy, používáme ten nanoenergies. Ale většina pochází z těch bioplynových stanic, kde část toho se pěstuje jako kukuřice. A pak se to vydává za čistou energii, ale to není v žádném případě čistá energie.

A ty obaly taky nemůžeme řešit tady my sami od sebe. To se musí řešit ve společnosti. Pokud já někomu něco dodám v papírovém sáčku a on si to strčí ještě do plastového, tak to nemá žádnou logiku.

Tak to radši dáš rovnou do igelitového?

No tak určitě. V tuhle chvíli to vidím tak, že to nemá žádný důvod řešit. Když už bych to řešil, tak bych řešil vysoko objemový nákup potravin. To u nás nejsme schopni dotáhnout do konce. Ale těch našich pár sáčků, co spotřebujeme na zeleninu, to je nic. A třeba ty velké pytle, ty jsou z papíru. Ale i to je otázka, ta výroba papíru.

Spíš co řeším, je taková ta otázka na nás, jak víme, co se dostává k sousedům k nám na to pole. A na to odpovídám, že to, co se dostává od nim k nám, je naprosto zanedbatelné oproti tomu, co se dostává od nás k němu. Ten vliv toho, co děláme, je naprosto nesrovnatelný s tím vlivem toho, co dělají oni. V tomhle smyslu to působení není jenom na půdu, na zemi, ale i na naše společenské okolí. To nemůžeme oddělit. Celý ten organismus je pokřivený. Už jen cena potravin, za které se prodávají. To je úplně zanedbatelná částka vzhledem k jejich skutečné hodnotě. Často si lidé myslí, že platí za zdravou zeleninu. Ale to není pravda. Oni platí za to, jakým způsobem já se starám o tu půdu. A to, že z toho je ta zelenina, to je vlastně takový odpad toho procesu. Ten proces sám by měl být to, na co je pohlíženo. A to myslím na západě je, že část té spotřebitelské obce ví, že platí za to, že je s půdou zacházeno tak, jak je s ní zacházeno.

Ale některé věci tedy bereme zatím s nadhledem. Samozřejmě recyklujeme. S vděčností nakupujeme. Beru i to, co nakupuji v supermarketu, jako vzácnost. Jako to, co ta země dala. Nesoudím ty lidi, kteří to vypěstovali, že to dělají špatně, hůř než my. Víš. Ten aspekt té úcty vůči tomu, že to vůbec je. Neuvěřitelně krásné, že každoročně ta země znovu z lásky k člověku se obětuje a znovu mu dá plnost toho všeho, co mu může dát. I přes to všechno.

Jak jste vaše potraviny dostávali na trh? Jak dlouho trvalo prosadit se?

My jsme se nikdy nijak nemuseli prosazovat. To mám asi přirozenou takovou schopnost jednat a obchodovat. A tím, že tady je to velmi úrodné, tak bylo snazší začít vozit.

A jezdili jste nejdřív na trhy?

Prakticky si zákazníci jezdili sem a nebo jsme jim to vozili. Trhy jsme nikdy vlastně nejezdili. Pouze nefalšované biotrhy.

A také dodáváme zeleninu našim kolegům zelinářům. Oni dělají bedýnky, ale v tuhle chvíli měli třeba jen dvě komodity a zbytek dokoupili od nás, aby vůbec mohli prodat ty svoje dvě

komodity, aby měli něco do bedýnek.

A co se týká propagace, tak tu neřešíme ani tak kvůli odbytu, ale spíš bychom chtěli vytvořit v lidech ten vztah k místu, které je živí. Aby znovu vznikl ten vztah jednotlivce k nějakému tomu kusu země. Nechceme anonymní zákazníky.

Ale přitom to dáváte distributorům. Tam už se přece vaše jméno rozpouští.

To ano.

Máš v plánu to časem třeba omezit? Zvládnout víc těch koncových zákazníků?

No byli bychom rádi, kdybychom do budoucna měli jádro lidí, kteří by s námi chtěli nést i ten sociální impuls, ukázat se na nějaké slavnosti, budou prožívat ty roční svátky, kteří sem přijdou jen tak pobýt v tom duchu, že je to společné místo, společná práce. S tím, že chtějí tu zeleninu, ten odpad, ty výpěstky, aby se stala součástí jejich těla. Bylo by fajn, kdyby s námi vedli rozhovor.

Daří se to v nějaké míře i teď? Tihle odběratelé jsou ale docela daleko už ne?

No máme ten region. Ústí, Litoměřice, Teplice. Jsou tam někteří, kteří i přijedou sem na akce. Ale je to náročné, vzbudit v člověku zájem o něco na světě. O tu zemi.

Jak na vaše hospodaření reagovala rodina, přátelé? Šlo o velkou změnu?

Já tím, že jsem prošel v životě leccím, tak už moji rodinu nic nepřekvapilo. Tam nebylo nic zásadního. Spíš u rodičů mojí ženy tam byla taková otázka. Ti s tím měli trochu, no nevím, jestli problém, ale jako otázku.

Zaznamenal jsi ve vašem podnikání nějaký čas, kdy přišel ten trend bio? Datoval bys ho nějak? Zaznamenali jste to?

No. Spíš mě teď přijde, že už to není moc hezká značka. I z hlediska médií. Mně to přijde, že ten obraz pozitivní musí vyvěrat už z nějakého vnitřního hledání. Takže nevím, jestli jsem to zaznamenal, možná jsem to ani v té době nevnímal. Jsem docela mladej v tomhle smyslu. Ale myslím, že od toho roku 2008, 2009 to povědomí lidí roste, ale nejsem si jistý, že roste i zájem. To jádro těch lidí, kteří se tím chtějí zaobírat je nějak stejně, nebo přibývají postupně v těch generacích. Ale je to hodně podobný, je to taková alternativa.

Přišlo nějaké krizové období? Pocit vystřízlivění?

Z hlediska toho zemědělského? To ani ne. Naopak. Ale z hlediska toho sociálního je to pořád velmi takové nejasné. Tam není jasný nositel toho. Pro mě vůbec trvalo dlouho než jsem našel tu camphillskou ideu. To trvalo několik let, než jsem pochopil, o co jde tomuhle místu a o co jde v té ideji.

A to bys dokázal říct, co to je pro tebe v tuhle chvíli?

Tak ta camphillská idea byla velmi jasná. Tam šlo o sociální impuls, kdy určitá skupina znevýhodněného obyvatelstva byla tou většinovou společností natolik vytlačována, že bylo potřeba, aby vznikala nějaká místa, která budou znovu tyto lidi začleňovat do většinové společnosti. Každá ta buď probudivší se individualita mohla být v té společnosti obsažena. Vychází to z té prűpovědi, že léčivé je pouze, když v zrcadle lidské duše se zračí celé společenství. A to společenství je síla jednotlivé duše. Pokud tam chybí jen jeden člověk, tak jí něco chybí. Tak šlo o takový obrodný proces sociální, který stál za tou myšlenkou. S tím že

ted' žijeme v jiné době, kdy ti postižení už mají svoje místo ve společnosti. Neříkám, že správné. Ale když to člověk srovná s padesátými lety, kdy byli vnímáni jako konečná diagnóza. Tak to se změnilo a díky tomu ten impuls úplně uvažá v těch původních státech, v těch starých Camphillech. A vnímám to, že Camphill se ted' musí otevřít vůči další skupině a vůči společnosti. Vnímám to ted' spíš tak, že ta společnost už sama jako celek není zdravá, takže nejde ted' vracet někoho někam, ale vytvářet znovu tu společnost samou. Tak tam je ten úkol mentálně postižených a pak úkol celé společnosti je v camphillské myšlence důležitý.

Dokázal bys srovnat váš způsob, případně obecně český způsob ekozemědělství s trendy ve světě? Jaký v tom vidíš vliv minulého režimu?

To má dva aspekty. Dá se o tom říct, že celá ta scéna toho bio se stává takovou honbou za tím, aby to bylo komerčně srovnatelný ve smyslu produkce. Co jsem viděl na některých biostatcích, to už bylo brutální způsob hospodaření. Obrovský mašiny, sklízecí stroje, málo lidí se na tom podílelo. Měli to už dovychytaný tak, že ... to je problém té technologie, pustíš ji tam a už to pak řídí nějaký technokratický impuls, který není z člověka... takže se dá podívat na ten svět těch velkejch strojů a stopadesátihektarového hospodářství, které jede jenom cibuli nebo řepu a tu pak vyváží od Rakouska až po Anglii. A padesát procent z toho přeorá, protože je jiná velikost, než oni potřebují.

Tak na tom západě mají ty technologie vyladěny. A pro mnoho kolegů, které znám, je to hodně inspirativní a je to pro ně ta cesta, po které chtějí jít. Neříkám dobrá nebo špatná. Za vidinou toho úspěchu, přínosu užitku a je za tím, myslím, celkově ten aspekt toho, že by se rádo, aby se z toho ekologického zemědělství stal všeobecný aspekt zemědělství. S tím, že tam budou participovat subjekty, které se ted' podílí na konvenčním zemědělství: chemický průmysl, agrotechnický průmysl. Kolegové z Německa mají už široký rezervoár těch povolených látek v ekologickém zemědělství.

No ta představa je dosti šílená, ale na druhou stranu, pokud by to znamenalo zánik konvenčního zemědělství?

No na západě už neexistuje. Tam už je jen integrované. To znamená, že je tam určitým způsobem regulováno použití některých hnojiv, které u nás furt jedou.

No nevím, jestli je to lepší nebo horší, ale každopádně není to směr, který by vytvářel úctu k zemi. Je to další klička. Není to krok dopředu, je to krok jinam.

Myslíš, že je to alespoň krok k menšímu ničení půdy?

Nedokážu to takhle úplně vyjádřit, názor ohledně půdy, nejsem půdoznalec. Určitě to může být udržitelnější po více let, ale pokud se nenahlédne podstata těch procesů, které probíhají v přírodě, tak to půjde furt tou slepou uličku.

A bude to furt jen ta výroba.

Přesně tak. A to je to k čemu to směřuje. Odhlédnout od toho, proč to ty lidi vlastně začínali dělat. Většina to nedělala proto, že chtěla produkovat, ale protože něco není tak, jak to cítí, něco není v pořádku. Začalo to jako poslání.

A myslíš si, že je to opravdu většina ekozemědělců, kteří začali s takovými pohnutkami? Že spousta lidí navnadily spíše granty?

No ale tihle lidi zase odpadnou, až to pomine.

Nebo přejdou na tyhle monokultury...

No na ty se už přechází. Krom těch výnosů, tak to hospodaření ekologický je víceméně levnější než to konvenční. Pokud se ti to podaří, zvolíš správné technologie, nářadí.

Kdo to jde?

Ježek.

A ještě druhá část otázky. Cítíš tu stále silný vliv komunismu do dnešní doby?

Když začnu hned tady. Zkus přejít tady z jednoho statku do druhého. A to už tady léta pracujeme a už to tady není zdaleka tak silné. Ale ve spoustě statků tady v okolí je to furt strašně silné. Tam se nic nezměnilo. To co tam tká za těmi lidmi, to je strašně důležité pro to myšlení, vytváření, třeba pro architekturu. Když se podíváš, co se staví za domy, to jsou jen trochu agresivnější paneláky. Celý ten kvazi kapitalistický charakter, který je kolem nás tady, to jsou zase jen pětiletky. Zase jen ty závazky, tabulky, které se musí naplnit. To pak samozřejmě bere lidem sílu pro to živé, co konají. A asi nejhorší, co je každodenně vnímatelné je těch 280 tisíc remízků rozorávaných ročně v těch padesátých letech. To vlastně úplně vzalo krajinu z rukou, z vědomí člověka. Teď není člověk s to obsáhnout ty lány, které jsou spojeny ve velké celky. A když tam půjdeš najednou s nástrojem, kosou, motyčkou, tak pochopíš, co se stalo. Že ta krajina byla vzata z rukou člověku, už k ní nepatří ty jeho ruce, už tam nemají žádný význam. To je strašná tragika, kterou ta krajina prožívá. To je to dílo toho komunismu, velmi hrozné dílo, které zanechalo na tváři této země.

Děje se něco podobného v zahraničí?

No to je zajímavý. To, co se děje teď v Francii, tam zaniká každý rok tisíce malých farem. Ti lidé už nejsou s to produkovat i s dotacemi za ty ceny, obstát na trzích. Ti velcí jsou schopni klidně na pár desítek let podržet ty ceny a pak je zvednout. Ale co jsem chtěl říci je to, že ten aspekt, který je v té krajině, člověku, budovách, je aspekt, který s tím komunismem velmi úzce souvisí. Není to tedy jen komunismus, ale i jiné určující skutečnosti, ale ten komunismus je velmi silně obsáhnutý jak uvnitř v lidech, tak v té vnější tvárnosti, která nás obklopuje. A přeměnit tu tvárnost tak, aby to nebylo zase násilné, je velmi obtížné. To už často neumíme citlivě. A ty dálnice. To je obrovský pomník, který si stavíme. To je to největší dílo, které tady realizujeme na tom světě, to je nepředstavitelně drahý luxus, který tu budujeme. A přitom není pro nás. Tam člověk vlastně nesmí. Pokud není zavřený v kabině.

To je tragikomický.

Pokud nepatříš k nějakému stroji, tak tam nesmíš být. A je to milion korun na metr čtvereční. To je nepředstavitelná částka, když si člověk představí, co s tím jde udělat. Jak se používají prostředky v dnešní době, to je strašné, to není nic pěkného. A to souvisí se stavem kultury všeobecně. To je kult vlastně. Kult, ke kterému vzhlíží člověk, v kterém by měl on zřít určité duchovní obsahy, které povznesou jeho duši tam, z kama si bude brát sílu pro každodenní život. A to je kultura. A pokud kultura tohle nepřináší, tak to není kultura, ale je to něco jiného, tak to má často opačný efekt. Pak to naopak člověku bere sílu obstát v každodenním životě.

Předposlední otázka se týká tvého vztahu k půdě. Je to jiné asi pro tebe, když odsud nepocházíš, nehospodařili tady tvoji předci, není to tvoje půda.. a s tím souvisí i otázka, zda

doufáš, že tady budou pokračovat tvoji potomci?

Mě vlastně tady baví ten postoj, jak já tady vůči tomu stojím. Naší společnosti tady vlastně nic nepatří. Nám je to dáno do správy. A to pak souvisí s tím lpěním. My jsme vlastně osvobozeni od toho lpění na tom. To tak je s tou dědičností. Ale já nemám nějaké iluze o svých synech, potomcích, že by cokoli... to vůbec nedokážu vidět. Budu se je snažit v tom, co ve světě chtějí dělat. A co to bude, o tom si netvořím nějaké představy. Ale to je velmi léčivé, jakmile to máš takhle. Že jsi jenom zodpovědná za tu krajinu. Dává ti to úplně jinou... protože ono to tak vždycky je, že ti přece nemůže patřit něco, co tě přežívá. Úplně opak pravdou je v té chvíli. Ty patříš tomu a jsi povinna tomu sloužit. Tebe to přežije, ponese to tebe dál.

Když se narodil Jiří, on se narodil přímo tady ve vesnici asi po 40 letech první dítě, co se narodilo v této vesnici. Má rodiště České Kopisty 6. Tak to mě úplně zajímavou věc zprostředkovalo. Díky němu jsem se mohl spojit s tím místem, do té doby jsem měl nepřímý vztah, musel jsem čerpat třeba od těch sousedů. Sám jsem nemohl nalézt k tomu přímý přístup. Ale jak se narodil, od té chvíle mám sám, najednou ten rod můj má k tomu přístup. Což pro mě bylo zajímavé.

Rozhovor 7

Farma Mlýnec

Jaroslava Marková

Ze mě je teď troska, ale bude to lepší. Ale o dceru mám starost, není jistý, zda tu nemoc má v sobě. No a ona to moc nezvládá, snad to firma vydrží. Ale pomaličku si na věci přichází.

Já potřebuju od vás doplnit hlavně to, co mi dcera nemůže říct, protože tu ještě v té době nebyla. Mohla byste mi říct ten příběh tohohle místa?

Tohle jsou oficiální staré dokumenty rodiny, rozměry pozemků, historický věci. Tohle kdysi dávno četli do rádia.

Proč jste se rozhodla vrátit se sem a začít tu podnikat?

Protože jsem to sama sobě kdysi slíbila. Že až se naučím něco ve světě, tak se sem vrátím a všechny ty ošklivé věci, co tu byly, změním.

Co ošklivého?

Všechno se vším souvisí. Okamžik. Nemůžu žít ani s umělými zubama, ani bez nich. Kdysi dávno jsem řekla, že i kdybych měla lézt po čtyřech... Tak k tomu došlo. Měli bychom zacházet lepší se svými předsevzetíma, oni se nám splňej. Tak to je ten štít zarostlý tím psím vínem, to jsem se nemohla dívat na to ošklivé okno a ošklivou omítku. A tyhle fotky šly se mnou celej život, kde jsem měla jakej stůl se sklem, tak byly pod tím a podle toho vypadají. Tak to je obrázek, který si nesu a za tím celej život jdu. Já vím, že je to málo. Ale všechny ty blbinky jako je zahrada a farma jsou v podstatě věci jako prostředky. A Mlejneck je příčina a pokud ji máme naplnit, tak ty prostředky potřebujeme. Všichni ostatní ekofarmáři chtějí pěstovat zeleninu a chovat krávy a k tomu maj to sídlo, tak my máme sídlo a k tomu potřebujeme tu činnost, abychom mohli tady žít. Jde o sídlo, nejde o kytky.

Proč jde o to sídlo tolik?

No aby zůstalo. No je tu vnučka a pak třeba nějaký další potomek bude. A ty rodiny by tak měly žít i když tak se dřív nežilo. Ani moje rodina tak nežila, někdy na sebe byly docela ošklivé, ale někdo s tím musí začít, aby to bylo lepší.

Jaká je ta vaše představa?

No to, co je teď. Možná, že je to slupka, možná, že to zatím není tak. Občas mě někdo napadne, že mám svoji virtuální rodinu, zvláště než se sem přestěhovali. Vyloženě jsem dávala dohromady farmu a sháněla pozemky, když chtěli sto hektarů, tak jsem se vydala shánět sto hektarů, když chtěli stádo, tak jsem jim pořídila stádo a plemenýho bejka. A všichni se mi smáli, že tady tu rodinu mít nebudu. A teď to tu je.

A kdy nastal ten čas, že jste se sem vrátila? Zanechala jste práci v jahodářství...

Když jsem se tam málem zbláznila. Z těch lidí, zrovna teď za mnou přišel kluk, který mi tam tehdy svázel jahody a říká: no, my jsme na vás byli ošklivý, my jsme byli hloupí. No tak bylo tam 200 hloupejch dětí, to se nedá nic dělat. To je dav, kterej jsem měla za úkol zvládat, když bylo hezky, byl úspěch, kolegové mi to někdy oplátili, aby úspěch nebyl. Když bylo takhle,

děti jsme zase odvezli zpátky, jahody zůstaly na poli a všichni se mi smáli. Psychiatři tomu říkají salámový efekt, ukrajují z toho vědomí, až nic není. No a tady jsme zatím se prokousávali tím šerem, trochu ten barák uklidili, jezdili sem na chalupu a mezitím jsme měli ty šílený jahody.

A maminka tu byla?

No celou dobu sama. No ona šla do družstva, když byl dceři rok, tedy v 77. Do té doby ji nikdo neřešil, tady ten Horákov nikoho nezajímal. Ale pak po smrti táty už to nechala, mě poslala dříve pryč, abych tady s tím zlým tátou nemusela být. Tak jsem odešla, protože jsem z toho byla psychicky špatná vdala se do Litomyšle. No a když táta zemřel, tak jsme se odstěhovali blíž, měli jsme ty jahody, tam jsem se málem zcvokla. Tady jsem se dávala dohromady a za toho půl roku jsem vymyslela farmu. Že budeme žít z dotací, dělat to, co děláme dosud, okrašlovat to tady a budeme šťastný.

Takže už jste šla do toho s tím, že budou dotace?
Něco jsme načetli, trochu jsem to spočítala.

Takže dotace byly podnět?

Ne podnět, ale prostředek. Bez toho by to vůbec nebylo možný. V podstatě těch prvních pět let mě babička živila, aby Mlejneček byl, žil.

Nešli byste do toho bez dotací? Nebo byste dělali konvenční zemědělství?

Já nevím. Byl jeden čas, kdy jsme uvažovali, že si vezmeme do pronájmu ten kravín, co nám teď napůl patří. A začali s chovem dobytka, ale o tom jsem nic nevěděla, tak jsem se zatím radši držela zahradnictví. A hledala jsem způsob, jak se sem vrátit. Původně jsme plánovali, že se sem odstěhujeme do důchodu, ale pak byl zlom, kdy jsem zjistila, že v té jahodárně nepřežiju. Takže shoda náhod, který nikdy nejsou náhody, že.

A jak to postupovalo dál? Jaký byly ty první roky?

Blbý. Blbý to bylo. Takovej ten okruh lidí, který máte v Táboře, třeba kolem rodiny Loskotovic, ty to zaujalo. Tak jsem začala vozit bedýnky ještě se škodovkou rozhrkanou. Nasekala jsem spoustu chyb.

Ale vycházela jste ze znalostí, které jste měla.
Jasně, nic jiného jsem neuměla.

Takže jste nebyla začátečník, který přijede z města a rozhodne se dělat ekofarmu.

To ne. Tyhle lidi většinou zachrání, že se rychle vzpamatují z těch svých snů. Ale i já jsem měla sny, že to bude snazší. Ale nebylo.

98 to byl podzim, utekla jsem z jahodárny, nastěhovali jsme se sem, pár zvířat, jinak všechno v primitivní podobě. Zaregistrovali jsme se, všechny ty kontroly, spustili jsme ekofarmu, nikde jsem nemohla sehnat peníze. Chodila jsem do lesa, nasekávala tyčky, aby se mohly dělat ohrady. Trochu jsem si tam i pobřečela, že se mi to asi nepovede. Nicméně na jaře jsme měli pár zvířat, 13 hektarů. Neměli jsme na to žádný stroje, na splátky jsme vzali ten starý traktor, žací stroje a ostatní jsme si tak nějak někde půjčovali. Sehnala jsem si obchodníka, pro kterého jsem začala pěstovat byliny, to jsem neuměla, tak jsem to kazila, mezitím mě vyhodil, že to není kvalitní. Sázela jsem květináčky, odvezla je vždycky do Tábora, odvezla

jsem si prázdněj kanystr a zpátky přinesla naftu, abych mohla něco posekat. Shrabaly jsme to ručně s mámou, třeba hektarovou louku jsme shrabaly. Bylo to docela směšný pro naše okolí, mysleli si, že to budeme muset vzdát. Ti sousedi, takový to obecnstvo, co potřebuje divadlo. Už jenom proto, že jim to divadlo neumožnim, tak jsme se toho drželi, i když jsme večer brečeli, že už to nedáme. Ale ráno jsme zase šli do toho chlíva. A to trvalo dlouho. Do nějakýho roku 2004.

Moje dcera dospěla k tomu, že sem nepůjde, že se vdá v jižních Čechách, něco pro nás dělala občas. Takže když zjistila, že Mlejneček ne, tak jsme založili se známým s.r.o. začala jsem mít nějaké úspěchy s bylinkama. Tak začal být začátek. Tamto bylo strádání, teď byl začátek. A společník v té firmě, když zjistil, že nebude jen posílat faktury a inkasovat, tak mi zase firmu vrátil zpátky, takže byla zase celá moje. Mezitím dcera onemocněla, taky se jakoby vrátila a když se potom uzdravila, tak jsme začali spřádat plány jak a co.

Jak se vám dařilo sladit vaše představy s jejich?

Já se celej život přizpůsobuju. Ale je pravda, že některé věci se nakonec ukázaly jako relativně dobrý. Ty, co jsem si musela někdy udělat přes odpor rodiny, a to nejen dětí, ale muže a všech. Oni v tom nežili, muž to ani nechtěl, chtěl, abychom to zrušili a byl klid. Tak jsem musela být občas ošklivá. I na sebe. A pak do toho roku 2009, 2010 se to pomaličku překlopilo tak, že se rodina dala dohromady, nastěhovali se a teď bojující oni. Takže dokud mi bude trochu zdraví sloužit, tak se jim budu snažit pomáhat. Tenhle stav takovýho rozpoložení časem přejde. Alespoň mi to všichni říkají.

Byla pro Mlejneček nějak zásadní sametová revoluce, to je doba, kdy vznikalo dost ekofarem. Ač vy jste vznikly, až v té druhé fázi.

No bylo by to jinak. Mentalita těch lidí byla jinačí.

No a reálně maminka si vzala pozemky zpátky, udržovali jsme to relativně v pořádku, bylo to 2 a půl hektaru. Teď mají nějak 53. A pak během těch dalších let si máma myslela, že si bude v důchodu tak nějak hospodařit sama, jenže pošlapaly ji krávy, nešlo to. A na základě toho jsem spřádala, co s tím a jak to vyřešit. Až se to nakonec tak nějak udělalo samo.

Považujete se za ekofarmáře?

Já už nejsem. Majetek jsem předala další generaci. A jak jsem řekla. Ekofarma a vůbec to hospodaření je způsob. A údolí je důvod. Hledáme způsoby. A ta ekofarma tomu pomohla, že to může žít. A potvrdilo se, že tou trpělivostí, když se jde za nějakým tím výrobkem, když to člověk vydrží, dá tomu nějakou originalitu, jedinečnost a dovede do konce produkci něčeho, čím je pak firma originální a dokáže tomu dát i marketing a všechno, co k tomu patří, tak má šanci přežít. A pokud v tom dokáže ten dědic pokračovat a zase k tomu přidat nějaký ten svůj díl něčeho, tak by to tak třeba mohlo být. A pokud to tak nemůže být, tak silná osobnost si trochu pobřeží a poohlédne se po něčem jiném.

Co vás teď motivuje pokračovat?

No aby mohli žít. Měla bych se správně starat o vnoučata, péct buchty, protože nejsou úplně zdraví a pořád v podstatě začínají, tak musím ještě dávat kus sebe té výrobě. Nejradši bych dávala kus sebe tomu údolí. Že bych tady trhala kopřivy a pekla ty buchty.

Takže doufáte, že tu bude třeba i vnučka pokračovat?

No zatím k tomu docela spěje. Zvířat se nebojí, jde mezi kyticčkama, když najde převalenej

květináč, tak se vrátí a zvedne ho. Ví něco o zvířatech, co se jim dá, jaký krmení, zná už rostliny některý.

Bude to mít lehčí?

Bude to mít jiný. Pojem dřina je pro jednotlivé generace relativní. To, co pro nás je teď dřina, by generace z minulého století považovali za selanku.

Na co jste navazovala v tom 98?

Na nic. Jenom ty zvířata. Bylo tady obilí, běžná produkce. Brambory. Ale na pozemcích, kde by dnes byla úroda mizerná, tak se tam pasou krávy. Ty, kde je biozahrada, jsou pronajaté. Ještě máme možnost nakupovat pozemky, ale ten rozvoj je teď složitější. Třeba potom dál. Ale třeba to může být tak, že ta stopa těch jednotlivých generací se sem už otiskla a čeká se na stopu další. Je fakt, že farma, to sídlo, údolí se změnilo k nepoznání. Je modernější, líp přizpůsobené modernímu životu, dá se tady celkem pohodlně žít.

Z čeho vycházel ten důvod, proč jste s takovou sveřepostí bojovala, abyste tu mohla žít? Kde se vzala láska k tomu místu?

Spíš nějaký pocit dluhu k těm generacím žen, které se tu udřely. Jsme tu asi od roku 29, můj prapradědeček byl dobrodružná povaha, někde vždycky koupil mlejn, opravil ho, prodal a šel zase dál. Byl to mlynář, měl hospodu a řeznictví. Zemřela mu žena někde u Kocáby, mezitím byl ve válce, přivedl si ženu z Ukrajiny. A když se dostal sem, tak tady onemocněl, zemřel a ta rodina se rozhodla, že už nepůjdou dál, že tu zůstanou. I když už bylo vymyšleno, jak se to poupraví a půjde se o mlejn dál. Ale nestalo se tak. No a ty ženský musely poslouchat. Vždycky se nějak udřely. Já mám pocit, že už by se mělo změnit. Že ty ženský si v naší rodině zažily takových ošklivých věcí a ran, že už se to musí nějak zvrátit.

A to jste chtěla udělat vy?

To jsem chtěla udělat já. I za cenu toho, že se zase udřu. Ale chtěla jsem být poslední.

Vede se to?

No já si myslím, že moje dcera nebude udřená. Ale má zase hendikep té nemoci, ona se naopak musí šetřit. No a mám pocit, že se to zlomí, až tehdy, když se tu narodí mužskej. Protože vždycky tady zůstane ženská. Pak shání mužského, který by ji pomáhal, který by tu dělal, který by se staral. A není to moc dobrý řešení, moc dobrý začátek, když takový břemeno má ženská. Protože musí být velice silná a když je silná, nemá to s mužským lehký. A muži se jí v podstatě bojí. Protože má svoje vzorce chování, jak se o sobě musí umět postarat. Prát se v životě sama. A to si s sebou nese i moje dcera. A protože kromě vnučky už jiné dítě mít nebude, takže tu zbyde další ženská. Šestá v pořadí. A zase bude shánět chlapa, který by tu byl s ní.

Když byste srovnala způsob fungování vaši farmy a jiných farem, které vznikaly v té samé době?

Je fakt, že tam byl ten mužský element výraznější. Byli tam chlapi a uměli si s leccím poradit. Uměli si lépe ten start připravit, pomoci si k nějaké mechanizaci. A pak ty ženský na těch farmách mohly fungovat opravdu jako ženský, jako hospodyně a pak je to úplně něco jiného. Pokud je ženská jako dělník, jako hlavní dělník, není to dobře.